

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA - MŰVÉSZET - TUDOMÁNY

2011. SZEPTEMBER

Tartalom

Quasimodo 2011

JÁSZ ATTILA	5
naptemplom villanyfényben	
LACKFI JÁNOS	7
Egy mondat az időről	
CSONTOS JÁNOS	10
Tengerfüred	
KISS BENEDEK	11
Ínyemről a bor zamata	

Próza

KABDEBÓ TAMÁS	13
Sofőr, mozdonyvezető	
PIENTÁK ATTILA	14
A fagy / A hőség	
JAKAB-KÖVES GYOPÁRKA	17
Születések	

Versek

TATÁR SÁNDOR	25
Bizonytal esmérem rajtam most erejét (de a magamét is)	
NÉMETH ISTVÁN PÉTER	32
Salföldi hálazsoltár	
SUHAI PÁL	33
Irodalmi kerekasztal	
GAÁL ANTAL	34
Megkopott szilveszter / Nem vettem észre / Panelabszurd / Via crucis	
BÚZÁS HUBA	36
És akkor Bibóra találtunk	
RÉFI JÁNOS	37
Éjszaka	

Európa

A. SZABÓ MAGDA	39
Magyar utak, magyar sorsok a 19. századi Franciaországban	
EEVA-LIISA MANNER	48
A Hold játéka / A vers	
HANDÓ PÉTER	50
Naplóváltó	

Művészet

LEGÉNDY PÉTER	65
Kárpáti Tamás reliefeket rajzol	

Műhelymunka

FÜLÖP MÁRTA	69
Szlovák motívumok Mikszáth életművében	
FÖLDESDY GABRIELLA	73
Balatoni történetek	

800 év

SZOMORY DEZSŐ 79

Füredi hangok

FALU TAMÁS 81

Jókai / Füred

Sz. TÖRŐ MÁRTA 84

Képeslap a Tempe völgyéből

KAPITÁNY GÁBOR 85

Pannon és nomád mesék

Huszadik század

SOLYMÁR JÓZSEF 89

Egy elsikkasztott rádióhír

Emlékezés

KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ 95

Emlékcserpek Tüskés Tiborról

Könyvekről

BAKONYI ISTVÁN 99

„Kilátás a Mindenségre” (Petrőczy Éva versei)

HANDÓ PÉTER 101

Hetedik – a teremtés után (Széki Patka Lászlóról)

SUHAI PÁL 104

Balatonfüred, könyvünnepe, nyár, 2011

PETRŐCZI ÉVA 106

Olvasmányaimból (Sárközi Mátyás, Kosáryné Réz Lola)

E számunkat Kárpáti Tamás szénrajzaival illusztráltuk.

Számunk szerzői:

A. Szabó Magda újságíró, Bp. • Búzás Huba költő, Veszprém • Bakonyi István irodalomtörténész, kritikus, Iszkaszentgyörgy • Csontos János költő, Bp. • Eeva-Liisa Manner költő, (1921-1995) Finnország • Falu Tamás költő (1881-1977) • Földesdy Gabriella középiskolai tanár, Bp. • Fülöp Márta doktorandusz hallgató, Komenský Egyetem Bölcsészka, Pozsony • Gaál Antal költő, Balatonfüred • Handó Péter író, Salgótarján • Jakab-Köves Gyopárka tanár, Szombathely • Jász Attila költő, szerkesztő, Tatabánya • Kabdebó Tamás író, Írország • Kapitány Gábor szociológus, Bp. • Kárpáti Tamás festőművész, Bp. • Kiss Benedek költő, Bp. • Kovács József László irodalomtörténész, Budakeszi • Lackfi János költő, Bp. • Legény Péter művészettörténész, Balatonalmádi • Németh István Péter költő, Tapolca • Petrőczy Éva költő, Bp. • Péli Árpád tanár, műfordító, Szentendre • Pienták Attila irodalomtörténész, író, Bp. • Réfi János költő, Sümeg • Solymár József író, Solymár • Suhai Pál író, Bp. • Szomory Dezső író (1869-1944) • Sz.Törő Márta tanár, Siófok • Tatár Sándor könyvtáros, költő, Törökbálint

Jász Attila

/A nagydíjas vers/

NAPTEMPLOM VILLANYFÉNYBEN

(részletek)

Mottó:

„Te leszel...”

Csontváry Kosztka Tivadar

HOLDTÖLTE TAORMINÁBAN. 1901

*a mennyországot képzeltem el pont így
amilyen a holdtölte Taorminában
első igazi festményem
húsz év készülődés után*

*minden olyan amilyennek lennie kell
egy igazi festményen
pontosan amilyen az életben is*

*virágzó mandulafák ágaskodó ciprus
középen lebegő hold
fényében ázó időtlen épületek
miközben az út csendesen kanyarog fölfelé*

*a tenger színét is megtaláltam végre
a hold reflektorfénye
és egy égen úszó felhőfoszlány
árnyéka segítségével*

A TAORMINAI GÖRÖG SZÍNHÁZ ROMJAI. 1904-1905

*lakást béreltem egy évre
hogy a rendkívüli világító erőt
tanulmányozva kivárhassam
a megfelelő pillanatot*

*megalomániámtól űzve több mint húsz
négyzetméteres vásznat készítettem elő*

*hóval borított Etna
az ógörög színház vörösén izzó romjai
a 250 méter mélységű tenger hideg kékje*

*először abban a naplementében állt össze minden
törekvésem látvánnyá*

egyetlen aranysárga hasíték az ég

RÉSZLET 2 (TAORMINA)

*Hajó hullámszik
távolban az időn és
a romokon túl*

EGY MONDAT AZ IDŐRŐL

Ahol idő van, ott idő van,
országútban és dűlőútban,
a pörgő kamionkerékben
idő dolgozik észrevétlen,
szekérkerékben, mint a küllő,
napsugárként szétkúszó hulló,
a körkörösépről szerte terjed,
forróságában minden megerjed,
minden omlik és minden bomlik,
de zöld szökőkútként toronylik
a rothadásból a magasba
esőerdő, hórihorgas fa.

Idő úszik égre a fában,
s a más ritmusú borostyánban,
mely a fán kúszik rászívódva,
idő az időt szipolyozza,
egyik idő másikba ömlik
zsilipként, áradás özönlik,
időtől odvas falak alja,
rozsdavörösen ül vasakra,
zölden a szobrok horpaszára,
kéken hordókra nő szakálla,
bolyhosan sarkokban tenyészik,
megesz mindent, egésztől részig.

A szél röpítette magokban
sok lomha időbomba robban,
s a növény, mint egy gombafelleg,
a levegőben széjjelterped,
itt venyigeként hétrét görbed,
ott hangyahadként morzsát görget,
itt zizzen, mint a mohaszálak,
ott tölgyként mordul: totemállat.

Növekszik rákos daganatban,
ragacsos rügyben, mely kipattan,
megkel, felduzzad tészta-módra,
felgyúl, eső után a gomba,
spórányi volt még egy pár napja,
ma mint kertbe beesett labda.

Vekker van a kis csecsemőben,
mint éhség, ríkatja erősen,
s ha csikart hassal tekeregne,
idő altatja: tente, tente,
idő dolgozik kis, kövérkés
ujjában, mely talán böllétkést
forgat majd egy véres udvarban,
idő dolgozik az avarban,
az erezet csontkézzé szikkad,
a levélhús elporlad, itt hagy
pár csipke-vékony idő-fátylat,
melyen a talp zizegve járhat.

A fejjel lefelé megálló pudingban,
alvadó vérben, hűlő enyvben itt van,
a bőrösödő tejbegrízben,
a küllösödő téli vízben,
a hasasodó fellegekben
s a szétfoszlókban is szünetlen
olvad és alvad és kihamvad,
legbelül érlel forradalmat.

Fogakat sárgít türelemmel,
elvékonyul a kő s az ember,
hegyek talaja lemosódik,
a szikláig, a csupasz csontig,
a holtak csontját lecsupálja,
márványt koptat a lépők lába,
idő van minden pálya táján,
életfogytig börtönben, gályán.

Szemerké, mint pernye az égből,
ha a felgyújtott könyvtár szétdől,
pilinkéz, mint olvadó lepke,
elillan, mint egy leheletke,
kopog, mint jég, dobol, mint zápor,
agyonver és csuromra ázol,
minden ruhádat átítatja,
tested elfoszlik, mint a vatta,
a bőröd membránját kikezdi,
látod megereszkedni, fityegni,
mint a falon az ős penészfolt,
kezed fején kiüt a régvolt,
kigyomlálja minden hajszálad,
fehérre festi szempilládat,
minden szál szőrt, mint restaurátor,
vékony ecsettel ezüstre mázol,
nem rest, a levelekre sárga,
vörös pecsétjét rápingálja,
az alma, szilva, körte héját
vak írnokai teleróják
letapogatható jelekkel,
rothadással, mely mindent elnyel.

Kvarckristályként a tücsök cirreg,
bútorban szuvalak ketyerésznek,
gyíkok, pockok és békák torkán
lüktet az idő fürge tornán,
álmatlan éjszakán dühöng és
mindent felfal a dobdübörgés,
a dobhártyánkat kalapálva
velőig hat, ütemes lárma,
atomokat hallunk forogni,
a tengelyükön csikorogni,
bolygópályák idő-görbéje
kocsonyásodik rá az égre,
minden fűszálban, minden sejtben
egy időzítő ketyeg rejtve,
minden létezők voltba veszve
járnak át a vanból a leszbe,
elnyeli őket „nincs” vagy „volna” –
zörög az Isten órásboltja.

TENGERFÜRED

Mint egy Örkény-novellában, a dolgok után, hol túlélte magát a verejtékező nyár, megindulsz le a dombról, ismerős utcakövek, nem kétséges, hogy itt valaha jártál, emitt egy cukrászda, ott egy hotel – helyek, hol boldogtalan vagy repes az ember s hirtelen orrodba szökik egy illat; az nem lehet: a tenger, a tenger, a tenger.

De nincs kétség: a part mentén otromba norvég tankerek horgonyoznak, nehéz, letről jövő sóhajokat visznek s futószalagon gyártott üdvtanokat hoznak, kintebb, a nyílt vízen komor, katonazöld anyahajó, szövetséges felségjel alatt; az áramlatok szardíniatetemeket sodornak, olaj ömlött, az idő áll, nem halad.

Az apátság ikertornya gótikus, villódzó effekteket rajzol rá a világítótorony, más gyönyörök, titkok, más ijedelmek árkolódnak a napcserzett arcokon, a borok is mások: a só felkúszott immár vén szőlőtőkék gacsos gyökérzetén, mint égi áldomás, csapzott fellegrojtokon úgy verekszi át magát a fény, pogány, nagyon pogány. Csoda-e, ha térítő szerzetesek prédája a város, a história, mint gyomrot az orvosló savanyúvíz, az utolsó sejtplazmáig átmos, ó, a darabos kelták, ledér illírek, mesebeli dákok, tengerszántó vízi labancok, itt építettek, csókoltak, reméltek s a parti homok megbocsátón elfedte a harcot, most csupa béke minden. De mentik a szivárvány múltat makacs emlékezetű gének, hogy jött Tagore őrnagy, a szíve sajdult s foglya lett az apály igézetének, fát ültetett talán vagy virágot, egyynyári kincsét szeszélyes alkonyokba szórva, a régi-újvilágot ily mód gyarmatosítván. S egy más hajósról is regél a monda, hogy itt járt Quasimodo kapitány, szerelmét fátyolos tekintetű asszonyok őrzik és költészet lonca leng a sziklapart tövén, mely újra hajt tavasztól rendre őszig és hajók mennek derűs Itáliába metaforákért, könnyű, fűszeres rímekért, cserébe homlokráncolta eszméket kínálnak. S bár a Hanza-kalmár fukar és kimért, virágzik a verskereskedés. A lélek e tájon fenséges, mint viharpaskolta várfo, itt huri-mennyek hitét könnyedén eldobták a monogámmá szelídült ottománok, mert az asszonyok, az örök el-nem-menők itt mindig körülindázva szerettek, sziluettjük a horizontra égett, vártak, szültek, túrtek, búcsúztak, öleltek; és csödbe mentek mind a matrózkuplerájok, mert a tenger csavargói a korzón az ő tekintetükben elmerülve, halálig-szenvedélyt kutattak mohón és vadorzón s a végső percben bizvást visszatértek. S az összefolyt időben ősök és utódok álma úgy csillámlott, mint odaát a szirten Géza apát őszes, torzonborz szakálla; poéta maga is, hithű eretnek. S a vízölelte város mélyen csontjaidba épült akkor, kavargott benned nyáresti teátrum, krónikás aggastyán, lelkesült reformkor, dajkált Tengerfüred s magával ragadott, mint szépségben fuldoklót édes örvény, de indult a vonat, menned kellett. A kaptatón szembejött és biccentett Örkény.

ÍNYEMRŐL A BOR ZAMATA

*Mindig a halálról gondolkodtam,
hogy elhull a virág s az élet elszalad,
de magam haláláig nem jutottam,
hogy mi vész velem, s nélkülem mi marad?*

*Hogy szemem volt, kezem és lábam,
- olyan, amilyen -
s ezentúl nem lesz belőlem
már pihe sem?*

*Avagy a csont, a szőr marad?
De hajdani
szerelmes szavaim
mivé lesznek?
Mivé lesz grimaszom, mosolygásom,
torkomból a zümmögő ének,
ha fejemhez állítják a keresztet?
S hová lesz a kereszt is,
amit az utakon cipeltem?
Nem érdekel az új genezis,
csak hogy egyszer emberré lettem.*

*Gondjaim, gondolataim
öröklík-e majd jövőendő népek?
Találnak-e a jázminvirágon
annyi szépet, mint én
s a méhek?*

*Ínyemről a bor zamata
hová tűnik, de
úgy ám, amint én éreztem?
hová lesz sok csodálkozásom,
gyönyörűségem és morcos kedvem?*

*Hová lesz kolostori
szemérmem, kurva-kitárulkozásom?
Hová lesz ajkamról az ámen,
mellyel a végzetet várva-várom?
Én Istenem, jobbik részem
megmenekül a pusztulásban?
Életet adtál, Uram, s betellett,
az jön majd el,
amit sohasem vártam,
ha nem illet irgalmad és kegyelmed.*

SOFŐR, MOZDONYVEZETŐ

Nagybátyám, nagynéném, nagyanyám egy házban laktak a Gerendás utcában. A ház nagy volt, sok szobával, hatalmas ebédlővel, tágas udvarral. A nyári hűsölésre épített szaletli előtt két terebélyes diófa állott, ezeknek törzsei szolgáltatták a focikapukat. Imre, velem egykorú tizenéves unokatestvérem jól fejelt, kettőnk csatáját, az egy-egy mandinerrel messzebb pattanó gumilabdát olykor megsínylette az átellenben álló virágoskert ibolyaágyasa.

A március 15-i iskolai ünnepség után egy ragyogó délután beállított Iván vadonatúj dönijével. (Így hívtuk a futball-labdát.) Ötéves születésnapjára kapta a feles bőrlabdát. Ragyogva hozta, vitézkötéses dolmánya hónalja alatt szorongatta. Iván óvodás volt, tengerkéek rövidnadrágot, erős vádlijain fehér harisnyát viselt, de már olyan félcipőt, amit nem sajnált a labdarúgással koptatni. Hamarjában egykapuzni kezdtünk, úgy, hogy Iván és Imre voltak a támadó csatárok, én egyedül a kapus. Tíz gól után cseréltünk, én lettem Iván csatár társa, Imre a kapus. A diófák törzsén nagyokat csattant a rájuk lőtt labda, aztán kijött nagyanyám, és behívott bennünket uzsonnázni. Mi, Imrével, mézzel kevert vajjas kenyeret ettünk, Iván szilvalekvárt kért derekas karaj kenyerére. A kakaó mindenkinek kijárt.

Folytattuk a focizást. Kézbesítő csöngetett a kapun, bejött, először a kutya ugatta meg, azután Iván egy félre-súszott lövése térden találta. Nem nehezelt meg a kislány, mosolyogva kérdezte tőle:

– Hogy hívnak gyerkőc?

Iván kihúzta tömzsi testét, és így felelt:

– Én Braunberger Iván sofőr, mozdonyvezető vagyok. Füttyülni is tudok, így ni, füüüüüüüüü! – Csucsorító ribizliakaira jól emlékszem.

A kézbesítő barackot nyomott Iván kerek kobakjára, majd egy behívót adott át a kijövő nagyanyámnak, a nagybátyámnak szólót. Ki tudja, miért csak most, 1944 márciusán hívták be katonának, és egyszeriben a frontra. A gazdászból hamari katonatiszt lett.

Iván fölfigyelt az eseményre, és így szólt Imréhez:

– Az én papám is katona, a fronton. Igaz, munkaszolgálatos. Fegyvere nincs, csak ásója. Így védi a hazát.

Én elképzeltem, szótlánul, hogy Braunberger bácsi, hivatásos vízvezeték-szerelő és tartalékos katona kivont ásóval védi a hazát, azaz ássa a kárpátaljai védővonal lövészárkait. És azt is elképzeltem, hogy nagybátyám nyúl-lövő kétsőves vadászpuskájával (mert csak azt ismertem), őrséget áll éjszaka a lövészárak előtt. Nem igazán tudtam, miért volt Kárpátalján olyan nagy szükség Iván papájára, hiszen nélküle városunk helybeli vízvezeték-szerelő társulata megfogyatkozott, a csöpögő csapokkal, bedugult vécékkel nem volt mit kezdeni.

Bár még nem volt iskolás, Iván tudott olvasni. Megtanította rá a mamája, aki tavalyig tanítónő volt, aztán menesztették. Iván az ünnepnapot követően ismét átjött hozzánk, ezúttal focilabda nélkül. Amúgy is pirosposzsgás arca most tűzpiros volt.

– Gyertek! – kiabálta fölháborodottan. Házuk (bérelt házuk) zöldre festett fakapuján, krétás felírás éktelenkedt. ÉLJEN HITLER! Egy ideig tanakodtunk, hogy mit csináljunk, végül Imre megszólalt:

– Van spongyád és krétád? – kérdezte.

Iván beszaladt az anyjához, és kihozta a kért tárgyakat. Imre meghagyta a felírás ÉLJEN-ét, letörölte a HITLER-t, és helyébe felírta Horthyt. Arra jött az utcán egy drótostót, és megszólította a már kacagó kislányt.

– Ki vagy te?

Az ötéves gyerek kivágta a választ:

– Én Braunberger Iván sofőr és mozdonyvezető vagyok. Füttyülni is tudok, így ni: füüüüüüüüü!

Iván nem viselt sárga csillagot, a mamája igen.

Nem tudom, Braunbergerék miért nem a gettóban laktak már akkor. Hazulról vitték el őket. A mozdony füttyült, így ni: füüüüüüüüü. Engem mindennemű gazság megbocsátására neveltek a ciszter atyák. Hiába.

Pienták Attila

A FAGY

Novák Évának

Egyébként a tizenkilencedik század közepén született.

És kisgyermekkorá óta északra vagy délre vágott.

És a Hatteras kapitányt a megjelenés évében olvasta, ezernyolcszázhatvanban.

És nem volt kitűnő tanuló.

És bizonyos tárgyakkól mégis mindig jeles.

És bújta a könyveket, a térképeket, a földgömböt, és ha lett volna a háznál, hát elmondhatnánk, hogy sextánszal játszott, de nem volt.

És azután vett egy sextánst, és egyetemre ment, nem sok kedvvel.

És mérnöki oklevelet szerzett.

És halászhajóra adta magát.

És sorhajóhadnagyként szerelt le, világ körüli út jutott az eszébe.

És harminc, negyven, ötven év telt el nőtlenül, a hajókon, mindig észak felé, a porló regény emléktől mentesen pedig.

És még csak keserűséget sem érzett, Robbie Ed Peary, 1909. április 6-án, hogy.

És – a regény hőisére gondolva – megfordította lépteit.

És sem a Terra Nova, sem a Fram nem fogadja fedélzetére – elindul az Október huszonharmadikával, és megtalálja Scott depóit, megtalálja Amundsen depóit, és Isten tudja csak, meg nem előzte-e őket; mindenesetre a visszafelé vezető úton, nyomorult kis zászlaját hogy kitűzte volt, éhen és szomjan pusztult vagy megfagyott, ki tudja már; hiszen úgy találták, keménnyé dermedve, és tudjuk, minden fagyhalott mosolyog, akár a vasorrú bába.

De a szíve, az dobogott.

A HŐSÉG

Németh Mártának

Történt, hogy Vieuxtemps, nyavalyás vén csatapatkány, hegedűsnek, zeneszerzőnek ha nevezhetnénk, tehetlenül állott egy év fülledt augusztusi délutánján valami sztambuli színpadon; azt sem tudta hol van, azt sem, kinek kell játszania, azt sem, miért, de mindez kevésbé aggasztotta volna, s fűröszttötte volna mind nedvesebb izzadságba hibátlanra keményített ingmellét, mandzsettáját, utóvégre gallérját, ha nem eszmélkedett volna rá pillanatról pillanatra nagyobb bizonyossággal, hogy azt sem, mit. Nem, egyáltalán nem a műsorral volt a gond, azt fújta kívülről, az ő kedves és bejáratott műsorát, melyet Lisszabontól Pétervárig járatott be már, oda és vissza, és ha csak fújnia kellett volna! Ó, szívesen fújta volna ő ott most is, talán, fejben legalább, vagy a reményeiben, mert hiszen jól emlékezett, hogy valami kis könnyű olasz darabbal kell indítania, amivel szokott. De a hangszerről, melyet kezében szorongatott, most azt érezte, hogy képtelen megszólaltatni. Szégyenszemre – úgy érezte – egyetlen hang sem jutott eszébe ezerszer játszott darabjaiból, így azután, belékezdve sem tudván, csak állt fenséges közönsége előtt, miközben sejtette, hogy révedező tekintetéből már nem sokáig fogják a művészi koncentráció odaadón perzselő melegét kiérezni, legyezőik mögül.

És ekkor eszébe jutott az a londoni este. Néhány évvel azelőtt, egy ottani koncertje után. Kopogtattak az öltözőjén. Tessék, mondta, s már polgári ruhában fogadta a belépő idegent.

– Mester! – szólta a férfi úgyszólván extatikus hangütéssel. – Mester, az ön... az ön játéka... úgyszólván... – elhallgatott.

Vieuxtemps fáradt volt a kimerítő hangverseny után, s kissé türelmetlen.

– Örvendek uram, hogy elnyerte a tetszését. De hát mit óhajt ön?

– Mester, én nem az a gentleman vagyok, aki visszaél az ön idejével. Kérem, mondja el, hogyan csinálja? Magam hároméves korom óta játszom; konzervatóriumokat, akadémiákat jártam Párizsban, Rómában, Bécsben, de amikor önt először hallottam játszani, félretettem a hangszert és – már ha megbocsát a szóért – nyavalyás ambícióimat.

A beszélgetés itt hosszasan folytatódott, dúsan nyíló szóvirágok kertjében tipegve. Végre a maestro így szóló vendégéhez:

– Uram, nézze csak, ön ismeretlen, hát őszinte leszek. Egyáltalán nem tudok hegedülni. Sejtelmem sincs, hogyan kell hegedülni. Nem ismerem sem az elméleti, sem a technikai részleteket. – Majd látván az idegen hápogó szavakra nyíló ajkait, gyorsan folytatta: – Ez játszik helyettem.

Azzal asztalkájához lépett, felnyitotta a tokot, melyben ott pihent az iménti koncerten is használt hangszere. Látogatója kipirult lelkesedésbe fogott.

– A mesterhegedű! Hisz egész Európa ezt csodálja az ön kezében! Elárulja mester, honnan származik?! Szemre talán Guarnierinek vélném, de...

– Nem tudom – vágott közbe Vieuxtemps. – Higgye el, nem tudom. Elégedjen meg ön annyival, hogy ez az én hegedűm. Most pedig, ha megbocsát, arra kérem, távozzék.

És most ott állt a Boszporusz-parti palotában, izzadó ingjében, egyre feszélyezőbb hangulatban, a forró levegő félelmet és szégyent lehelő dús illatában, markolászva a hegedűt, melyet alig negyedórája vendéglátója kezéből vett át, meglehetősen ünnepiességgel, mely ki is járt ennek a csodás példánynak, csak fél szemmel rásandítva is Cremona szülötte, ódon, de friss, aggságában örökifjú mesterremek. Ránézett, és lassan leeresztette a karját, a hegedűvel, a vonóval. Meghajolt, majd hátralepett a mögötte lévő díszes asztalhoz, melyen saját hangszere feküdt. Azt fölvette, újabb meghajlás után állta alá szorította, érezte, amint a hozzá tartozó vonót tartó kezében, karjában életre kelnek izmai. Azután játszani kezdett.

SZÜLETÉSEK

Jobb szárny, II. emelet

Odakint az éjszaka fekete puhaságát egy lámpa szelte ketté. Fénykörében a hulló esőcseppek, mint megannyi éles ezüstszilánk hasították át a bársonyos sötétséget. A járdán, lenn sírásnyomoknak hatottak a fénylő tócsák, vagy inkább izzadságyöngyöknek, amelyeken meg-megakadt a millió apró ezüstpenge csillámlása.

Szemben, az épület másik szárnyán csupán egy ablak virrasztott. Nyugtalanítóan világította meg a szobabelsőt természetellenes, éles vakítással a mennyezetre erősített neonlámpa. Már percek óta ezt a szobát leste. Valaki feküdt ott egy fehér ágyon, mozdulatlanul, mint egy halott, a rávetülő kékes fényben úgy tűnt, mintha rajta lenne egy fehér szemfedő. Különös módon megérintette ez a látvány, mintha összekötötte volna őket valami, maga sem tudta megmondani, mi.

Már megint, már megint érezte, hogy jön a fájdalom. Volt ennek kezdete, egyfajta beköszöntés. Ilyenkor a görcs valahonnan a hátából, a csípőjéből kúszott ki, s ez mintha a levegőt akarta volna kiszorítani a tüdejéből. A szíve is másképp vert, mintha egy pillanatra várakozásteljes mozdulatlanságba dermedt volna. De ez a csiklandás, ez a próbálgatás nem maradt ennyiben. Tovább szorult a vaskapocs, s könyörtelen fájdalommal vált az összehúzódás. Ahogy érezte, hogy elindul a fájás, futni szeretett volna, futni, hogy most ne jöjjön, hogy most várjon még egy kicsit, hogy most ne legyen olyan erős. De csak tipródni tudott, és fogcsikorgatva várt, hogy elcsituljon.

Amikor órákkal ezelőtt megérkezett a kórházba, még benne volt az a naiv bátorság, amellyel eddig várta gyermekét. Félt, és mégis tele volt bizakodással, hogy minden csak egy mosolyra fakasztó rövid intermezzo lesz, hogy pillanatokon belül megszabadul, mintha egyszerű foghúzásról lenne szó. Akkor döbbsent meg elsőként, amikor széttekintett a kórházban, s amikor megérintette az ápolók részvétlensége. Mintha egy gépbe érkezett volna bele, amelyben ő egy apró alkatrész, s dolgoznia kell, anélkül, hogy bárkit érdekelné, mit érez közben. A második döbbsenet már önmagából indult ki úgy egy óra múltán. Az egyszerű közjátéknyi kellemetlenség helyett a fájdalom elképzelhetetlen erővel jelentkezett. Megrendítő volt a felismerés, hogy a fájás kín, a vajúdás pedig hosszú, soha véget nem érő folyam, s a hosszúsága kiszív minden létező erőt, amit eddig önmagában érzett szunnyadni. Megszéppent, és ijedten vette észre, hogy elillan a hősiesség, amivel eddig várta gyermekét.

Pedig hogy várja már őt, azt a kis embert, azt a kis tökéleteset! Szemét könnyek lepték el, ahogy rágondolt. Igen, őt fogja nem is olyan sokára magához szorítani. Különös gondolat, eddig elképzelni sem tudta ezt a kis magzatot. Szinte ki tudta tapintani a kis könyökét, apró csuklóját, amikor nagyokat rugdalt a hasában, s mégsem tudta elképzelni, milyen lesz idekint. A minap látott a tévében néhány pillanatnyi felvételt egy császárszülésről. A lábánál fogva húzták ki a magzatot, végtagjai olyan vékonyak és gyengék voltak, mintha nem is embergyermek lenne, hanem valami kis madár. Ártatlan apró angyal. Vajon az övé is ilyen ijesztően apró, vékony lesz? Végigsimított a hasán. Már nem is rugdalsz, gondolta, s összeszorult aggódó szíve. „Édes”, suttogetta.

Újabb fájás indult. Időről időre kíméletlenebbnek tűnt az egész, s egyre nagyobb félelem járta át testét. A fájdalom a saját testéből indult, s mégsem lehetett feltartóztatni. Nem kívülről jött, nem olyan valami okozta, ami látható, és talán elhárítható. Nem, a feltartóztathatatlan görcs saját magából önállósította magát. Félt a sírástól, de attól tartott, nem bírja visszatartani a siránkozást. Aztán mégse jött ki egy csöpp hang sem a torkán.

Csak itt lenne már a férje, egyszerre minden ijesztővé vált körülötte, ez az egész zöld folyosó, a kapaszkodókorlátjaival, zöld linóleumpadlójával, olajfestékes falával. A fájdalom pedig hamarosan újra jelentkezett, s lüktetett, dobolt, zakatolt, óraműpontossággal facsart és csavart, feszített és morzsolt.

Bal szárny, I. emelet

Mintha a távolban egy óra ketyegne, egy régi, magas tölgyfa boltozat alatt megsimuló, arany római számokkal és cizellákkal díszített óra állna valahol. Az inga lassúdadon lengne jobbra-balra, tik, és elnyújtott várakozás után tak. Olyan, mintha valahol egy ilyen régi, meghitt bútordarabbá vált szerkezet darabolná az időt a közelben. Vagy talán csak a szíve az, dib, és elnyújtott várakozás után dab?

Milyen különös az, hogy órát hall, jóllehet már képtelen megmondani, mióta fekszik itt, milyen nap van, s a napnak milyen órája. Egyáltalán, este vagy reggel van-e? Neki úgy tűnik, egyenletes szürkület, talán hajnali derengés, de az is lehet, hogy esti alkonyat vagy nappali erős szürkesség. Egyre megy. Az idő nyúlik még egy ideig, mint a karamell, aztán egyszerre csak úgy besűrűsödik, úgy megkeményedik, hogy nem tud tovább nyúlni. Megáll. Szoborrá dermed. Az idő és a test is.

Korábban érdekelte egy ideig itt a kórházi ágyon az idő, mindaddig fontos volt számára, amíg küzdött, mert mindenki azt várta tőle, hogy küzdjön, hogy gyógyuljon. Aztán akkor is figyelte azt a kis elemes vekkert, ami az ágya mellett állt, amikor a fájdalom és a fulladás görcsös halálfélelemmel töltötte el. Várta a végét, hogy csökkenjen a fájdalom, és lélegezhessen újra, úgy, mint rég. Most már nincs mellette az olcsó elemes kis vekker. Ez más ágy, itt már gépek veszik körül. Már nem várja a végét sem. Jön az, szépen magától, lassan, majd belecsúszik, talán észre sem veszi. Hiszen már fájdalmat sem érez, és a levegővétel sem számít, egy ideje – ki tudja, mióta? – mindent felold ez a szürkület.

Naponta többször ültek az ágyánál, akkor, amikor még számított körös-körül a világ. A férje összetörtén, lehorgasztott fejjel. Időnként egy-egy kérdést feltett.

- Nem kérsz ásványvizet?
- Van még zsebkezdő?
- Mit hozzak legközelebb?

A tehetetlenség csak úgy süttött arcáról, kezéről, amit ilyenkor megállás nélkül tördelt.

Aztán jött a lánya, kisírt szemekkel, szokatlan előzékeny gondoskodással. „Majd ha meggyógyulsz...”, kezdte mindig, noha mindketten sejtették, majd tudták, hogy a kórház örökre elnyelte az asszonyt, hogy nem lesz gyógyulás, nem lesz hazamenetel, nem lesz aztán, csupán a folyamatos száguldás bele a sötét alagútba.

Eleinte reménykedett, még azokban a pillanatokban is, amikor az orvos arca elkomorult egy-egy vizsgálat alkalmával. Aztán a fájdalom, helyzetének kényelmetlensége, kiszolgáltatottsága egyszerre elviselhetetlenné vált, s akkor hideg verejtékként ütött ki testén a halálfélelem, s a reménytelenség. Búskomorrá, türelmetlenné, rigolyássá vált, a legkisebb kellemetlenségek miatt nyafogott, mint egy kisgyermek. Nem szégyellte magát viselkedéséért, miért is szégyellte volna? Sőt, inkább úgy érezte, mindenki gyűlöletes, mert mindenki más egészségesebb, mint ő, és megbocsáthatatlan az az igazságtalanság, hogy meg kell halnia, amikor mások élnek. Hazaa akart volna menni, tenni a megszokott dolgokat, ismét munkába járni, beszélgetni a kolléganőkkel, tenni azt a rengeteg jelentéktelen apróságot, ami kitöltötte napjait. Újra és újra végigjártotta magában az önsajnálát és a vágyakozás minden tónusát, egészen addig, amíg egy hűvösebb pillanatában, egy hajnalon, amikor tiszta fejjel ébredt, és hagyta, hogy az egyre élesebbé váló kinti fények eltüntessék az éjszaka komorságát, akkor, azon a hajnalon feltette magának először a kérdést, ami aztán teljesen felforgatta minden addigi gondolatát, érzését, célját és vágyát. „Akarom-e mindezt, akarom-e a további kegyetlen küzdelmet a fájdalommal, a halállal?” Élni, igen, élni azt akart, és igenis jeges rémülettel rettegett a haláltól, de rá kellett döbbsennie, hogy már nem az az ember, aki annak idején saját lábán bevonult a kórházba, hogy aztán elnyelje az arctalan épület. Szinte minden, amit korábban tett és végzett, nevetségesen hiábavalónak és feleslegesnek tűnt fel. Munkája a hivatalban, az örökös számolás, „bevétel-kiadás”, „bevétel-kiadás”. Otthon állandó takarítási mániája, ami már szinte betegséggé, kényszerre vált számára. Álmai, amik az utóbbi időben csak az anyagiak körül forogtak. Rengeteg bevásárlás, a sekély öröm, amikor megvett egy-egy ruhadarabot. Kietlen sorok a bevásárlóközpontokban, s a lelki-furdalás, amikor kifizette az árut. Aztán a beszélgetések. Csupán néhány emberrel beszélgetett: a férjével, a lányával, a kolléganőkkel, meg a házban azzal a néhány lakóval, akikkel leálltak a lépcsőházban. Mindenki tudta, mit követel egy kimondatlan szabály. Soha ne igyekezz mélyebbre egy beszélgetés során! Haladj kizárólag a felszínen! Nem szeméremből: kényelemből kerültek minden olyan témát, minden olyan megnyilvánulást, amely nagyobb odafigyelést jelentett volna. A felszínesség olyan volt, mint egy pajzs, védte őt is minden betolakodóval szemben, aki mély érzelmeket akart volna megpiszkálni valahol mélyen. Most bánta, hogy soha nem akart, és nem is tudott úgy beszélni a lányával, meg a férjével, hogy a hétköznapin túl is mondjanak egymásnak valamit. Pedig hát minden fölöslegessé vált ezen kívül abban a szakadéokban, amibe zuhant, csupán egy számított már: a lélek.

Most próbált szólni férjének arról, hogy meg fog halni, de az minduntalan erősítette feleségét a gyógyulásról. Meg akarta férjét győzni, hogy nem bánja már annyira a halált, de férje meg sem hallotta.

– Akarnod kell, hogy meggyógyulj – ismételte csökönyösen. – Nem adhatod fel, érted? Nem adhatod fel! Az asszony szomorúan ingatta fejét.

– Adnunk kellene valamit egymásnak, valami többet – motyogta.

– Hozzak valamit? – kérdezte férje, és nem akarta felfogni felesége szavait.

– Valami többet... – motyogta továbbra is, s később nem erőltette a férfit, hogy a köznapitól eltérő dolgokról beszéljessenek. Talán az lesz a legkíméletesebb a részéről, ha egyáltalán nem gyötri férjét mélyebb gondolatokkal, ha megmaradnak ebben a jelentéktelen színdarabban, amelyben mindenki kevesebbet mutat, mint amit önmagában hord. Talán nem is tudná szavakba önteni, kimondani mindazt, amit érez, talán sűrűlni sem tudná azt, amiről csak sejtése van, ami halvány visszfényként dereng fel itt az élet választóvonalán. Hogy is lehetne szavakba foglalni azt, ami kimondhatatlan, mert megfoghatatlan, mert kiejthetetlen, mert túl van a világ silány megnyilvánulási formáin?

Jobb szárny, II. emelet

A folyosóról eltűntek az emberek, a szülőszobából behallatszott a kétgyerekes asszony nyögése és a szülésznő gyakorlatias, izgatottabbá vált utasításai. Az orvos viharzott be a folyosó másik végén, s azonnal eltűnt az öltözőben. Kíváncsian a szülőszoba felé indult két fájás között, s bekukucskált, noha érezte, illetlenséget követ el. Kikerekedett szemmel meredt a másik nőre, annak ellenére, hogy a látvány csúnya volt, ijesztő és felkavaró. Nem értette önmagát, hiszen tudta, érezte, hogy kíváncsiskodása az intimitás durva megsértése, de képtelen volt arrébb menni, és úgy tenni, mintha mi sem történe. A másik nő arca eltorzult a fájdalomtól, arca kivörösödött, halkán vinnyogott, ám feszülése mutatta, hogy uralkodik magán. Honnan ez az iszonyú erő, ami szétfeszíti a testet, és a viselőség fáradtságát, tespedt elnehezülését feledve akkora energiákat szabadít fel a nőben, hogy az képes a legnehezebb próbákra is?

Csupán arra riadt fel, amikor a háta mögött nyugodt jószággal megszólalt az orvos:

– Ne féljen, hamarosan magára is sor kerül.

Ettől még jobban megriadt. Ez rosszabb volt, mintha azt mondta volna az orvos, hogy sosem lesz vége. Hogy őbenne is ilyen erők robbanjanak szét? Ezt nem fogja bírni, inkább legszívesebben visszacsinálna mindent, visszaszaladna a szülőszoba ajtaján, felvenné az utcai ruháit, taxit fogadna és hazavitetné magát, hogy pihenjen és felkészüljön. Igen, még nem is készült jóformán fel. Erre, amit lát, semmiképpen sem.

Mikor legszívesebben kirohant volna, akkor lépett be a férje. Bátorítóan intett felé, ahogy észrevette őt a folyosón, s gyorsan eltűnt az öltözőben. Milyen gyakorlott, gondolta rosszmájúan, mintha mindig ezt csinálná, bezzeg akkor nem volt itt, amikor az első fájdalmak között remegve, kicsit szédelegve, az ijedtségtől émelvegve behozta magát a taxival. A taxis is úgy megbámulta, mintha valami bűnt követett volna el, mintha megesett nő lenne, aki férfi, férj nélkül kénytelen vállalnia ballépését. Hogy megijedt a taxis, amikor megjelent arcán a görcs okozta torz grimasz, bizonyára attól tartott, hogy mint a filmekben, most neki kell majd levezetnie a szülést. Annak már több órája, de úgy tűnik, mintha nem is lett volna más, mint különös álmom, látomás, mintha a kórházba jöve tele előtt, az azelőtt, az más valóság lenne, valami, ami olyan számára, mint valami halott, képtelen valóság. Az azelőtt nincs többé, a szülőszoba elvágta az idő fonálát, átformázta egész tudatát, egész lényét.

Férje megjelent zöld műtőruhában, a kereken kivágott nyakú felsőből kiálltak drótszerű szőrei. Arca elszíntelenedett az aggodalomtól, szeme bevért az alvás hiánya miatt.

– Jól vagy? – ért gyengéden arcához, mintha az porcelánból volna, mintha nem lehetne érinteni sem, csak nagyon finoman, mert még az érintés is a fájdalom felerősítésével járna. A válasz egy fintor volt, a fiatalasszony nem is nagyon figyelt. Férje mélységes tanácstalansággal állt mellette, majd ahogy elmúlt a fájás, naiv aggodalommal kérdezte:

– Nagyon fáj?

Már bánta, hogy rábeszélte férjét a közös szülésre. A megdöbbenés, amit látott férje tekintetében, kitágult pupillája mögött az iszony, s arca színén a fáradtság, mindez felkeltette benne a féltést. Vajon miképpen fogja a férfi feldolgozni mindazt, amit itt majd átél? Korábban dühöt érzett iránta, mert elkésett, mert elkésett segítségére lenni akkor, amikor a legelhagyatottabbnak, leginkább segítségre szorulóknak érezte magát, most viszont ezt a türelmetlenségét máris a sajnálat vette át.

– Fáj, de nem baj – lihegte. Egyre kimerültebb fejét lehajtotta egy görgős ágyra, ami a folyosón várakozott. Nem akart gondolkozni, pihenni akart, s mégis számtalanszor feltette magában a kérdést, „hogyan fogom bírni végig, ha így elfáradtam”? S egyáltalán, miért kell ennyit szenvedni? Hát nem lehetne egyszerűen elintézni mind-
ezt egy vágással, egy szakszerű műtéttel?

A szülőszoba felől a hangok felerősödtek, s kíváncsian hegyezte fülét, tudni akarta, mi történik odabenn, noha biztos volt benne, hogy benéznie éppoly illetlen, mint nyugtalanító lenne. Hol az orvos, hol a szülésznő hangját hallották, akik biztatták a gyermekét kitoló asszony gyors és hangos lélegzetvételeit, meg a levegő elfogytával különös, szinte sikoltó nyögéseit. Aztán jött egy kis szünet, addig is beszéltek mind a hárman, majd megint a hatalmas levegővétel, megint a nyomás és sikoltás. Ez megismétlődött vagy háromszor, közben a dicséret és a biztatás, meg a hangos utasítások egyre izgatottabbakká váltak, s egyszerre csak egy megkönnyebbült sikoly, egy felszabadult női sírás, és ott sírt a gyerek.

– Új élet született! – kiáltott fel patetikusan az orvos, és ő csodálkozva állapította meg, hogy ennek a patetizmusnak nagyon is helye van itt, sehol másutt nincs annyira helye, mint itt. Benne is megremegett a meghatottság, szeme megtelt könnyel, és restelt férjére nézni.

Bal szárny, I. emelet

A bal oldali szomszéd ágyon levő ősz hajú, idős asszonyhoz rendszeresen jártak barátnői látogatóba. Duruzsoltak vég nélkül, suttogva Istent emlegették, aztán sokat pletykáltak közös ismerőseikről. Sűrűn beleszóltak mondanivalójukba ők is a „majd, ha meggyógyulsz”, meg a „ne hagy el magad” fordulatait, szorongatták beteg barátnőjük kezét, s egyszer magukkal hozták a lelkészüket. Lehunyt szemhéja mögött érezte a feltoluló könnyeket, amikor a lelkészt hallotta. Mióta a kórházban volt, soha olyan békességet nem érzett, mint az imádság idején.

Lányát kérte meg, hogy hívassa el hozzá is a lelkészüket. Olyan erős vágyat érzett ez után, hogy állandóan ennek a tervezgetésébe menekült minden pillanatban, amikor ereje volt a gondolkodásra.

– Ugyan anya – szólt letompított indulattal a lánya, mintha anyja illetlenséget mondott volna –, nincs arra neked szükséged!

– De nagyon szeretném.

– Szó sem lehet róla! – felelte a fiatalasszony. – Ez olyan, mintha... Mintha...

„Utolsó kenetet vennél”, tette hozzá magában. Tudta, hogy ettől ódzkodik lánya.

– Meg fogsz gyógyulni, és akkor elmehetsz a templomba.

Sóhajtott, már látta, hogy lányának még annyira sem beszélhet megszerzett nyugalmáról, ami annak köszönhető, hogy feladta a meddő küzdelmet.

Ám az továbbra is fájt neki, hogy a lelkészével nem találkozhat. Nincs imakönyve, nincs Bibliája, és nincsenek meg a szavai ahhoz, hogy megkeresse azt a békességet, amit az imádság alatt érzett. Amikor legközelebb ellátogatott a szomszéd beteghez a lelkész, kinyújtotta a karját, és megragadta a pap kabátját. A lelkész zavartan odafordult.

– Kérem, imádkozzon velem is – könyörgött könnyeivel küszködve.

– Nagyon szívesen – felelte a férfi, és ő örömmel látta, hogy a lelkész arcáról hiányzik az az ijedt szánalom, amit gyakran kiolvasott a kintről jöttek szeméből. Ő viszont elkapta tekintetét, nem akarta, hogy a férfi meglássa rajta a szégyent. Egész életét leélte az istennélküliségben, még csak hűtlenné sem vált, mivel önmaga soha nem is kötötte magát az egyházhoz, valláshoz vagy templomhoz. Csupán gyermekora különös emlékei maradtak meg befejezetlen mondatként. Lehet-e az, hogy az emberben évtizedekig nyugodjon egy mag, és csak az utolsó pillanatban csírázzon ki? Éppoly természetlen, gyümölcstelen újonnan felébredt hite, mint amilyen értelmetlen az egész élete volt, döbbent rá.

A lelkész gyönyörűen imádkozott, tudta ezt akkor, amíg hallgatta, szerette volna minden szavát magába szívni, soha nem feledni, az ámen után azonban egyetlen mondatra sem emlékezett már. Nehéz érzések kavargtak szívében, egész este sóhajtozott, és időnként könnyezett. A nővérke nyugtatót akart adni, de csöndesen visszautasította.

„Mélységből kiáltok hozzád”, jutott aztán eszébe. Nem jött aznap este hozzá senki látogatóba, s éjszaka megérkezett az a köd, ami furcsán lefoglalta érzékeit, szeme csak emlékeket látott, fülében gondolatfoszlányok

visszhangzottak, orra különös illatokat és szagokat fedezett fel, mintha önmagában, a saját testében lélegezne. Sűrű, meleg levegőt szívott be. „Mélységből kiáltok...” suttogta, vagy talán nem is mozgott szája, talán nem is tőle jött a gondolat, hanem a körülötte sürgő, megfoghatatlan légáramlatok susogták, lehelték, sikoltották az élet utolsó rögeibe kapaszkodó ember imahörgéseit. Ám a mélység lassanként megnyugtató állapottá vált, megszűnt a fájdalom és a félelem rettenete, inkább meleg és puha lett, mint az anyaméh.

Jobb szárny, II. emelet

– Mit segítsék? – ez a kérdés annyi tanácsalansággal, tehetetlen sajnálkozással volt tele, hogy legszívesebben hazaküldte volna a férfit. Rádöbrent, hogy mindaz, amit átél, az a kitartás és önuralom küzdelme, ám ezt a másik nem értheti meg, hiszen az a látvány, ami vérrel, eltorzuló emberi testtel párosul, az csak az értelmetlen szenvedés képeként értelmezhető. Végére is őt magát – nő létére – éppen úgy felkavarta a másik asszony születésének iszonyú képe.

– Masszírozd egy kicsit a hátamat – mondta hát, s amikor férje rákérdezett, hogy jólesik-e, ráhagyta, hogy „igen, persze”.

A szülőszoba felől nevetéssel kevert beszélgetés hallatszott ki, és meghatottságát irigység váltotta fel. Úgy tűnt, mintha minden terhes asszony előbbre lenne, mint ő, és nála soha nem akarna bekövetkezni az a pillanat, hogy végre kezében tarthassa gyermekét.

A fájások erősödtek, már alig bírta tartani magát a lábán. A gondolatai kezdtek úgy összerosódni fejében, mint elalvás előtt a fáradtságban elmondott ima összekuszálódott szavai. A szülésznő melléjük lépett, bólogatva figyelte a fiatalasszony összeszorított száját, kivörösödött, lángoló arcát, megfeszített markát.

– Mennyi ideig tartanak a fájások? – kérdezte a férjet hűvös szakszerűséggel.

– Elég sokáig – felelte a férfi őszinte rácsodálkozással.

– Mért kellene ám az időt – oktatta ki a szülésznő. – Egy olyan negyven másodperc már nagyon jó.

– Miért lenne jó? – kérdezte rekedten a férfi. Neki is kipirult az arca, a nyaka is kivörösödött, a zöld vászon öltözék valószerűtlen ellentétéként.

– A fájások tágitják a méhszájat – válaszolta lenéző nyugalommal a szülésznő. – Na most mérjen! – kiáltott rá a férjre, aki azonnal ránézett az órájára.

– Nagyon gyorsan jönnek – nyögte ő szinte sírva. A férfi rámeredt az órájára, majd amikor ő bólintott, hogy vége a fájásnak, felnézett róla.

– Na, mennyi volt? – kérdezte várakozóan a szülésznő.

A férj egyik lábáról a másikra állt, majd restelkedve bevallotta:

– Elfelejtettem, hogy mikor kezdődött.

A szülésznő harsányan felkacagott, és otthagyta őket, csak úgy zengett a folyosó gúnyos nevetésétől. Hamarosan újabb erős fájás következett, s amikor az is lecsengett, a férjen elhatalmasodott a pánik. Mintha még mindig a szülésznő gúnyt harsogó hangja visszhangzott volna fejében, megrémült, hogy nem kapnak itt segítséget.

– Hol van itt egy orvos? – kiáltott fel, és elkezdett végigrohanni a folyosón. – Nem igaz az, hogy nincs ebben az egész bűdös kórházban egy orvos! Nem lehet itt végre tenni valamit? Lehet, hogy már rég meg kellett volna a feleségemet császározni!

– Ott van – mutatott ő az ellenkező irányba, a szülőszoba felé, és hálás volt, hogy végre történik valami.

Férje beszaladt a szülőszobára, mire onnan az orvos erélyesen kiutasította. A szülésznő dühösen ment ki hozzájuk.

– Mi jut eszébe az apukának? – förmedt rá. – A főorvos úr éppen varrja a kismamát.

– És addig mi lesz a feleségemmel? – kiáltott fel remegő hangon a férfi. – Már szinte szünet nélkül jönnek a fájások. Hagyják itt szenvedni, nincs semmi fájdalomcsillapító vagy valami?! Csináljanak már vele valamit! Hát nem látják, mennyit szenved?!

– A főorvos úr rögtön megvizsgálja – válaszolta tagoltan a szülésznő, mint aki egy hibbantnak magyarázna. – Az apuka megnyugodhat. Még senkiben nem maradt benn a gyerek.

Azzal hátat fordított, és visszament a szülőszobára.

– Ez hallatlan!... – kiáltott fel újra a férfi, de ő a kezére tette átnedvesedett tenyerét.

– Hagyd! Nincs semmi baj. Csak... nagyon...

Nem tudta befejezni. Már nem tudta felfogni maga körül a környezetét, minden elmosódott szeme előtt, csak a gerincvelőig hatoló fájdalom maradt, hosszan, elnyújtva.

Balszárny, I. emelet

El-elboruló tudattal vette észre, hogy átviszik egy másik szobába, amelyet már nem tudott szemével felmérni, mert lábát, egész testét lebéklyózta a sűrű, meleg köd, mintha ebben a forró, vérszerű lében úszna, mozdulatlan tagokkal vinné előre lassú, alig észrevehető sodrása.

Nem akart többé beszélni hozzátartozóival, még az a veszteség is érdektelenné vált számára, hogy oly kevés dolgot mondtak ki egymásnak. Távolinak tündek, útjukra bocsátotta őket, boldoguljanak abban az idegen világban maguk. Ő már elveszett volna a kicsinyes és zord életben. A gondolatok szinte megrágtatlanul futottak át fején. Már kíméletlen lehetett önmagával szemben is, hiszen nem sajnálta az életet.

Mit hagytam hátra?, kérdezte magától. Semmit. Néhány szót, de inkább mozdulatokat, a simogatás melegségét, ami aztán elvész idővel. Hamarosan nem fog róla tudni senki. S egyszerre csak rádöbrent, anélkül, hogy pontosan körülírhatta volna, mire is jutott, hogy az életnek csak a folyamatosságban van értelme, az élet folytatásában, a lét továbbélésében. És szinte látta maga előtt, mint egy rajzot, mint egy érdekes könyvlapot, hogy a lét egyenes vonalban épül előre. Az életek egymásra rakódnak, mint a téglák. És ez a sok téglá, ezek az egyes darabjaiban is megrajzolható, satírozható életek, ezek építik fel a templomot, az Isten dicsőségére felépített templomot. Egymásra rakódnak az emberi életek, és csodálatos, hatalmas templommá lesznek. Egyszer megépül a torony is, talán éppen az ő téglája abba épül be. Ez a torony az égbe mutat, egyszer majd fénylő, aranylő csúcsa is lesz, s azzal véget ér az építkezés, megépül a mennyei templom. Akkor majd az egymásra épült lelkek mind Isten dicsőségét hirdetik.

Lelkét betöltötte a várakozás. Csupán azt bánta, hogy most, amikor a lét laposságát a halál előtti megismerések gazdagsága váltotta fel, most ez a kincs, ez a lelki bőség öncélú, mert olyannyira bezárkózott a tudatába, hogy nem gazdagíthat már vele senki életét. Sajnálta, hogy ilyen bezárt kincset őrzött. Aztán ez a renyhe megbánás is lassan elmosódott, minden rossz érzést felváltott az a puha melegség, amely betakarta lelkét, a békesség, amely kitörölte agyából a szavakat, s mást nem hagyott, mint a jót, amit nem lehetett kimondani, nem lehetett gondolatokba fűzni.

Jobb szárny, II. emelet

Alig-alig fogta fel, amikor besegítette férje a szülőszobába, az ágyra, pedig hányszor elképzelte a pillanatot, amikor bejut ide. Magas volt az ágy, nagyon magas, és olyan kemény, hogy már az önmagában fájdalmas volt, amint hatalmas hassal, fájó háttal ráfeküdt erre az alkotmányra. Az orvos megvizsgálta, s jóindulatú mosollyal nyugtázta:

– Már nem kell sokáig várni. Ne féljen, egy fél óra, és megslesz.

– Még egy fél óra! – nyögte a férj.

– Nem kell sürgetni semmit – szólt most közbe a szülésznő. – Higgye el, kedves apuka, a feleségének is jobb, ha nem siettetjük. Mindenkinek hagyni kell, hogy szépen vajúdjá csak ki magát. Ez kell ahhoz, hogy ki tudja tolni azt a babát.

Közben ő az oldalára gördült, és fogát összeszorítva várta, hogy egy újabb görcs enyhüljön. A szülésznő megnevedesített zöld vászondarabot hozott, azt a nyakára tették. Amikor megpihent, ideges mozdulattal lekapta nyakáról, s arcát meghűsítette vele. Ezután szorongatta a rongyot, beszélni képtelen lett volna már, s várta, várta, hogy teljék le az a beígért fél óra. Közben egészen különös értelmet nyert minden, ami körülvette, a fehér ágy vasalt, dörzsölésre keményített lepedője, az ablakpárkány, amin néhány műszer állt, a szekrény a jénai edényekkel, a kerek óra szemben, a mosogató, és férjének kikunkorodó szőrszálai a műtősruha nyakíve fölött. Elmosódott értelemmel próbálta megérteni maga körül a szokatlan világot, mintha mindennek különös jelentése lenne, s aztán a fájások alatt önmagába bezárult, mint ahogy a virág bezárja porzóját és bibéjét, amikor jön a sötétség. És lassanként megértette, hogy az értelem és a lényeg titkát nem a körülötte lévő tárgyak őrzik, hanem ez az Istentől kapott törvényszerűség, az a zárulás és kinyílás, az a lüktetés, ami most őáltala is beteljesül.

Balszárny, I. emelet

Váratlanul újra megjelent az éles, húst tépő, agyat szétszakasztó fájdalom. Újra, újra kezdődik, sikoltott fel valami belül, az agy legvégső sikolya. Szervei kétségbeesett küszködésbe kezdtek, szíve loholt, majd le-leállt, tüdeje égett, fuldoklott. Olyan volt ez, mint egy hosszú zuhanás, zuhanás bele a sötétségbe, a halálba. Minden összeszorult körülötte, nem kapott levegőt. És a sötétség beterítette, mint egy fojtó paplan, amiből nincs ereje kiszabadulni. Fekete, fekete szorongás volt. Meghalok. Meghalok, sikoltott valami az agyában.

Jobb szárny, II. emelet

Egyszerre csak soha nem tapasztalt rángást érzett, mintha a gyermek szét akarná rúgni eddigi lakhelyét. De nem a magzat rúgott, ez most valami egyéb érzés volt, és ijedtségében kikerekedett szemmel kiáltott fel.

– Ez már nagyon jó jel! – ujjongott a szülész nő. És valóban, erre az eddigi mozdulatlan türést felváltotta a segítők rutinos sürgölődése. Az ágy oldalán felnyitottak két vas lábtartót, ide csatolták be a lábát, miután egy-egy hosszú zöld vászonzsákot húztak rá. Ijesztő és elidegenítő lett volna ez, de már semmit nem bánt. Hátulról a férje nyomta a hátát, s most megkezdődött az óriási munka. Nem hitte volna, hogy az órák óta tartó vajúdás, egyáltalán, viselősége lustasága, az elnehezedett, elügyetlenedett teste ellenére ekkora hihetetlen erő szunnyad magában. Levegővétel, nyomás, levegő, nyomás, levegő, nyomás. Az öröm és a szétfeszített test fájdalma valami olyan erőben kapcsolódott össze, amihez foghatót még soha nem érzett. Az értelmetlennek látszó tétlen kín immáron értelemmel teli küzdelemmé vált. Tudata legmélyén rádöbrent, hogy most már útban van ahhoz a katarzishoz, ami gyermeke megszületésével tetőzik be, hogy e nélkül az értelmes, hosszú fájdalom nélkül nincs is a felszabadulás ekstázisa, nincs az az öröm, ami a nevető sírásra fakasztja az anyát. Hogy ez a katarzis tisztítja meg az anya agyát, hogy a gyermek váljon a legfontosabbá, s minden más élmény, benyomás érdektelennek tűnjön a születés és a születés élménye mellett. Hogy ez betölti a testet, de betölti a teljes tudatot is. Eszközzé vált egy nagyszerű misztériumban, ami hamarosan beteljesedik.

Minden összpontosítását, minden izommunkáját immár a reménység vértette fel erővel és kitartással. A cél szinte megfoghatóvá vált, ott volt a kis hajas fej búbja a levegőn, feszítette magának az utat, hogy hamarosan a napvilágon kapjon saját életet. Férje a haját simogatta, miközben ő lihegve várta a következő nyomást.

– Mindjárt megsz. Mindjárt megsz – ismételte öntudatlan ujjongással. Aztán sietősen az újabb levegővétel. Utasítások röpködtek a levegőben, és dolgozott, nem érzett fájdalmat, nem érzett semmit, mindjárt megsz, mindjárt megsz. Levegővétel, nyomás, hatalmas levegővétel, nyomás. Mindjárt megsz.

– Kint van a feje! – hallotta férje üvöltését.

Lihegés, lihegés.

– Na még egy kicsit!

Balszárny, I. emelet

A kétségbeesett félelem megfagyasztotta véré. Tüdeje levegő után kapkodott volna, de csak ez a rettenetes szorítás maradt, a rémület levegőtlenlése. Félek, hallotta önmagát belülről, s abban a pillanatban, ahogy ezt elvinyogta szavakat már ki nem mondó szája, abban a pillanatban mintha kilöködött volna, azon nyomban megszűnt a szorítás, a félelem, a fájdalom, a test zihálása. Kijutott a sötétségből. Fénybe ért. Melegségbe. Békesség vette körül. Nagy-nagy békesség. És mosolyogni kezdett, mert tudta, hogy végre látni fog.

Jobb szárny, II. emelet

Nyomódás végig a szűk barlangon. Mi történik? Mi ez a szörnyű fájdalom körös-körül? Félek. Félek. Hol van az otthonom? Mi történik velem?

Fény! Fájó fény! Hideg levegő. Félelem. Hideg. Hideg. Anya. Anya szívdobogása. Anya meleg keze. Átölel. Simogat. Meleg bőre. Melegít. Anya. Nem félek. Itt vagyok veled. Fehér fény. Látlak. Sírva becézel. Ismerem hangod. Ismerem szíved hangját. Anya.

[Tatár Sándor]: _____

**BIZONNYAL ESMÉREM RAJTAM MOST EREJÉT
(DE A MAGAMÉT IS)**

Ahonnán nincs lejjebb:

Csak az időm
vesztegetem magamra!

Nyilvánvaló csapda, s mégis

Azt hinni, hogy valahol,
valamelyik útkanyar mögött
ott vársz, épen, hiánytalanul,
csak épp a depressziót műtötted ki
(jó sokáig tartott és nem akármilyen daccal)
magadból,
s ha rád találtál, akkor helyet cserélhettek:
Te, mint a megtisztult, hiánytalan én
menetelsz tovább; a levedlett ént vagy hazaviszi
valaki foltozni vagy zörgőssé szárad a napon.
Na ez, kedvesem, az önáltatás egyik iskolapéldája
– de azért én rád bízom (lehet, hogy néked az kell),
hogy reménykedsz-e minden
útkanyar előtt.

Stílushiba

49 évesen öngyilkosnak lenni?!
Nemcsak szárnalmas epigonizmus;
ízléstelenség, stílusficam is lenne.
Negyvenkilenc, ez teljesen alkalmatlan kor
az önkiképzésre.
Csatamezőn, huszonhat évesen, az a
legelegánsabb és legpatetikusabb. Bár a szó szoros
értelmében véve nem öngyilkosság.
Látványos és stílusos még 32 évesen
tehervonat kereke alatt, vagy épp
aggkorban még pisztolyt emelni
magunkra (lásd a 89 éves Márait).
A kettő között a gyengék, a megoldást keresni
restek, az *érdektelen*-defektusosok
hullnak csak önkezüktől.
Kisszerűen és stílustalanul.

Mégis:
abban bízol (igaz lelkedre), hogy egyedül ez:
stílusérzékenységed (finnyás gusztusod)
vissza fog tartani??

Mire is ítélném – **ha**

Még a legjámborabb embernek is
meglódul a fantáziája, ha D. kisasszony
likvidálásáról van szó. (Hálátlan fajzat az ember.
nem érdemli meg, hogy D. kisasszony mosoly-napja rásüssön.)

– Skorpiókból vetni neki ágyat, tarantulákkal gondosan
betakargatni. Vaginájába (van egyáltalán
neki?) darázszerű varrni, a köldökére,
piercingnek parazsat.
Kobrák közt éjszakázzon egy sötét veremben,
foga közt tartson tejbe mártott patkányt.
Hallgassa szakadatlanul húsz évig,
amint egy telefon, hiába, kicsöng.
Üvegcséréppel kevert bogáncsot etetni vele
kilószám – saját hányadékába fojtani.
Végigkenni lakkal a testét, mozdulni se
tudjon, majd saját láthatatlan, ám bénító
burkát rágyújtani. Beásni, gyönyörű ajakáig,
vöröshangya-bolyba.
Megfojtani egy zongorahúrral. Az jól bele is vágna
a nyakába a dögnek.
Néha pedig azt hiszem (ugyanoly találomra), hogy,
ha jókor hangzik fel, egyetlen vékony, leheletfinom
hegedűhang is messzire, mérhetetlenül messzire úzná.
Vagy hát a csembaló. A csembalótól aztán hanyatt-homlok
kéne megfutamodnia.
De hangszer-analfabéta vagyok. Csak a vers van.
Pontosabban ezek a micsodák, amelyekre kényelmességből,
megszokásból ezt a címkét ragasztom.
De démon ő, nem vámpír. E szótörmelék-mintáknak meg
(úgy látszik) nincs fokhagymaszaguk.

... vagy csókkal s ínycsiklandó reggelivel
ébreszteni reggel? *Lekenyerezni??*
(mint látható) Nem válogatnék
az eszközökben. Csakhogy ellene (valami
azt súgja) ez sem eszköz.
Már mindenki un. Én is
magamat, ezzel az ismétlő (testi és
verbális) üzemmóddal.
Ő nem. ← Elképesztő.

de a kormány legalább a kezemben.
Esély; a semminél több.
Csakhogy csípi a szemem a belecsorgó izzadság,
s előtte hol elzöldül, hol elfeketül a világ.
Kétségbeesett leszáguldás a szerpentinén,
félvakon. Hogy mikor érhet véget,
jöhet szelídebb lanka vagy netán
emelkedő, sejtelmem sincs. Egyelőre
görcsösen markolom a volánt; hogy az irányításhoz
vagy a vezetés *illúziójához* ragaszkodom-e,
nem firtatom. Csak markolom a kormányt
(még) teljes erőmből.
Élek.

i.e.? i.sz.?

Akár a guillotine, úgy vágja ketté az életedet
előtté-re és *azótá*-ra. A kettőt
nem tartja össze semmi; annyira nem,
hogy el se akarod hinni: ez ugyanaz az élet.
Hiszen ugyanaz is meg nem is, így aztán
mi sem természetesebb, mint hogy
nem tudhatod magadról, te ki vagy.
Néha áthívsz képeket (sőt van úgy, hogy maguktól
jönnek) az *előtté*-ből ideátra. Lehunyt szemmel
próbálsz berendezkedni a készletből kiaktivált
múltarabban. Olykor egész jól sikerül.
Ami egyáltalán nem jelenti azt, hogy öt perc múlva
(ha a buborék szétpattant) ne sóvárognál
oxigénpalackra.

Még jó, ha nem gondolod
(dehogynem gondolod, csak „eső után köpönyeg” ez is):
„Kellene nekem, a kurva életbe, ennyire
boldognak lennem; *most* *aztán végképp* *hogy viseljem*
el azt, ami van?!”

De valahogy (szerintem bámulatos, de hasztalan lenne meg-
kérdezni, miért is) csak kibírod az enyhet adó estig.
(Hogy milyen [korántsem biztos, hogy **óv**]intézkedést
mulasztottál el, az most már, hogy benne dagonyázol a
következményekben, édesmindegy, Barátom.)
Abban biztos lehetsz, hogy nem feledkezett meg rólad:
ha netán egy teljes napra nyúló cigarettaszünetet tart,
busásan kárpótól az aznap elmaradt gyötretésért.
(Ideje tengernyi van.)

És ez így is marad, míg (el-elakadva és persze
mélységesen kétségbeesve) át nem préselődsz

egy szülőcsatornán, hogy túljan a jövő
kíméletlenül érdes, ámde éltető
levegője érjen. *Ha megéred.*
Mert mást is, véglegesebbet is tud a guillotine.

Életöszön

Csak ámulsz: a gyengeség, a kimerültség
(idegrostokra szedettség) mögött
még mennyi erő van.
De ne feledd:
ezt nemcsak magadnak vagy az őrangyalodnak
köszönheted, hanem (alighanem elsősorban)
annak a kegyes adománynak,
hogy nem látsz a jövőbe.
Igaz, hogy ab ovo háló nélkül dolgozol,
de azt sem látod előre: hányszor fogsz
még lezuhanni.

Nemcsak az ördög lakozik a részletekben. D... sem másutt rezideál.

Mások meghalnak, én *halok* meg.
Nem mindegy.
Édes, édes anyanyelvünk kíméletlenül
pontos tud lenni.

Bevezetés a relativitásba

Most mi lesz? meredek hitetlenkedő, de (mind)inkább
rettegő tanácstalansággal magamra.
Olyan örült, hogy választ is várjak,
(még) nem vagyok. De egyszerűen nem tudom
törölni a kérdést. Beleégett a merevlemezbe.
– *Ha előbb-utóbb meghalsz, fiam.* Ez egy kikezdehetetlen
igazságú válasz.
De addig
öt évtized is túl kevés
vagy akár
egyetlen óra is túl sok lehet.

Uramisten!

már most is alig kapok levegőt,
pedig ez még csak (igaz, most már a készülődés)
táblázás(a); az expedíció még
el sem indult. Fölültem a gyógyszerek

ámításának és a vita activát sürgető jóakarók
(nyilván tényleg őszinte segíteni akarás diktálta)
szirénszavának: *Nincs szükség expedícióra,*
csak szépen (ahogy a csillag... [a műveltebbje
illetve szigorúbbja kimondva-kimondatlanul
hozzá gondolta Kantot a maga erkölcsi törvényével])
dolgozni kell: a kötelességteljesítés
összeforrasztja azt a pár nagyvak vélt*, ámde
jelentéktelen repedést. A gyógyszerek meg segítenek
abban, hogy olyan nagyon ne pánikolj,
azaz, hogy dolgozni tudj. – Hogy elvesztetted volna
magadat? Ugyan!! Csak a kötelességek elől jó bunker,
a depresszió, a „Nem ér a nevem!”

Ismétlem: biztos vagyok benne,
hogy nem akartak rosszat. Könnyen lehet:
ők így csinálták már vagy (csak erre nem volt miért
sor kerüljön) így csinálták volna.
Én azonban már tudom, hiába, hogy már itt,
a síkföldön is alig kapok levegőt, az expedíció
a minden bizonynyal valóban oxigénszegény
régiókba, nemhogy nem úszható meg; most
már el sem odázható – már így sem tudom/tudhatom,
a deklarált (és vágyott!!) cél, az *én*,
létezik-e még vajon. – Nem ígérem, hogy
ha megtaláltam, szólok. Talán igen, talán nem.
Talán éppen az lesz a legbiztosabb jel,
hogy: igen, valahol a sívó pusztaságban, a végtelen magány
kellős közepén rátaláltam az összetöpörödött,
csonttá aszott, de szívós énré, aki kifogyhatatlan türelemmel
erre az üres héjra várt; mondom, *talán* az lesz
a csalhatatlan jel, hogy megmenekültünk: ő (az *én*)
meg én (aki e nevet most jobb híján bitorlom),
hogy nem lesz már szükség szavakra.

Ein jeder Mensch ist schrecklich.**

Csak legtöbbjünkben (= sokukban) sosem robban föl
az időzített bomba. Vagy sokkal enyhébb detonációval.

Nekik kéne körülírniuk?

* általad most nagyvak látott

** Ezt Rilke pontosan tudta, csak hát a sor sokkal szebb s emlékezetesebb *angyalokkal*. **És úgy is igaz.**

Verejtékesen, homlokomra tolt hegesztőszemüveggel nézem
 az utamba akadt darabokból
 összeeszkábált mondataim.
 Nekik kéne körülírniuk (hogy *le*-, az szóba sem
 jön) a repetitív iszonyt?
 Mintha hajsza küzdene (Kell ő bárkinek is?
 Ha, akkor önmagának. S mire is?) a lefolyó örvényének
 könyörtelen szívása ellen.
 Tudván, hogy esélytelen, ám ezt a küszködést
 ugyanoly kevéssé tudva elkerülni, mint nem megfigyelni.

„Beszéljen az érzéseiről!”
 „Nem tudod kiírni magadból?”
 Boldog Isten!
 Mondat? saját szülőtem, mely
 fogában tartva
 a túlsó partra visz?

Németh István Péter

SALFÖLDI HÁLAZSOLTÁR

*Áldalak Uram a földi pásztorkutyahűségért,
A szelíd böccék felől jövő kolompszóért,*

*A dombokkal hullámoló kőtenger fehér tajtékjaiért
Legyél áldott, amikre ha hó hull majd, lovas szán
Csilingel vígan – már nem hepehupás erdei úton,*

*Áldalak az akácósért, ami fölverte a régvolt
Szőlőkerteket, a Balaton illatáért,
Amit e déli szellő hozhatott a völgybe föl,*

*Áldalak a tetőtlen klastromodért, amelynek boltíves
Mennyezete a tölgyek fényes lombja lett –
Itt susogja még a hajdani pálos barátok imáit.*

*S kinek oly szép az alakja, akár gót ablakodé,
Uram, áldalak Őérte, s hogy a kerengő
Kiszáradt kútjába is mondhattam nevét –*

*Tőle, akárha artézi kútból,
Most újra fakadtak Hozzád e szavak.*

Suhai Pál

IRODALMI KEREKASZTAL

Réz Pálnak

Micsoda kérdés! Hogy melyik a fő,
ha mindegyikre ráillik, hogy „ő”:
csak ő, csak ő a legnagyobb, a mú,
a legsűrűbb: a legfőbb érdemű!
Micsoda kérdés! Mind a legnagyobb:
tudhatnád: láthatod, tapinthatod!
Ha festenéd, jobban kitetszene
(s ő is: a bíró és a félszeme).
Micsoda kérdés: mind a legnagyobb?
Tapinthatod, de meg nem foghatod.
(„Valami örök tovasuhogás...
valami könnyű, szellőhalk varázs.”)
Huszonhatodik év? Tücsökzene?
Valami biztos mérce kellene.
De nincs! De van, de van! A jegénye.
Gyökere földben, égkék a hegye.
(Ha fúj a szél, mindegyik azzal ír,
s megfesti: visszaírja a papír.)

MEGKOPOTT SZILVESZTER

*Már este van a főtéren és kegyetlen hideg.
És kordonok is vannak kétoldalt, de
szerencsére csak az autókat terelik el másfelé.*

*Éledeznek a reflektorok, és olyan zene szól
az üres színpad mögül, hogy az emberek mind
táncra perdülnének, ha erre járna valaki.*

*Mi meg mind a hárman a forralt boros bódé
körül téblábolunk, de a metsző hideg miatt
egyőnk sem veszi ki a kezét a zsebéből.*

Megint korán jöttünk – mondhatná valamelyőnk.

NEM VETTEM ÉSZRE

(J. C. Onettinek)

*Már senki sem áll este, sötétben a hálósobám
ajtaja mögött. És másnap is, csak a csöndesen
szemerklő, novemberi esőt bámulom kételkedve.*

*Azért novemberi, mert az a születésem hónapja.
Ritkábban lehet csigákat gyűjteni, hideg a kő,
és szokás szerint korábban zárnak az üzletek.*

*Még emlékszem a mozdulatokra, ahogy lassan
fölvarrtam a gombot a kabátodra. Hajnalodott.
Vén számár! mondtad később, kedveskedve.*

Hárman voltunk? Nem akartam, hogy így legyen!

PANELABSZURD

*szombat este az ember váratlanul
nem állít be sehová
ha mégis előtte legalább telefonál*

*ő csöngetett az ajtónkon és bejött
régi ismerősnek mondta magát
mindenféle papírokkal babrált az asztalon*

*semmit sem értettem tétova mozdulataiból
szavakat gyűjtött tőlünk
s néha egy-egy számot bekarikázott*

ilyesmi is csak velünk történik

VIA CRUCIS

*Jézus beteg. Valaki elgáncsolta,
elesett és megütötte a térdét.
Erősen vérzett. Aztán elfertőződött.*

*Itt jár köztünk. Magas láza van.
Az újságok és tv-csatornák félnek
hírt adni róla. Túl kockázatos.*

*Valaki azt javasolja, hogy jelöljék
márványtáblával azt a helyet,
ahol a sajnálatos eset történt.*

Keresztet is cipel? Mindenki tanácstalan.

Búzás Huba

– 1958. augusztus 1.: Bibó Istvánt, a magyar forradalom „egynapos” államminiszterét életfogytiglani börtönre ítélte a szovjet intervenció utáni hatalom.–

ÉS AKKOR BIBÓRA TALÁLTUNK

el kéne söpörni az ódon vármegye házát?
el ám! – vallottuk Adyval, de nem elég,
föl kéne emelni helyébe a tiszta humánium,
a jogrend új, hatalmas katedrálisát...
ki mondja meg ebben a kuss-csaholásban,
hogyan tegyünk a népért, nemzetért
– sehogy? géppisztolyosok közt... –
no, épp elgyávulásaink,
nihilünk közepette
Bibóra találtunk:

Szegedről Pécsre vetődött kollegináink
terjesztették litografálva jegyzeteit
évekkel a forradalom kitörése előtt és
vitatgattuk – még kávézóknak is – az el-
tanácsolt egykori prof igazérvű
kristálybeszédét: harmadik az út
– örök ideánk e szabadság! –
vezet Jézustól Gandhiig,
talán a magyarság
s a nincstelenség

maradék reménye jövő szakadékok előtt, mert
utóbb minek? ma köll az igazságtevés –
hát, ezt magyarázta szókratikus türelemmel
Greenwichtől 20 fokkal keletre... ej, lapozd
föl újra, ki jót akarsz, időszerű:
jogtiprás – tudd! – az éhség itt ma is...
viszont ez a föld a hazád és
egyenlőség, testvériség
a megmaradásod
egyetlen esélye

ÉJSZAKA

*Az éji erdőn átszalad
egynéhány fürge, nyurga vad.
Fáknak sötét sátra alatt
mélybarna gombák alszanak.*

*Nincs láthatár, se hallhatár,
a test pihen, az óra jár.
Suhan velünk egy nagy madár,
fejünk felett a szél kaszál.*

*A föld gyomrában a rögök
nyomakodnak egymás mögött.
Az egyik ép, a másik törött,
a harmadik röghöz kötött.*

*A tóban reszkető az ég,
a csillagűr, a messzeség.
Lenn ólmos-álmos tófenék,
halaknak éji menedék.*

*A fény hunyorgó szikra mind,
a holdon hófehér az ing.
A nap a távolban kering,
éj van megint, megint, megint...*

MAGYAR UTAK, MAGYAR SORSOK A 19. SZÁZADI FRANCIAORSZÁGBAN

A reformkor előtt

Korábbi századokban alkalmi utazók, például Szepsi Csombor Márton,¹ Bethlen Miklós,² Teleki József³ beszámolójából értesülhetünk arról, elődeink hogyan látták Párizst és Franciaország társadalmi, szellemi életét. II. Rákóczi Ferenc 1715–1717 közötti tartózkodását már nem utazói benyomások, hanem tartós élmények határozták meg. Emlékiratában⁴ főként a maga közérzetéről, a Napkirály, XIV. Lajos utolsó hónapjairól, az udvar életéről, s a vele emigrációba tartó társai politikai mozgásáról számol be. Szathmári Király Ádám a fejedelem kíséretében írta le élményeit,⁵ Teleki Sámuel erdélyi kancellár pedig Kovács József nagyenyedi tanár kíséretében 1762. november 29-től 1763. május 2-ig ismerkedett Párizssal, s mint feljegyezte: „A királyi bibliotechában sok magyar históriára való könyvet találtam és igen ritkákat, melyeket fel is jegyeztem...”⁶ A francia felvilágosodást hozó racionalizmus kritikai szelleme,⁷ majd a forradalom hatása a megújulás vágyát hozza a magyar irodalmi és politikai életben. És nemcsak a közeli években, hatása évtizedekkel később is élményt, hivatkozást jelent a franciaországi magyar utazóknak éppen úgy, mint az itthon lévő, de változatlanul Párizsra figyelő íróknak, politikusoknak, a magyar forradalmat előkészítő fiatalok, Petőfiék nemzedékének. Egy szomorú írói sors jelzi a cselekvésben is megmutakozó rajongást: Batsányi János, aki a magyar irodalmi és politikai gondolkodás jelszavává lett „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek” felhívást megfogalmazta, azt cselekedeteiben is vállalta. Korábbi kufsteini fogsága után „átjavította” Napóleon röpiratának magyar fordítását. Az újabb Habsburg-ellenes tett miatt a franciák távozása után, 1809. november 19-én menekülésre kényszerült. Párizsi bujdosóként remélte,

- 1 SZEPSI CSOMBOR Márton, *Europica varietas*, Bp., Szépirodalmi, 1979. – Többek között beszámol 1618. május 2. és június 7. közötti párizsi napjairól.
- 2 BETHLEN Miklós *Élete leírása magától*, KEMÉNY János *Önéletírása*, kiad., jegyz., V. WINDISCH Éva Bp., Szépirodalmi, 1980. – Bethlen 1664 márciusától április 24-ig tartózkodott Párizsban, főként a Turenne marsallal való találkozást örököltette meg feljegyzésében, beszámolt neki az „erdélyi dolgokról”, 594. Egyéb élményeiről pedig így írt: „Akadémiát, bibliotékát, király házát, nagy királyi ispotályokat és sok számtalan ritka dolgokat, parlamentet és egyéb igazgatásoknak rendit, pompáit csudával néztem, a városnak rettenetes nagy voltába csak belébámultam, de Párizt esztendeig sem győzné az ember kitanulni.” 594.
- 3 Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában: Teleki József utazásai 1759–1761, kiad., tan., jegyz., TOLNAI Gábor Bp., Akadémiai, 1987 (Régi Magyar Prózai Emlékek, 7). – Teleki 1759. november 4-én Valenciennes és Compiègne felől érkezett Párizsba, 1760. március 13-ig tartózkodott ott, majd Reimsen és Nancyn át Elzász irányába utazott tovább. Nemcsak Párizs nevezetességeit, színházait látogatta, de elszekerezett a környező városokba és kastélyokhoz is (Saint-Germain, Chantilly). Talán legérdekesebb beszámolója Montmorency-ből való, március 6-i keltezéssel, ahol Rousseau-t kereste fel. Március 16–17-i lunéville-i feljegyzése szerint Bercsényi Lászlóval, a huszárezred alapítójával, majd másnap két fiával is találkozott. Így jellemezte Franciaország első külföldi marsallját: „Már öreg ember, és igazán ama jóféle magyarok közül való, egyenes, hazáját szerető, amint a magyar mondja: igaz kamarán költ ember. Sokat tudakozódott Magyarországról. Itt való szolgálatban a legfeljebb való a grádicsra lépett, amelyre akár idegen, akár francia vágyhatik, és amelyre soha magyar nem ment, tudniillik Maréchal de France lett.”
- 4 RÁKÓCZI Ferenc, *Vallomások, Emlékiratok*, ford., SZEPES Erika, VAS István, szerk., jegyz., HOPP Lajos, tan., HOPP Lajos, SZEPES Erika, VAS István, Bp., Szépirodalmi, 1979. – A fejedelem iratainak terjedelmes fejezetét a Párizs közeli Grosbois-ban (ma: Yerres) működő kamalduli kolostorban írta. SAINT-SIMON herceg Emlékiratainak egy kisebb fejezetét Rákóczinak szentelte. A francia nemes kérlelhetetlen és szarkasztikus munkájának azon ritka alakja Rákóczi, akiről elismeréssel szól. Lásd még, Béla KÖPECZI, *Hongrois et Français: De Louis XIV à la Révolution française*, Bp., Corvina, 1983.
- 5 SZATHMÁRI KIRÁLY Ádám *Napló-Könyve 1711-17 Esztendőkből*, II. Rákóczi Ferenc Fejedelem Bujdosásáról, Bp., Thaly Kálmán, 1866 (Rákóczi-Tár).
- 6 A magyar Párizs, vál., szerk., tan., BAJOMI LÁZÁR Endre, Bp., Gondolat, 1978, 30. – Részlet TELEKI Sámuel, Gr. T. S. erdélyi kancellár úti naplója c. művéből.
- 7 V. ö., ECKHARDT Sándor, *Magyar tanulságok = E. S., A francia szellem*, Bp., Magyar Szemle Társaság, 1938. – Itt jegyezzük meg, hogy Eckhardt Mikes Kelemen íróvá érlelődését is franciaországi tartózkodásának hatásában látja: „Mikes francia környezetben lett íróvá, ő az első magyar, akiben a francia szellem közáramlása az irodalmi kifejezés szükségérzetét keltette fel. S íme mi történt? A szellemeskedő francia levélműfajt választja élményeinek kifejezésére, és úgy látszik, mintha ő is a szellemes és mulattató társalgó szerepét akarná játszani képzelt olvasója előtt. De mihamar kiderül, hogy mély kedély leplezi le önmagát.”, 272.

hogy franciabarátsága nyugodt megélhetést ígér, de súlyosan csalódnia kellett. Csak hitegették francia állami állással, nyomorgott, és felesége, Baumberg Gabriella távolból küldött segítsége mentette meg a testi és lelki összeroppanástól.⁸

Utazók a reformkorban

Az 1820-as évektől kezdve a hazai reformmozgalmak a nagyvilág programszerű megismerésére sarkallják a legjobbakat, akik a tájékozódás igényével indulnak el nyugati utakra. Ennek a felfedező érdeklődésnek egyik legfontosabb állomása Franciaország és fővárosa, Párizs. Ez érthető is, hiszen a felvilágosodás, a forradalom és Napóleon korszaka hatalmas fordulatokat hozott Franciaország, de Európa történelmében is. A hazai politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi megújulás hangadói, vezetői, azaz a készülődő új generáció példát és hivatkozást keresett, különösen az 1820-as évektől kezdődően.

Széchenyi István, Wesselényi Miklós Párizsban és Franciaországban

Jelképesnek is tekinthetjük, hogy 1822-ben a korszak két meghatározó személyisége, Széchenyi István és Wesselényi Miklós Németországon át közösen utazott Franciaországba, majd onnan Angliába (március 13-án érkeznek meg Franciaországba, és április 14-én Calais-ból gőzhajón utaznak Doverbe.⁹

Ha Wesselényi és Széchenyi naplóbejegyzéseit összevetjük¹⁰, kitűnik, hogy a zsidói báró aprólékosabban figyeli meg a jelenségeket, mint cenki társa. Például a sèvres-i porcelángyárban március 25-én Széchenyi csak annyit jegyez meg, hogy „felülmúlja a bécsit, akármit is mondjanak”. Wesselényi véleménye: „a bécsieknél kevésbé élénkeknak tetszenek”, de részletesen érvel: „a formák ízlésében, tökéletességben és precízióban – minden tekintetben felülmúlják a bécsit.” Ezt követően pedig a festett és festetlen vázák árát hasonlítja össze a bécsivel. Wesselényi részletező természete sok más téren is megmutatkozik: rambouillet-i látogatásuk alkalmával a juhok gondozását, a legelők minőségét éppúgy feljegyzésre érdemesnek ítéli, mint azt, hogy az istállókat fából építik, s „nincsenek üvegablakok” (március 26). Széchenyi egyszerűbben elintézi: „A Rambouillet-fajtájú juhok rendkívül megleptek, és határozott vágyat éreztem, hogy néhány nekem is legyen. Nem tudom azonban, a szász király merinói nem volnának-e ajánlatosabbak és hasznosabbak. Ehhez nem értek, de mintha az utóbbiak gyapja sokkal finomabb volna.” (március 13.) A Père Lachaise temető, amelyet néhány évvel korábban nyitottak meg városi köztemetőként, Wesselényinél március 19-én részletes leírásban szerepel, s már az első mondatában minősíti élményét: „nemében a legszebb, amit eddig láttam.” A sírra helyezett friss virágok élménye, a koszorúk látványa, a kiépített pihenők egyformán lelkesítik. Az utazó barátok természetesen Párizs ismert helyeit,

8 Sz. NEMES Éva Margit: *Batsányi Párizsban: Találkozás Gabriellával 1810–1811, Bp., Danubia, 1942 (Minerva Könyvtár)*. – A tanulmányban olvashatjuk: „Batsányi elhagyatva, mostoha körülmények között él Párizsban. [...] Csodálatos a közömbösség, mellyel Batsányi Párizs és általában a francia élet iránt viselkedik. Ennek oka elsősorban az a lelki depresszió, melybe az érzékeny, ideges lelkiületű költőt az anyagi gondok, a mekkülés keserű élménye és a biztosabb jövő alakításának sikertelensége sodorja; de oka talán a költő egész egocentrikus beállítottsága is. Napóleon csodálatosan fejlődő Párizsában, mely akkor a világ szíve volt, semmi sem köti le figyelmét annyira, mint maga a császár, akit minden nevezetesség közül a legérdekesebbnek tart, és az államrendszer, melyet mintaképül állít az osztrák elé. A nyelvész és az irodalmár érzéketlen marad a francia nyelv szépsége iránt, megtanulja, de csak eszközt lát benne, melynek segítségével és befolyásos barátai által esetleg állami hivatalra tehet szert.”, 7.

9 SZÉCHENYI István, *Napló*, ford., JÉKELY Zoltán, GYÖRFFY Miklós, vál., szerk., jegyz., OLVÁNYI Ambrus, tan., SÖTÉR István, Bp., Magvető, 1978. – Széchenyi István életében két korábbi párizsi utat is meg kell említenünk. A Napóleon elleni 1813–14-es hadjárat befejező akusaként 1814 nyarán Párizsban katonatársaival gondtalan és mulatósi időt töltött. Ezeknek a napoknak az atmoszféráját sejteti egy későbbi (1814 októberi) bejegyzése: „Trogoff Párizsban ezt mondta rólam: Széchenyi m' a fait chérir l'ignorance [Széchenyi megkedveltette velem a tudatlanságot].” De egy évvel később, amikor 1815 szeptemberében Bécsből Angliába utazik, s 21-től néhány napon át a francia fővárosban időzik, életének komoly fordulatát jegyzi fel: „Párizsi tartózkodásomról hosszú gondolatjelet akarok húzni – itt dőlt el jövőm életem, itt kapaszkodtam fel, hogy úgy mondjam, hegyem csúcsára és onnan le a völgybe vitt utam. Itt döbentem rá, mily kevésbé ismertem a világot, s mi kell az embernek ahhoz, hogy a nagyvilágba előrehaladjon.”, 53; V. ö., JÓSIKA Miklós *Emlékirata, Pest, Heckenast, 1865*. – Jósika is a Napóleon elleni hadjárat hadnagyként jutott el Mühlhausenbe (Mulhouse), s néhány hetes szabadságát Párizsban töltötte. Emlékiratának ez a fejezete valamivel gazdagabb, mint Széchenyi beszámolója ugyanerről az időszokról. Látta a népszerű Talmát színházban, a „játékház”-ban folyamatosan nyert. A Palais Royal úgy látja, hogy „valódi Babylon, valódi világbazár volt”. Vegyes színezetű, de egy mesterségű „némberek” kihívó viselkedését „cinismusig és botrányig” fokozódónak mondta. Legkedvesebb állomásának a favernai-i (Auxerre melletti) napokat nevezte. Itt találkozott egy magyarral, aki fogolyként megházasodott, letelepedett.

10 SZÉCHENYI István–WESSELÉNYI Miklós, *Feleselő naplók: Egy barátság kezdetei, vál., szerk., tan., MALLER Sándor; Bp., Helikon, 1986, 136–139, 142–143, 146–148*.

épületeit is felkeresték. Már érkezésük első napján jártak a Palais Royalban, elkocsiznak Malmaisonba, amelynek kastélyában a waterloo-i csata után négy napig Napóleon tartózkodott. S persze megtekintik a versailles-i kastélyt (március 25-én). Széchenyi azt írja, hogy a látogatás emlékei „melankolikus hatást tettek rám... mindenütt törekenységünk gondolatába ütközünk, hogy a vigalmak és gyönyörök közepette is látható a halál – de semmi sem emlékeztet jobban kicsinységünkre és nyomorult voltunkra, mint egy nagy palota, egy nagy város, elnéptelenedve, elhagyatva – mondhatni egy olyan társadalom által, amely nincs többé.” Egyébként a nagy Trianon palotát „bájos”-nak látja, s megjegyzi: „Szeretnék egy ilyent magamnak is.” Wesselényi Miklós ki is fejtí tetszését, ami Széchenyinek bájos, neki: „keleties izlésmodorban, remek vörös és zöld márványoszlopokkal, nagyon szép, de a »Petit Trianon«, mely Pompadour marquise-nak építtetett, még izlésesebb.” Az összehasonlítás egyébként szemlélődésük egyik jellegzetessége; Wesselényi a Tuileries-t és a Champs Élysées-t járva megjegyzi: „E gyönyörű látványtól mily messze hátra van szépség tekintetében a bécsi Graben, Prater és Bastei.” (március 17.) Wesselényi társánál kevésbé foglalkozik saját lelkével, gyakorlatiasabbnak tekinti párizsi napjait. Így például március 18–19-én: Párizs legjobb vívójához jár vívőleckékre, „A téli uszodában második leckémet vevém”. Chalons-ban (március 13-án) a szőlőművelést és a borkezelést oly gondosan részletezi, hogy az üvegek elhelyezését is precízen feljegyzi: „Nagyon ügyelnek arra, hogy a butélia soha is talpra ne állíttassék, mivel a már egyszer megázott dugó, ha kiszárad, a bornak dugóízt is ad, s különben megrontja.” Azt is megtudjuk Wesselényitől, hogy „Több butéliát is meg tudok inni, anélkül, hogy berúgjak.” (március 22.) Széchenyi március 14-i feljegyzése szerint a Palais Royal vendéglősnél, Vérynél fogyasztott pezsgő neki „vérhányást is okozott”, de titkolta Wesselényi elől, „aki valami struccgyomorral, mely a vasat is megemésztene, csodálatosan érezte magát”. Széchenyi később önkritikusan bevallja: „Az a rossz szokásom van, hogy egy kissé sok bort iszom”, és beismeri: a töményebbet sem veti meg. „Ma vásároltam az amerikaiaknál 50 palack szigetektől való pálinkát, mely a halottat is fel tudná támasztani.” (március 25.)

A párizsi feljegyzéseket összevetve azt érzékelhetjük, hogy Széchenyi a látóvalókat kevésbé írja le, ami talán két korábbi látogatásával magyarázható. A kettőjük látásmódja és stílusa közötti különbségre utal az is, hogy Széchenyi kerüli a felfokozott jelzős kifejezéseket, de a jelenségek által kiváltott érzéseket gyakran részletezi. Ebben az összefüggésben értelmezhetjük március 14-én írt sorait: „Ma gyónni szerettem volna, és csak nehezen találtam templomot Párizsban. Az oltárok ritkák Franciaországban.” Pontosabb, ha úgy fogalmaz, hogy templom-épületekben gazdag az ország, csak a hitéletet nehéz gyakorolni, mert a forradalom sok templomot nemcsak építézetileg rombolt, de egyházi funkciójától és tulajdonától is megfosztott. Wesselényi Miklós lelkesebb: a párizsi estét „tündérvároshoz hasonló”-nak¹¹ látja. Ebben az első napi élményben már összegzi is Palais Royal környéki benyomásait: „A legnemesebb szellemi termékektől s a legszükségesebb használati cikkektől, a leghiúbb élvek s a legkeresettebb divatárukig minden található itt. Tudományos egyletek, olvasótermek, kávéházak, melyekben kizárólag politizálnak, játékbarlangok, kétes hírű korcsmák, a legelőkelőbb emberek s a legaljasabb csöcselék rikító ellentétben vannak itt együtt.” Wesselényi Párizs-látása lelkes, de nem elvakult, szemlélődését mindig a józanság is vezette. Érkezése másnapján (március 15-én) a királyi zeneakadémia estjén dicséri a táncosokat, de egy ismert táncosnőről megjegyzi: „Madame Bigottini erősen megfogyott.” Majd összegzi az előadást: „Különben az Aladin című opera meglehetősen untatott.” Máskor, a Théâtre Français-ban, Molière házában „Talmát mint Oedipust csodálám meg”; március 24-én pedig a Variété Színházban „Potier nagyszerűen mulattatott”. Széchenyi az előadásokra kevésbé érzékeny, inkább a színház társadalmi hasznosságára figyelt: „A működési engedélyhez Párizsban az is hozzátartozik, hogy az embernek bérlete legyen az olasz operába.” (április 2.) Felfedező útjuk még Normandiába is elvezeti őket, ahol a juhok és lovak tartását tanulmányozzák, a trappisták kolostori élete pedig különösen Széchenyit érdekelte (Wesselényi protestáns volt). Április 14-én Calais-ból hajóztak át Doverbe. Az angliai hónapok után már csak Széchenyi tért vissza Franciaországba, augusztus 14-én, 33 órai út után érkezett Párizsba (Wesselényi Belgiumon keresztül tért haza). Még két hetet tölt a városban, gyász híre sem siet haza, „kitűnően érzem magam” – magyarázza (augusztus 18.).

Alighanem így érzett 1825-ben is, amikor május 16-án érkezett Párizsba. Fogadások, találkozások, kirándulások sorát a naplóban nem regisztrálta, de május 26-án, amikor Esterházy Pállal Reimsbe utazik a király

¹¹ Uo., 140., 141., 146., 153., 217.

koronázására, a világ javításáról, Amerika példájáról beszélgetve megjegyzi: „Aztán arról beszéltünk – hogyan vehetné ki a mi hazánk is mindebből az aranyból a részét? Csatornák – egyszerű közigazgatás – etc.”¹² Széchenyi a koronázási ceremóniáról június 2-án tért vissza Párizsba. Ebédelt és vacsorázott, táncolt, társasági életet élt; Neuillybe, Malmaisonba kirándult, Rouelle-be „A hosszú gyapjas angol juhok miatt látogattunk.”¹³ Járt virágpiacra, nézett kígyót és krokodilust, s jegyzi az árakat. Hogy a Père Lachaise temetőben az „Örök sírhely egy személyre 250 frank, 5 évre 50 frank, aminek eltelte után az embert kidobják.”¹⁴ Aztán: „A Drezdai Madonna egy másolata 100 frankba kerül.”¹⁵ De az út igazi értelme ezután derül ki: július 20-án Bordeaux-ba érkezik, s augusztus 18-ig Dél-Franciaországot járja figyelő tekintettel. Tanulmányozza a szőlőskerteket, megnézi a „Languedoci Csatornát”, amelynek látványa megindítja: „rossz az [...] ha az ember e rendkívüli helytől ama szent álomban búcsúzik, hogy munkálkodni akar és valami magasztosat kezdeni?”¹⁶ Montpellier-ben az egyetem „hanyatlása”-t¹⁷ tapasztalja, ellátogat könyvtárba, s a botanikus kertbe is. Megrendülten áll meg és szemléli a Gard folyó menti római vízvezetékrendszert, Marseille közelében egy Orgon környéki parasztot „a selyemhernyó-tenyésztésről általánosságban kikérdeztem.”¹⁸ Toulonban a fegyencek „mélységes hatást tettek rám”.¹⁹ Cannes, Antibes, Nizza: „a környék mindenütt vonzó: és festői.”²⁰ Már búcsúzik az országtól, amikor a vámosossal Nizzában dühödten könyvei mentéséért harcol, s mint feljegyzi: „ügyetlenül és ostobán viselkedtem.”²¹

Azért idéztük részletesebben Széchenyi István Franciaország-járását, mert az ő figyelme, érdeklődése a reformkori szellem kutató magatartásait is mutatja, noha Naplóját nem adta közre, de a társadalom és a gazdaság javítása érdekében írt munkáinak külföldi hivatkozásai, példái hatottak a későbbi Európa-járók szemléletére. A felfedező és utazó szenvedély romantikus kifejeződése az a megjegyzés, amelyet 1825. augusztus 11-én írt naplójába: „gyakran arra gondolok, hogy valahol Párizs és Anglia közt fogom életemet befejezni.” 1834. december 31-én újra Párizsba érkezik, s a következő két hét társasági, színházi programjai mellé új elem jelenik meg Széchenyi külföldi, franciaországi tájékozódásában: január 6-án a Francia Tudományos Akadémia ülésén Gay Lussac-nak átadja a Magyar Tudományos Akadémia évkönyvét. Talán ez az ünnepi alkalom készíti összehasonlításra is: „Úgy találok, Franciaország »túl van a krízisen«. Nagyobb biztonságot érzek itt, mint bárhol másutt. Irigység, égő irigység ennyi nagyság láttán. Magyarország halott! – Én tisztességgel fáradozom... Ám nem éri meg a fáradságot! Vásárhelyit ki nem állhatom, Istenem micsoda türelem kell hozzá – ha ilyen tuskót visz magával az ember.”²² A feljegyzésekből az is kiderül, hogy ezekben a párizsi napokban gyakran találkozik gróf Apponyi Rudolffal, aki 1826-tól 1848-ig a Monarchia párizsi nagykövete volt. Január 16-án Széchenyi Calais-ból „Rettentő szél”-ben Angliába indul. Soha többé nem járja Franciaország vidékeit.

Bölöni Farkas Sándor és utazótársai

Bölöni Farkas Sándor

Bölöni Farkas Sándor Utazás Nyugat-Európában²³ című naplóját 1830. december 5-én Párizsban kezdte írni. Széchenyi naplójával összevetve feltűnik, hogy kapcsolatok és anyagi tehetőség hiányában nincs módja úri összejövetelekre járni.²⁴ Előnye is van ennek: így tartósabban fordíthatja idejét a megfigyelésre. A Louvre, a Sorbonne leírása, a Királyi Könyvtár, az Invalidusok háza és Párizs más nevezetességei külön-külön megjelennek

¹² SZÉCHENYI, i. m., 364.

¹³ Uo., 371.

¹⁴ Uo., 370.

¹⁵ Uo., 371.

¹⁶ Uo., 377.

¹⁷ Uo., 378.

¹⁸ Uo., 380.

¹⁹ Uo., 381.

²⁰ Uo., 382.

²¹ Uo., 386.

²² Uo., 757. – Útitársára, az al-dunai vízszabályozás mérnökére, Vásárhelyi Pálra utal.

²³ BÖLÖNI FARKAS Sándor, *Utazás Nyugat-Európában* = B. F. S., *Napnyugati utazás, Napló, vál., szerk., tan., MALLER Sándor, Bp., Helikon, 1984, 169., 175., 133., 146–149., 162–166.*

²⁴ V. ö., Uo., *Maller Sándor bev. - Útiköltségének javát Béli Ferenc gróf, szabadelvű erdélyi főnemes, főkormányzószéki titkár, Bölöni Farkas barátja, támogatója állta.*

Böloni Farkas naplójában. Részletes leírásban olvasható az Ile de la Citén álló Igazságügyi Palota élete, működése, a tárgyalás menete, de a süketek és vakok iskolája ugyanúgy érdeklő (1831. február 17.), mint a „Prés-Saint-Gervais nevezetű faluban a híres fleurista, Prévost kertje” (1831. március 15.), ahol kaméliákban, mimózákbán gyönyörködik télen, mert „virágházak”-ban nevelik őket. S a majdan Ady és Márai Sándor képzeletét felgyújtó Morgue-ot is meglátogatja: ez a Párizs-járóknak egy századon át híres látványt jelentő műintézmény a vízbefűltak, kivégzettek hullaháza volt, ahol három napra közszemlére helyezték a holtakat. Abban is eltér Böloni Farkas Széchenyi szemléletétől, hogy érzéseiről, kedélyéről nem ír, figyel és tárgyilagosan szemlélődik. Nem a maga pénzügyi állapotával foglalkozik (Széchenyi feljegyzí társa, Wesselényi tartozását, s rendszeresen számon tartja a maga kiadásait is), hanem leírja az állam költségvetését (1831. január 10-én). Ugyanezen a napon fejezetekre tagolva és pontokba szedve ismerteti Franciaország jogrendjét, a királyi igazgatás formáját. Január 26-i feljegyzésében a Nemzeti Gárda és a katonaság állítását részletezi. A tárgyilagos szemlélő módszer mutatkozik meg abban a február 15-i leírásában, amely a párizsi nép jezsuiták elleni tüntetéséről tudósít. Jelzők nélkül sorolja a pusztítást: könyvtárat, értékes könyveket, oltári szentségeket, papi ornátusokat dobálták a Szajnába. Az is jellemző rá, hogy nem menekül a felfordulásból, hanem társával, Bánffy Jánossal, aki a nyugati gazdasági életet tanulmányozva járt Párizsban, „odatolakodnak” az események közelébe. „Szomorú fársáng vége”, így összegzi Böloni Farkas Sándor a nap élményeit, amelyek „különböző elmélkedésekre adtak okot a párizsi nép, a revolúció s a vallás iránt!”.

Rendszeresen jár színházba is, március 14-i jegyzetében felsorolja azt a húszat, ahol előadást látott. Nem a produkciókról kialakult benyomását rögzíti, hanem az intézmény arculatát jellemzi. A „Gymnase dramatique igen csinos nagy precízióval drámákat és vaudevilleket ad. Scribe ezen theátrumra dolgozik.” A „Folies dramatiques, olcsó publikum.” A „Théâtre de la Gaité, alsóbbrendű publikum.” A „Spectacle des Funambules a legaljasabb nép theátrumai, kötélén, dróton táncolnak, azután 2 muzsikussal operákat és komédiákat adnak elé.”²⁵ A húszból kiragadott négy példa is Párizs színházi közönségének szociológia keresztmetszetét adja. Böloni Farkas kitartó érdeklődésének jele, hogy három órát áll sorba Paganini párizsi koncertjéért.²⁶

Az is újdonság Böloni Farkas beszámolójában, hogy hírt ad a Párizsban feltűnő vagy ott élő magyarokról is. Tőle tudjuk, hogy báró Wesselényi Farkas (Wesselényi Miklós unokabátyja) nevelőjével, Balog Pállal Párizs után Angliába utazott tovább (március 2-i bejegyzés). Március 6-án pedig ezt olvashatjuk a naplójában: „Felkérészt engem Binecz nevű kolozsvári fi, ki már 13 esztendeje, hogy mint nyergeslegény vándorol.” Március 14-én pedig: „Találkoztam Puskásnál Herczeg nevezetű tokai fival, ki már 20 esztendeje lakik itt. Híres mechanikus. A gőzhajók companiája megbukásával, hova mintegy 30 ezer frank árát dolgozott, ő is sokat vesztett. Újra dolgozik ökonómiaját helyrehozni. Puskás és ő is jól beszélnek magyarul. Fájdalmas érzéssel emlékeznek hazájokra, s vágyának még egyszer látni.” Ezt követően pedig újabb, már franciából kibontott családneveket is említ, foglalkozásuk, sorsuk nélkül: „Antal – L’Hermite (Remetei), Zimányi, Silvine (mouchard a policiánál – Bacsányi elárulója).” A párszavas feljegyzésből is érzékelhető, hogy magyar mesteremberek szívárognak Párizsba. Lehet, hogy csak mesterségüket elmélyítendő indultak útnak, de aztán megélhetés reményében, vagy családot alapítva Franciaországban maradtak. Böloni Farkas március 16-án búcsúzott Párizstól; franciaországi benyomásai összegzéséül időben kitágított történeti következtetést vont le: „Franciaország 40 esztendőök olta [...] a szabadság és az elnyomattatás minden princípiumának próbamezeje, s a princípiumok minden nemében tanúsága volt Európának. [...] A diplomáciának és politikának egy fogása s egy pályája sem maradt próbátlan. A fanatikus vallásos-ságot határtalan atheizmus váltotta fel. Az arisztokrácia és a demokratizmus leghatártalanabb nemei dulakodtak egymással. A dicsőség legragyogóbb pályájáról Napoleon alatt, a szolgaság s megaláztatás porába borult a restauráció után. [...] E nemzet mindég ideálban él, örökös változást s megrázkódtató történeteket kíván, mint a kacér asszony; köntösével gondolkodását is hamar változtatja.”²⁷

Teleki László

Illyés Gyula Teleki Lászlóról szólva²⁸ találóan „kémút”-nak nevezte a reformkori magyarok utazásait. Teleki

²⁵ A „legaljasabb” kifejezés itt a szegénységre utal, mind a színházra, mind a közönségre értve.

²⁶ B. F. S., i. m., 173. – Itt jegyezzük meg, hogy Liszt Ferenc is ott volt a közönség soraiban, a Paganini-élmény „Káprázatos zongorista voltának újabb korszakát gyűjtötte ki...” V. ö., ABLONCZY László, Múlt levelek – Párizsból, Bp., Kairosz, 2005, 71.

²⁷ Uo., 172, 177.

²⁸ ILLYÉS Gyula, Drámák, Bp., Szépirodalmi, 1969, I–II. – Az idézett kifejezést Különc című darabjának bevezetőjében használja, 386.

László, aki a család Pest megyei, református ágából származik, magas öntudattal járta a szalonokat. „Itt fonódnak a nagy barátságai. Gazdag, szép szellemes. Bejáratos az udvarhoz is, Lajos Fülöp asztalánál ebédel. Ő az a legenda magyar – Jókai sem hagyta ki a galériájából –, aki egy vita során, a magyar nyelv szép zöngése védelmében a francia király szalonjában elszaval magyarul és diadalmasan egy Vörösmarty-verset. Társai nem csekély kisebbségi érzéssel járnak nyugatot. Ő egyenragúan érez és vitáz.”²⁹ Ez a párizsi otthoniasság írói ihletet is jelent Teleki Lászlónak. Kont Ignác terjedelmes munkájában³⁰ írja: „Vörösmarty, dans un compte-rendu, a dit que l'empereur Valentinien rappelle le Caligula de Dumas. Celui-ci date de 1837; Teleki l'a certainement connu, mais le seul point de contact entre les deux pièces est le tableau de la décadence de Rome. L'influence du drame romantique se manifeste plutôt dans la recherche de la couleur locale et surtout dans l'importance démesurée du rôle de Maxime, un traître comme il n'en existe guère.”³¹ Teleki László párizsi időzése egyszerre jelenti a politikai készülődését, a kapcsolatok kiépítését, és irodalmi, műveltségi tájékozódását. Ahogy maga említi: őt nem az 1830-as forradalom, hanem annak ellenkezője érdekli.³² Telekit a Kont Ignác által idézett Dumas-hatás már Pesten érthette, hiszen a Caligulát a Nemzeti Színház egy évvel a párizsi premier után, még a Kegyenc megírása (1841) előtt bemutatta.³³

Szemere Bertalan

Tanulmányában azt írja Sötér István,³⁴ hogy az útibeszámolók „a reformkor irodalmának egyik legértékesebb része. Az értekező próza tüstént üdévé és színessé válik, mihelyt útleírásba illeszkedik, és az élmény erejével bír.”³⁵ Szemere művét ezen belül is a legkiválóbbak között tartja számon, legfőbb értékeként az irodalmi, esztétikai szerkesztettséget emeli ki. Egy példa, igazolásul: az 1836. december 1–3. közötti (Metztől Párizsig tartó) élmények feljegyzésével kezdődik a franciaországi fejezet, amelyben a gótikus katedrálisba lépve a sötétség és a fény játékának konkrét leírásából bölcséleti-érzelmi kép indul. „Fönséges vagy vallásos érzés, mert e kettő rokon, erőt vesz rajtad, s míg fejed talán a szkepszis ellenvetéseivel küzd, lábaid roskadoznak a jámbor nép közé térdelni”, és jut el a gondolati összegzéshez: „a gyönyörű festésű ablakokon hajnal és estszürkületként jut be a napfény, mint illék azon gyülekezethez, mely borongó tapogatózásban nem annyira szerette Istent, mint félt Istentől”. A protestáns ember megrendültsége is szinte észrevétlenül megfogalmazódik a vallomásban. Az pedig már demokratikus gondolkodásából következik, hogy háborog a templomi szalmaszékekért fizetendő garasok miatt: „Nem utálatos szokás-e ez, s nem teszi-e az egyházat színházzá? Nem fölháborító-e, hogy Istenhez a szegény az egyházban sem fohászkozhatnak gond nélkül?”³⁶

Tán nemcsak a kronológiai rend, de a szépírói szerkesztés igényében is követi az emelkedettséget hangulati ellentétként az igencsak földi vígság. Csábító az összevetés Széchenyivel, aki csaknem másfél évtizeddel korábban Párizsba utazva Epernay-ben rosszullétig itta a pezsgőt, amelynek következményeit aztán csekély teherbíró képességével magyarázta. Bizonyára hagyomány az utasok pezsgőztetése a városban, mert Szemere Bertalan kocsijának utasait is pezsgőre csábítja a kalauz. Szemere beszámol hajlandóságának okáról: „Leugrák én is, s a francia földön a francia borbul ivám éretted hazám, s azután éretted, barátom.”³⁷

29 . Uo., 386. – Illyés forrása: HORVÁTH Zoltán, Teleki László, Bp., Akadémiai, 1964, I–II, II, 54. – Az idézett szöveg Teleki 1835. április 12-én anyjának írt levele nyomán született. Nagyon keveset tudunk Teleki László hároméves, 1833–1836 közötti nyugati útjáról, mert a 2. világháborúban a Teleki család gyömrői kastélyával együtt a levéltár is elpusztult. A fennmaradt töredékes anyag: A Római Szent-Birodalmi Széki Gróf Teleki Család Gyömrői Levéltára, kiad., IVÁNYI Béla, 1931.

30 I. KONT, Étude sur l'influence de la littérature française en Hongrie (1772–1896), Paris, Ernst Leroux, 1902.

31 Uo., 340. – „Vörösmarty egy írásában azt mondta, hogy Valentinianus császár emlékeztet Dumas Caligulájára. Ez utóbbi 1837-ben íródott; Teleki bizonyára ismerte, de az egyetlen érintkezés pont a két mű között Róma hanyatlásának képe. A romantikus dráma hatása inkább a couleur locale keresésében és különösen Maximus, a nem mindennapi áruló szerepének eltűzött voltában lelhető fel.” – ford. tőlem.

32 HORVÁTH, i. m., I, 55. Teleki e mondata úgy értelmezhető, hogy őt az események a hatalom szemszögéből érdeklik.

33 Dumas Caligulájának bemutatója 1838. december 10-én volt a Pesti Magyar Színházban = HOFER Mikós, KERÉNYI Ferenc, MAGYAR Bálint, MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit, SZÉKELY György, VAMOS László, A Nemzeti Színház 150 éve, Bp., Gondolat, 1987.

34 Utazás külföldön, Válogatás Szemere Bertalan nyugat-európai útinaplójából, vál., szerk., jegyz., STEINERT Ágota, tan., SÖTÉR István, Bp., Helikon, 1963.

35 Uo., 470.

36 Uo., 107–108.

37 Uo., 109. – Szemere Trefort Ágostonnal utazott.

Szemere bejegyzései nem napi rendszerességgel íródtak, első párizsi benyomásait egyheti tartózkodás után vetette papírra. De ez a késleltetés az élmények belső érlelésével is járt. December 10-i írását úgy indítja, hogy szinte újraéli az egy héttel azelőtti érkezést: „Lefeküdni, hol minden felkölt, alunni, hol minden él. Megmosdám, átöltözködöm, s egy velem maradt útitárral, ki Párizst ismeré, beindultunk az utcák labirintjába. Még azon este írni akartam neked e naplót, de előbb fel kelle ébrednem álomszerű állapotombul.” Az írás további részének kerete egy nap sétája, de a látott események már érlelt és sűrített élményanyagból árulkodnak. A Cité, a Palais Royal életének káprázatát találó képben veti össze németországi élményével: „A német városok élete, mint szélpuska dolgozik, de csöndben; a párizsi élet, mint álgyú, dörögve, villámolva, füstölögve munkálkodik.” Az egy napba stilizált városjárás végén visszatér az írás elején érzett séta kényszerére: „Nem Párizs, a város szerezte azt a nagy hírt, de az élet a városban. Ez az, mi az idegent, bármely országból jött legyen, sokáig tartja egy csodálatos éber álmodozásban.”

Tematikusság és a látóvalók, benyomások egymásra épülő szerkezete jellemzi Szemere Bertalan feljegyzéseit; az első párizsi nap életélményét az építészeti csodák leírása követi 1836. december 13-án. A Diadalív látványa, a Tuileries, a Panthéon, melynek csúcára a „nagy férfiak” tiszteletére „ércsésze”-t képzelt, „miben gázláng lobogna.” De ezzel egyidejűleg az író magába tekintő, önkritikus hangon hazafelé fordul: „Magamtul kérdezem, hol fekszik Hunyadi, s alig tudom megmondani. [...] A mai törpékkel bajlódunk, az ókor félisteneire nem emlékezünk. Mintha nem volna adósságunk a múlt iránt.” Ahogy korábbi utazótársainak, úgy Szemere párizsi figyelmének középpontjában is az állam és a gazdaság működése áll. Így tanulmányozza a „pénzcsarnok”, a börze életét (1836. december 18.), részletesen leírja a követválasztás menetét, a „követkamara” rendjét (december 28.), s taglalja a hírlapok növekvő befolyásolóerejét (1837. január 7.). Talán a legterjedelmesebb fejezet az esküdtsek életével foglalkozik (1837. január 17.). A tematikusság jellemzi Szemere feljegyzéseit, rendszerezetten beszél a nép és a megyék életről, a francia szónoklatról (1837. február 14.), egy terjedelmes fejezetben a „jótékony intézetek”, az életbiztosítók és a takarékpénztárak működését taglalja (1837. március 10.).³⁸ Nagy áttekintéssel ismerteti a művészeti intézményeket, szép gondolatokat fogalmaz meg a színházi-zenei életről.³⁹ A Hugonották operaélményét nem külsődleges jelzővel minősíti, a költői kép egyszerűségében is a hatás mélységét fogalmazza meg: „Fájós fejvel léptem a színházba, de kijöttömkor tiszta volt, mint fölöttem az ég” (1838. február 8.).⁴⁰ S rögtön utána ott a személyes élményből induló közösségi konklúzió: „Erős hitem is, hogy a színház úgy statusintézet, mint az iskola és egyház, s hogy éppúgy szabadság uralkodjék mint a sajtóban, de nagy gond legyen a szívet s erkölcsöt nemesítésben megőrizni.”⁴¹ Szemere hazavezető gondolatai már nem alkalmi jellegűek, mint azt Széchenyi, Wesselényi vagy Bölöni Farkas naplóban érzékelhetjük, hanem a „Külföldön utazom, de hazámért”⁴² gondolatában figyel és vizsgálódik. Így a február 14-i jegyzetének egyik alfejezete, „Az alház nálunk és külföldön” már címében is jelzi a szembesítést. Az írók jövedelmét is ebben az összevetésben vizsgálja: sok más mellett például Victor Hugónak mennyi jövedelmet hozott a Párizsi Notre-Dame című regénye, s az Athenaeummal kapcsolatban a hazai „enciklopédiai folyóiratok” folytonos „elenyészésének” okán gondolkodik.⁴³ A Szemere-beszámolóban szereplő Sobri-kultuszra az 1947 őszi párizsi diplomáciai szolgálatba készülő Szabó Zoltán is felfigyelt: odakinn nem ismernek bennünket.⁴⁴ Szemere így méltatlankodott: „a Sobri név még mindig jelszó. Nincs ember Párizsban, ki nem ismerné a magyar rablót, s azt hiszik, többektől hallám, a haramia nálunk úgy terem, mint eső után a gomba. Egy Sobri-Vaudeville a Gymnase dramatique-ban sűrűn adatik. Szóval, Magyarország híressé lett, fé-

³⁸ Uo., 110., 114., 115., 116., 118–123., 126–130., 133–140., 146–161., 171–179., 188–196.

³⁹ Bölöni Farkas húsz színházati regisztrált, Szemere Bertalan huszonkettőt.

⁴⁰ Uo., 169. – Meyerbeer Hugonották című operájáról ír.

⁴¹ Uo., 169. – A kiemelés Szemere Bertalané, erre utal jegyzete is: „A francia kormány a három főbb színházati évenként több százezer frankkal segíti”. Hogy Szemere sokféle szempontból és részletesen foglalkozik a párizsi színházi élettel, s ezzel párhuzamosan hazai hiányzóit is említi: „Nekünk vígjátékköltőink is hiányzik” az bizonyára azzal magyarázható, hogy 1837-ben, október 4-i útja indulása előtt nem sokkal, augusztusban nyílt meg a Pesti Magyar Színház. Így a színház feladata, programja, működése körül kialakult hazai viták, küzdelmek emléke és kérdései elkísérték az úton Szemere Bertalant.

⁴² Uo., 174.

⁴³ Uo., 179–188.

⁴⁴ SZABÓ Zoltán, „Magyarország Sobri karján” = SZ. Z., Hazugság nélkül, kiad., KENEDI János, szerk., MARKWART Ágnes, jegyz., GYURGYÁK János, Bp., Héttorony, é. n., I–III, II, 408–413.

nyét Sobritul kapja!⁴⁵ Jelképes, amit Szemere itt észrevesz, s hogy Szabó Zoltán több mint száz esztendő múltán is idézi, azt jelenti: szimptomatikus lelet, amely a bennünk élő folyamatos és gyakran görcsös kérdést teszi fel: milyen a hírünk a világban.

Eötvös József

Ma reggel Eö... az Athenaeum hirdetésével lepett meg” – olvashatjuk a fent jelzett nap feljegyzésében.

Eö: Eötvös József, aki Svájcból érkezett a francia fővárosba, és Szemeréhez hasonló tervvel, azonos országokat jár be. Sötér István említi,⁴⁶ hogy hazatérve Eötvös Svájci útinapló címmel készült közreadni élményeit, de „Ennek a műnek a kéziratát nem ismerjük.”⁴⁷ Sötér hozzászólja: Eötvös valamennyi ezt követő írása „mintha egyazon útinapló kidolgozott részletei lennének, mely útinapló természetesen nem csupán Svájcról szólt volna.” Ebben a sorban látja⁴⁸ A Karthausi című regényét is, amelyet Eötvös az 1837 őszi hazatérést követően kezdett írni. Ha például a regény⁴⁹ leírásait vizsgáljuk, szinte naplószerűen, személyes élményként idéződik meg Párizs, ahogyan az utazó előtt a ködfelhőből kibontakozik a város, „az agg Notre-Dame, a Pantheon, s az invalidok háza”, de gondolatmenete már érkezés előtt továbblép a befogadói élményen: „Párizs nemcsak főváros, Párizs Franciaország, s a kívánság, mely e hon polgárát oda híja, erős, mint a honvág.” Eötvösnek Párizs már nem jelent olyan mintát, mint utazótársainak. Gángó Gábor⁵⁰ Sötér István nyomán elemzi A Karthausi világot,⁵¹ s megállapítja: „Eötvös számára Lajos Fülöp korának morális válságát és a szabadversenyes kapitalizmus minden társadalmi ellentmondását Párizs testesíti meg.” Idézi a Père Lachaise temetőbeli képet, amelyben a leírás és a reflexió összefonódik: „menj kedvesed sírjához, s örülj, hogy meghalt, s nem látta korunknak romlottságát.”⁵²

Szemere Bertalan párizsi napjainak vége felé látogat el a Père Lachaise temetőbe, leírásában hazagondolva az otthoni sivárságot panaszolja: „Külföldön sírkeretek vannak, nálunk temetők.” A hazai kopárság, gondozatlanság tényeit sorolva megállapítja: „Nem merném állítani, hogy ennek oka érzéshiány, de tagadhatatlanul ízlés és tevékenységhiány mutat.”⁵³ Ízlés és tevékenységhiány: Szemere európai utazásának, Franciaország-látásának kulcsszavai ezek: a hazához köthető élmény módosításait, a hasznosítható tanulságokat és a cselekvés, a javítás lehetőségét kutatja. Ő maga így fogalmazza meg Európa-járásának lényegét: „Hogy a tárgyakat tisztán lássuk, azokat bizonyos távolságban kell tekintenünk. Innét tisztábban látom hazám viszonyait; úgy tekintem Magyarországot, mint egy darab agyagot a fazekas kezében, még semmi, de mindenné képezhető, [...] Nálunk élet és elv külön van, itt elv és élet egy.”⁵⁴

⁴⁵ SZEMERE, i. m., 222.

⁴⁶ Uo., 470–471.

⁴⁷ Uo., 471.

⁴⁸ Uo., 471.

⁴⁹ EÖTVÖS József, *A Karthausi = Budapesti Árvízkönyv, I, Pest, Heckenast Gusztáv, 1839.*

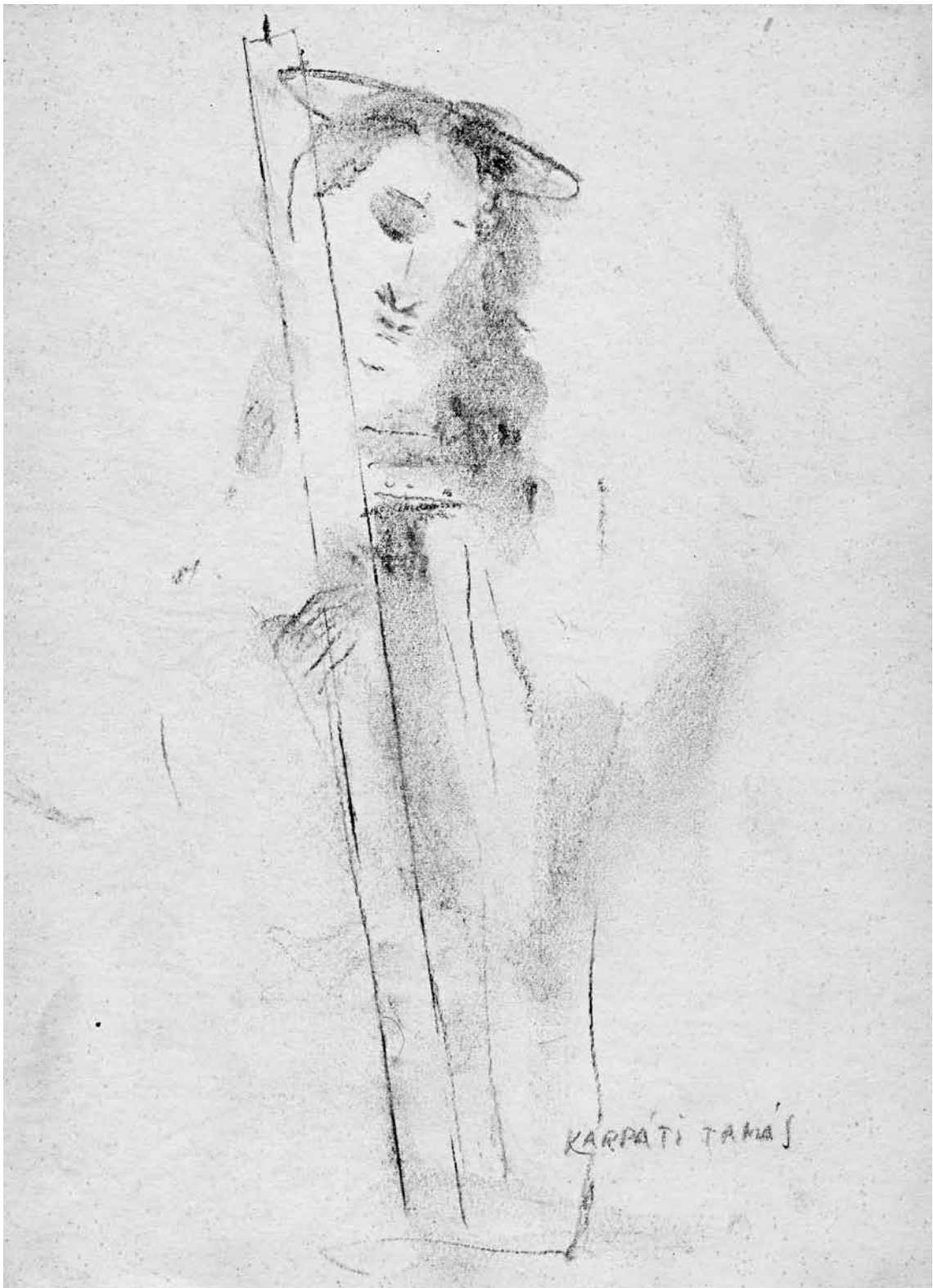
⁵⁰ GÁNGÓ Gábor, *Eötvös József az emigrációban, szerk., BITSKEY István, GÖRÖMBEI András, Debrecen, Kossuth Egyetemi, 1999 (Csokonai Könyvtár, 18).*

⁵¹ Uo., 186–197.

⁵² Uo., 188.

⁵³ SZEMERE i. m., 208. – Ő Père La Chaise-nek írja.

⁵⁴ Uo., 131–132.

Eeva-Liisa Manner

A HOLD JÁTÉKAI*

*Elfogy a hold, ám újjá is születik,
és kibontja csöndes vitorláit
fénytől, széltől röpítve siklik,
erőt áraszt, tengereket vonz,
asszonyként nyílik meg előtte a föld, hogy szülhessen.
és megnőnek a növények, a körmök, a haj,
hantokon kutyák vonítanak, sírok mélyén holtak sírnak,
gyilkolnak a gyilkos fegyverek,
Pengeéles szavak, véres kések.
Elfogynak ők is, mint a hold,
pedig nekik nincs esélyük újjászületésre.
De holdfényben
 könnyű meghalni is, feltámadni is,
könnyű vízre szállni, ha hold a hajó,
könnyű sámánkodni, ha hold a dob,

hiszen a hold örök alakváltoztató,
hol szélből van, hol hangokból, ő a dobok holdja,
ő a mag, a látó szem meg a fogyó hold,
s ő a mindenséget számontartó emlékezet.*

**A költőnő Kambrium (Kambri) című ciklusának a negyedik darabja*

A VERS

*Életemből verset, versből életet varázslók.
Vers a lét lehetősége és egyetlen módja,
hogy lelkesült egykedvűséggel haljunk meg,
a végtelenbe suhanás lehetősége,
könnyed, csodás pillanat Isten közelében,
Isten hideg szemének közelében,
amely könnytelen, kifejezéstelen,
előre mered mindent megértően,
csak a rendet és a pontosságot kedveli,
vigyázza az égi halat, a rákot és a skorpiót
(amiktől undorodnak az emberek, mégis
bennük látják vágyuk megtestesülését),*

*a vers lehetőség, hogy megvalljuk kíváncsiságunkat,
hogy bebolyongjuk a hal, a skorpió, a bak csillagtereit,
s hogy lebegjünk,
mint a széltől emelt szárny,
a vers zuhanó szabadság, madártestű.*

Eeva-Liisa Manner 1921-ben született Helsinkiben. Író, költő, Shakespeare-fordító, drámaírással és irodalomkritikával is foglalkozott. Pályáját hagyományos költőként kezdte, csak később csatlakozott a modernistákhoz. Harmadik kötete, a *Tämä matka* (Ez az utazás, 1956) már a finn modernizmus diadalra jutásának fontos dokumentuma. E verses könyvének lesz (miként a későbbi drámáinak) fő témája a magány. Másik témája a „mágikus rend” és a „logikus rendetlenség” ellentéte. Úgy véli, hogy a boldogsággal átitatott „mágikus rend” elbukik a „logikus rendetlenséggel” szemben, így a mese világa, a gyermekkor és a képzelet is elpusztul. A egyetlen élet és az emberi brutalitás érzékelése komorrá festi Manner líráját, amelynek harmadik tematikai sajátosságaként megjelenik a zene. A költő 1978-ban, 57 évesen – szubjektív okokból – lezárta alkotói munkásságát. 1995-ben halt meg.

(Péli Árpád fordításai és jegyzete)

NAPLÓVÁLTÓ

*utak kerékpáron és azon is túl
(részlet)*

1988. október 1. szombat

Az első éjszakát töltöttem török földön, Edirne¹ után és közelében. Nehezen jutottam le az autópályáról és lehet, hogy visszajutni még nehezebb lesz.

Azt hiszem, tegnap már túrhető utat tettem meg. Itt a sztrádahasználattért fizetnem kell majd – gondolom én. Még nem tudom mennyit, de lehet, hogy a pénzem egy részét ez emészti majd föl, mert nem tudom kikerülni az ellenőrzési, sztrádahasználati díjat szedő pontokat. Talán azóta ott kerestek is már, ahol egy ilyen hely áteresztő csappantyú között átszalomoztam, hiszen mikor rátértem az autóútra, telefonon fölhívott valakit az a szaki, aki beenged. Lehet, hogy ésszerűbb lett volna ma átlépni a határt, kevésbé nyúlt volna az éjszakába az út, mert a bolgárok elég sokat szöszöztek köröttem, mire mehetet mondtak. Akkor is úgy eresztettek tovább, hogy vissza kellett fordulnom, mert az útlevelemből kifelejtették a határátlépő pecsétet, s ezt nehezményezte a török határőr.

Török földön, első néhány kilométeremben rám kiáltott egy kocsiból kiszálló gyerek: Szerbusz! Engem azonban vitt a lendület az átmeneti lejtőn.

Nem repdesek az örömtől – elnéztem a térképen a rám váró kilométereket. A tengerparttól száznegyven választ el, ami egy nap, ha jó vagyok, különösebb probléma nélkül tudok tekerni. Egyelőre legalábbis ennyit bírok egy nap alatt maximum megtenni. És hol van ez a szükséges kétszázhoz képest? Ez szerepelt az előzetes elképzeléseim között, de eddig meg sem közelítettem ezt az értéket. Esetleg egy-két alkalommal a felét. Habár ahogyan fog az élelmiszertérhem, könnyülök, úgy jutok egyre messzebb.

Az út megszüli a maga gyermekeit. Aki nem elég erős és bölcs, az inkább tagadja meg anyját, és hagyja el az egyedül! Az utat.

A háznak elég, hogy legyen alatta föld, de a gondolatnak termékeny talaj kell.²

A lét értelme az értelem küzdelme.³

Sosem hittem volna, hogy október 1-jén, dühöngő szélben dinnyét fogok enni egy domb tetején, és előttem hever a piros utánra egy sárga, mit ajándékba kaptam, mert magyar vagyok.

Derekas ereje van a napnak, és az út is az: hegyről le, hegyre fel, minden kanyar nélkül. Folyamatosan verejtékben fürdök és alig-alig jutok előre. Sokszor támad kerékpárt tolni kedvem, de eddig még sikerült legyőzni nyeregben is az aktuális partot, csak a vége felé már a lánctól kellett féltetni a nyelvem, nehogy bekapja.

Távolba nézve: még jócskán van utánpótlása a táj hullámmászásának, valahogy ettől gyöngének érzem magam, s szívem szerint elhevernék egy fa árnyékában, bevárnám, míg kisimulnak a dombhátak.

Furcsa szerzet lehetek erre, biciklit nem láttam az enyémen kívül. Talán nem is ismerik, használják az itt élők?

Egyébként az emberek mindenütt egyformák, csak a környezetük más, a természetük egy. Csodálják az idegent, ki ekkora utat tesz meg, de nem értik, ez mire jó.

¹ Edirne (ókori neve:) Törökország legnyugatibb tartományának székhelye, mintegy száznegyvenezren lakják.

² A ház stabilitását a szilárd, a gondolatét a tápláló talaj biztosítja. Hogy mivé válok, az annak a helynek a minőségétől és nem milyenségétől függ, ahová állok. Mennyire esetleges ez egy úton levés során!

³ Ezt a küzdelmet olyan erőfeszítésnek tekinthetjük, amely a lét megértésére irányul. Esetemben az útra. Vagyis az úton levés megértésére. Arra, ami megtart az út számára, azaz a jelentése.

És valóban, valahol igazuk van, hisz' úton levés nélkül is megszerezhető a tudás. De abban meg nekem van igazam, hogy az más. Még hozzá minőségben. A személyes jelenvaló létet semmi sem pótolhatja.

Fokozatokat kell teremteni a megismerésben. Minden fokozat más korhoz kötött. Én, a túlrejtett gyerek, a tapasztalás mezején bolyongok pár dollárral a zsebemben, és fák alatt veregek tanyát estefelé. A fűvek is meg-megszagolnak, hogy közöttük nőttek-e föl. Aztán a bogarak járnak a vitustáncot hajnalig a sátram tetején.

Szóval egyszerűen vagyok az élet mocsarában, s próbálok koponyám fölvirítani azzal, hogy érteni igyekszem a miértjeim és a rájuk adott aktuális válaszaim. Ezeket a szellőtől csapongó pihéket.

Isztambultól kétszázalig alig alul, kissé belém szorulva a lélek, mintha ezek az utak csak autók számára készülték volna, nem ismerik a kanyarokat, a változatosságuk a le-fölben teljesedik ki. Végtelenek és kegyetlenek. Végtelenül kegyetlenek.

Havsa⁴. Egy kút tetején írok. Nem vártam a tengeri fürdésig, megelégedtem egy mosakodással, mellyel rám száradt verítékem csökkentettem valamelyest.

Nagyon erős szelek fújnak, és a dombok-hegyek hullámzása nem akar szűnni. Ha ilyen marad az út, holnap este is lesz, mire tengert látok.

A tartós jó idő felhőcskéit nézem, meg az életet, mely halovány, szinte nincs. Kopár vidék, barna föld. Télre készülő termőterület?

A közelben hárman focizni kezdtek és üdvözöltek egy kézmozdulattal. Hasonlóképp visszaköszöntem. Meszse vidámabbak, mint én, mégsem irigylem őket a környezetükért.

Azt hiszem, eszem valamennyit, majd az eszperantóba pillantok. Tanulom. Hátha hasznát veszem.

Fizikailag puffon vagyok, pedig ily keveset se mentem még utam során, alig negyven kilométert. A táj végtelenül sivár. Néha-néha egy varjú károg rám. Szikkadt fücsomó tetején ülök. Ez is ritka ajándék a csupasz földön, a nyirkos rögök között.

Remélem, ezt a vidéket kerülik azok az óriás hangyák, melyek közül ma egy – dinnyeevés végeztével – megmart három helyen oly erősen, hogy egy óra is eltelt, mire teljesen megszűnt a szűrő-égő fájdalom.

Akármerre nézek, emelkedőket látok és pusztát, sivárságot, égett földeket.

Fiatal a nap még. A szél rengeti az oszloppal együtt – melyhez támasztottam – a biciklim. Mi vár rám mélyebben Törökországban, hol valóban nagyok a hegyek, szinte az égig érnek. Nekem már ez is sok, ahogyan az út nekifut a domboldalnak. Egyik után a másiknak.

Időnként rám-rám dudálnak, mosolyognak, integetnek. Tarjánban talán a Tánchááz⁵ felé visz olyan erős emelkedő, mint amiket sorozatban mászok, csak ezek egy kilométer közeliek.

Nem tudom, visszafelé miképp izzadom ezen a vidéken át magam, főleg, ha valami miatt legyengülök.

Mindemellett kész téboly ez a szél, még a kezemet is eltolja a papíron.

Olvasok kicsit, talán az helyrehoz. Legalábbis lélekben.

Ésszel mérhetetlen, hogy öt-hat kilométert tudok legyőzni egy huzamban. Talán ennyit se bírnék, ha a szelet is telibe szembe kapnám, mely úgy dudorász, mintha övé volna a világ. Könnyű vagyok számára, piheként taszigál.

Most kéne keresni az út megfelelő szavait, a verejték értelmét, ahogyan a szél is talán erről bög. Őrült ökor.

Azt hiszem, földadni magam miatt sem lehet a küzdelmet, ezt az utat diadalra kell vinnem, hogy élni tudjak, hogy végre a gondolkodás gondja, a teremtés feszüljön csak a vállamon. Felszabadításomról szól ez a történet. Írni szeretnék csupán és tanulni, gyarapodni, hogy végre fölmutathassam valami műben magam. Most formálom meg ehhez az alapanyagot.

Közben az ötlött föl bennem, talán a valódi mű a szemérem, büszkén élni, de nem hivalkodón. Az egyed kevéssé teremt, tenni a mindennapok teendőit, s a sok mindennapi teendőből áll össze az a rend, mely uralkodik fölöttünk, melyet szolgálunk kell, hiszen ez a rend emel ki a káoszából, teremt meg az emberré válásunk alapját.

⁴ Havsa Edirne tartományhoz tartozó kisváros.

⁵ A salgótarjáni Táncháázhoz vivő út nevében is jelzi, hogy milyen: Meredek.

Meglehet, mit Lao Ce, a bölcs öreg mond, az az igaz, az embernek a boldogsághoz úgy kell leélnie életét, hogy bár a szomszéd falu kakasa áthallatszik, maga még sohasem járt odaát. Nem látta a falu tornyát.

Lehet, hogy a megismerés a legnagyobb büntetés? Látni a vant és tudni, hogy megváltoztathatatlan.

Most pedig e gyér fűvű, szürke talajú helyen könnyíték fölszerelésem, megszerezem az ajándékba kapott sárgadinnyét.

A végtelenre hever, ki hazájától távol. Úgy van valahol, hogy nincs sehol. Beleolvad az egészbe.

Az ajándék lóra vonatkozó részt fölveszem a sárgadinnyére. Csupa ragacs lettem tőle, ugyanakkor éretlen volt. „Lőrinc – bizonyára – belepisilt.”

A megdönthetetlen igazságok oly egyszerűek, mint Descartes híres mondata: „Gondolkodom, tehát vagyok.”

Hol lennék, ha átgondolom, mibe vágom a fejszém? Milyen úton? Ezen? Egy másikon?

Vagyok. Milyen állapotban és milyen áron?

Gondolkodom. Megéri? Megérte?

2010. június 4., péntek

Reggeli bevásárló körút. Esernyőt viszek magammal, de csak útban van. A 8.10-es járáttal jövök haza. Visszafelé – rázódva a buszon – Bari Beátával⁶ beszélgetek. Épp olyan életvidám és szellemes társalkodó, mint majd két évtizeddel ezelőtt. Most óvónőként dolgozik a sóshartyáni óvodában. Főképp kislányáról és férjéről áradozik. Két testvérel mennyire tehetségesek voltak, de egyikük sem maradt a színészpályán, amire ráléptek akkor, amikor az indulás előtt álló romaszínház tanodájának képzésébe bekapcsolódtak. Zökkenőmentesnek tűnt az útjuk a világot jelentő dobogóra, aztán csapat-papot hagyva hazatértek, majd külföldi bébiszittermunkát vállaltak. Senkivel sem feküdtek le egy karrierért.

Délelőtt írok, véglegesítek egy napokkal korábban gépelt szöveget. A gyerekek hazaérnek az iskolából, csinálunk egy gyors ebédet és a 3.20-as busszal Salgótarjánba utazunk, a helyi Impro Színpad⁷ Tim Burton Rímbörtön, avagy az osztrigásrac mélabús halála című művét vitte színre, annak tarjáni bemutatóját készülünk megtekinteni. A diák színjátszók országos versenyének miskolci regionális döntőjén második helyezéssel elismert darabban János fiam egykori osztálytársa-barátja is szerepel. Érdeklődésem többszörösen fölfokozott, mégis öt perc után már menekülnék a feltáruuló látvány elől. Feszengek, messze a kijárat. Idegesít az egyfelől didaktikus, másfelől exhibicionista produkció. Hogy miképpen tudták ezt a kettőt így összehozni? Legalábbis bennem. Nekem már az is sok, ha egy mű szájbarágós vagy magamutogató. A kettő együtt – több mint egy esztétikumon elkövetett horror. Erre egy szívlapáttal rak a közönség. Egyesek határozottan élvezik az előadást, jókat röhögcsélnek a megaláztatások különböző stációján, variánsain. A darab merő brutalitás általános és középiskolások tolmácsolásában. Vajon értik, hogy mi folyik a színpadon? Érti a vezetőjük? Érti, hogy csoportja fiataljai mivel azonosulnak? Mert a fiatalok választása, ők formálták meg az egyes karaktereket. Látja a vihogó közönséget? Tudja valaki, hogy nem komédiára jött? Vagy mielőtt elindult, nevetésre formálta az arcizmait, s már nem tudja áthangolni? Őrület, hogy hová jöttem. Őrület, hogy efféle előadást ünnepelnek, ünnepeletnek. Mintha vásári látványosságokat (karóba húzás, felnégyelés, elevenen megnyúzás, kerékbe törés stb.) élvezettel befogadó közönség körébe csöppentem volna. Középkori halálpankráció. „Soha többé Impro-darab” – ismételtetem magamban.

Kifelé jövet Végvári Lajos⁸, Betti nővérenek egykori élettársa köszön rám. El van ragadtatva a produkciótól. Beszélgetünk. Elbeszélünk egymás mellett – konszenzusmentesen. Barátnője figyel. Lajos rendőr volt. Vagy még most is az? Izomzata kigyúrt. Szögletesek a mozdulatai. Talán a gondolkodása is? Hihetetlenül magabiztos. Ilyen volt a színjátszó csoportban is? Egykori verseivel felkeres, mondja, majd elválnak. A buszpályaudvaron több mint félórát várakozunk. Nem tudom túltenni magam a színház jelentette sokkon – családom hallgathatja

⁶ Bari Beáta Sóshartyánból elszármazott fiatal cigányasszony, akit 2008-tól a sóshartyáni óvodában óvónőként alkalmaznak. Egykor középiskolásként tagja volt az 1993-ban, Különbén István néven a Ki mit tud? tévéválogatójáig eljutott helyi színjátszó csoportnak.

⁷ Impro Színpad: túlnyomórészt salgótarjáni iskolák tanulóiból alakult, Nagyné Hajdú Györgyi vezetésével működő drámapedagógiai csoport.

⁸ Végvári Lajos 1993-ban tagja a Különbén Istvánnak, ahová későbbi élettársa, Bari Beáta nővére, Bari Gizella Laura vonta be.

zsörtölődéseimet. Unhatja. Már én is unom. Ismerős arcú lány és fiúja érkezik, hátukon hatalmas „turistaszákkal”. Felszállunk, a lány leszólit. Olvasta az Alvó konfliktusok mezejént⁹ és Magyarécen végez önkéntes munkát, oda kíséri a párja. A telepfelszámolás érdekelné. Augusztusban felkeresne. Elérhetőségeimet felírom egy kartonlapra. Hartyánig beszél, beszélgetünk.

1988. október 2., vasárnap

Pirkadat. Ezt az éjszakát jól átaludtam, pedig világosnál vertem tanyát. Sokat álmodtam, és amit még soha, szülőfalumba megtérként, oly’ emberekkel beszélgettem, kikkel azelőtt soha. Miért? Érdekes lehetek, ha majd hazatérek?

Tegnap az első fizetőhelyet kikerültem Bábaeskinél¹⁰ két kerékpáros fiatal segítségével, kik, mikor meglátták, hogy magyar vagyok, kérétenlül elkezdtek kalauzolni. Végig kollégának szólítottak.

Nem sokkal ezután vertem tanyát egy mazsolányi erdőben, ami egyelőre ritkaságszámba megy, eddig csupán elvétve láttam belőle egyet-egyét. Már behúztam a bejáratot, mikor féknyikorgásra, csattanásra lettem figyelmes, majd szaporodó tülkölések hangja szállt. Kíváncsiságomnak engedve rést készítettem és figyeltem, hogy mi történik. A keresztbe fordult kamion színéről megállapítottam, hogy magyar, mit később a megérkező és forgalmat elindító rendőrség szócsövével megerősített. Órási cécc alakult ki a baleset körül – szinte pankrációvá vált –, és áldottam magam a valamivel korábbi leállásomért, mert a partokon igen gyéren világítottam¹¹, így könnyen belém szaladhattak volna.

Már ereje van a napnak. 25 fok körül lehet most a hőmérséklet. A közelben háznak kell lennie: este kutyaugatást, most szőnyegporolást hallok. Kilencven kilométeren túl van még a tengerpartig. Valahogy le kéne küzdeni ezt az utat. Ideje lenne már sós vízben ázni. Nem a saját sós levemben pácolódva.

Nincs egy éve, hogy Kiss Gyuri¹² mondta: „Buli a világ!” Most szabadon mondom utána: Kaland az élet! Míg játszik az ember, könnyedén, léhán teszi, de minden bejön. Ha viszont a lapokat rosszul forgatja, s egy marad csupán kezében, elveszett örökre. Nem tud választani, oda a játék könnyedségének lehetősége.

Furcsa hangú madarak élnek errefelé. Szinte dzsungelben érzem magam. A vidék összes énekese idesereglett, nekem is dalol. Hihetetlen hangkavalkádban van részem. Pianóban is nyomathatnák a műsorukat. Sajog a fülem.

Kéne valamennyi török pénzt váltanom, hogy később, ha dollárért vásárolok, tudjam, reális-e a kért összeg.

Magam sem akarom elhinni, oly gyorsan kimerülök. Érzem, hogy a tengerparton két-három napot hevernem kell, különben merő görccsé válok, főleg, ha az utak továbbra se lesznek tekintettel az emberre: marad a fölbőszült szél, a reflexeket és erőt próbáló forgalom, a szüntelen föl-lekaptatás. Amivel minden pillanatban szembe-sülnöm kell, az korábban még rémálomban sem jött elő – eddig.

Tetszem a törököknek, ahogy ülök a tegnapi földhöz képest sötétszürke talajon és írok. Rám dudálnak, integetnek, kiköszönnek a letekert autóablakon. A távolban egy gyár hever egy hegyhát tetején, alatta traktorral gyúrik a földet. Őszi szántás?

Micsoda harc ez itt! S mikor fanyalodom a biciklitólásra? Nem akarok engedni a körülményeknek. „Nehogy már a nyúl vigye a puskát!”

⁹ 2008 decemberében *Alvó konfliktusok mezején* címmel jelent meg a sósartyáni cigány–magyar együtt- és egymás mellett élésről szóló tanulmánykötet, amelynek kapcsán 2010. február 16-án egy Ferge Zsuzsa által vezetett műhelybeszélgetésen vettem részt, ahol jelen volt a Magyarécébe tartó lány is. Innen volt ismerős.

¹⁰ Bábaeski elsősorban mezőgazdaságból és textilgyártásból élő, huszonötezer lélekszámú kisváros Kirklareli tartományban.

¹¹ A dinamóról táplált tizzó fényereje a kerékpár sebességének függvényében változik. A szüntelen ismétlődő emelkedők és a hevesen fújó szél csak lassú mozgást tett lehetővé. A kaptatókon, kamionforgalomban szinte kivilágítatlanul haladtam. Ráadásul a légörvényen folyton beszippanotak az út közepéig.

¹² Kiss György Somoskőújfalun élő grafikus, dekoratőr, az 1980-as évek közepén kollégám a JAMK-ban. Sorkatonai szolgálatából történő leszerelését követően gyakori vendégem a szobabérlők házi szobámban.

Számтанórát tartottam: csak Indiáig van még nyolcezer kilométerem, ami, ha a tempóm nem javul és a pihiket is fölszámolom, három hónap. Tehát vagy összespórolok egy repülőjegyre valót, ami lehetetlen, vagy nincs '89-ben fölvételre menés.

És most jöjjön öt-hat kaptató ismét!

Egy kilométeren belül kétszer akart ugyanahhoz a fajhoz tartozó hatalmas, fehér, rövid szőrű dög megharapni. A második oly közel csattogtatta fogát, hogy húsom szinte a szájában éreztem (20 cm). Azt hiszem, vérebféle lehet. Egy-egy autópálya közeli tanyáról rontottak rám. Igaz, ezek a tanyák inkább rezidenciák. Hatalmas, fehér falú épületkomplexumok. Az egyiknél még fegyveres őrt is láttam, aki – hátára vetett puskával – egy nagy fekete autó mellett beszélgetett egy másik férfival. Nézték, ahogy a kutyáik rám rontanak. Még mosolyogtak is. De nem hívták volna vissza őket. Vajon a kutyát választották a ház színéhez, vagy a házat festették a kutyáéra? Török sznobok, újgazdagok, maffiózók? Látszik a pénz nyoma és érződik a szaga.

Embertelen a szél, és ma szemből is kaptam belőle bővíben. Úgy zúg folyamatosan, mint egymilliárd méh, csak mélyebben, bűgön, mintha az ausztráliai bennszülöttek yirdakija szólna.

Közben megállt egy teherautó, és afelől érdeklődött a sofőrje, hogy van-e valami problémám, hogy itt ülök. Felajánlotta a segítségét. Akár el is visz egy szakaszon, ha akarom. De nem akarom. A magam erejét teszem próbára. Semmi bajom.

Csupán a szél és a hegyek – válaszolhattam volna, hogy konkretizáljam, miből van elegendő –, no de ez nem olyan gond, amit ő oldhatna meg. Attól tartok, nem gyalulja simára kedvemért az utat, s nem áll elélem szélfogónak. Csak megköszöntem szívességét.

Erőt ad, hogy képes vagyok nemet mondani.

A távolban megint égbé szalad egy út, lesz vagy három kilométer „Schuyer”¹³. No, de legyen! Bár a pokolba kívánom...

Lüleburgaz¹⁴ vizei¹⁵ elágazójában vagyok. Oly szél kerekedett, hogy úgy dobál az úton, mintha papírból vagy tollból lennék. Az út, úgy tűnik, megenyhült, gyengébbek a kaptatók, viszont minden kocsi életveszélyessé vált a szél, meg a kocsik után támadt pillanatnyi ellenszél miatt. Vagy lekerülök egy hegyoldalra vagy kocsi alá esem egy gyöngye pillanatomban. Minden idegszálammal kell figyelnem, hogy ne szippantson be az autók mögötti örvény, majd azt követően ne dobjon le az árokba a visszatámadó szél. Ilyenkor alig tudom megtartani a kerékpárt, pedig felkészülten várom a szívó és a taszító hatást. De másodpercek tört része alatt változik a levegő nagy sebességű áramlásának iránya. Csak a reflexek munkálkodnak. Nincs gondolkodási idő. És egyiket követi a másik. Pillanatról pillanatra játszik velem lég. Könnyedén.

Két és tíz percen belül elég tanulsággal kell hogy szolgáljon, nem tudok előrébb jutni. Ma semmiképp. Se én, se a kerékpár nem szenvedett még kárt. De meddig? Azt hiszem, ez a szél nem ismer mértéket, folyton fokozódik. Ha ez a tenger felől jön, elképzelni is rossz, mi vár még.

Ötven kilométer választ el a víztől, délelőtt van, s nem jutok el ma sem a Márvány-tenger partjáig. Nem téboly? Képtelen vagyok haladni.

Sátorba akartam a bős szél és a kavargó homok elől menekülni, de csak cövektörés lett a vége, az egyik üveg-szálas tartórúd, miközben egy másikat próbáltam a helyére illeszteni, elpattant. Miképpen pótolom? Most semmiképp. Pedig vihart sejtek. Menedékre lenne szükségem. Nagyon fekete felhők kavarnak fölöttem. Hamarosan leszakad az égi áldás. Éhes vagyok, de úgy hiszem, több homokot ennék terítés esetén, mint kaját. Szemem ég, kitörölni sem tudom belőle.

¹³ Schuyer Ferenc út Salgótarján egyik meredek utcája.

¹⁴ Lüleburgaz a Kırklareli tartományhoz tartozó, közel százezer lélekszámú török iparváros.

¹⁵ Vize tizenkétezer lakosú kisváros. Itt látható a VIII–IX. században épült Hagia Sophia bizánci templom.

Ezen a széllel vert helyen ragadtam, nincs esélyem a továbbjutásra. Fekszem a sátorponyva alatt, így védekezem. Amennyire lehet magamra feszítem, ne csattogjon fölöttem. Étvágyam nagy méreteket öltött, már nem elég a napi egy kiló kenyér. Estére csak egy kis csutka maradt, aztán tényleg akkor eszek, ha a negyven kilométerre lévő legközelebbi – térképen jelölt – helyig eljutok.

Lehetetlen helyzetembe próbálok örömet vinni, olvasok.

Lassan szakállas este lesz. Alig pár esőcsepp ütötte meg a már sikeresen álló sátram. Azt hiszem, az előző sikertelenségem oka a tartórudak eligazodását segítő bújtatók nemhasználásából adódott. A törött pálcára egy tíz centiméter hosszú rézcsövet húztam. Úgy tűnik, összefogja a darabokat. Ugyan más céllal hoztam magammal, de erre a célra is remekül bevált.

Holnapra a szél is elállhatna, és a felhők is megszűnhetnének vagy báránnyá minősülhetnének át, különben ily istenverte időben kell folytatnom utam, vagy éhségstrájkba kezdek. Alig van kenyérem. Egy itt időzésre legalábbis kevés, ha az étvágyam kielégítem.

Jólesett olvasni. Gyakrabban és többet kellene. Megnyugtat azzal, hogy eltereli a figyelmem a pillanatnyi helyzetről. Glasenapp: *Az öt világvallás*¹⁶ című művének első oldalait böngésztem, hol rendkívül sok bölcsélet halmozódik fel, de nem hozott a remélt szellemi izgalomba. Valószínű, nem is ez a célja. Ismeretet közvetít.

Nekem mi a célom ezzel a naplózódással? Többnyire nem magának ír az ember, azaz nem céltalan. Mégis... Született egy szöveg 1988-ban, és ráíródik egy másik 2009-ben, 2010-ben. Nem fölé, hanem inkább mellé és bele. Mintha lennének párhuzamok. Nyüglődésem elbeszélésén túl mond ez a többszöröződés valamit? Mondhat valamit? Csak remélni tudom. Meg akarom jelentetni. Meg kell, hogy jelentessem? Lehet útról, egy állapotról, helyzetről beszélni, vagy csak hallgatni? Szövegeléssel viaskodom. Céltalanul célozva.

2009. augusztus 15., szombat

Üres nap. Szilvaszedést terveztem, de holnapra napolom. Valamennyire össze kellene raknom a kerékpárt, hogy mehecsünk a fiammal tekerni, miután visszajönnek a miséről. Napok óta darabokban hever a pedál lánckerék felőli oldala. Ha a szaküzlet kínálta megoldásra várok, még két hétig is eltarthat a biciklihiány. Visszaszerelem a régit – a semminél az is jobb. Legföljebb fordítok egyet a fogakon, hátha így meg tud benne kapaszkodni a lánc.

Nem múlik a tegnapi hírsokk. Vajon hányan tudnak már felőle? Gazsi bizonyára nem csak engem informált. Próbálok magamban megérteni a kolleginát, de reménytelen az erőfeszítem. Ha szolgáltatna valamilyen magyarázatot, akkor tisztább képet formálhatnék arról, miért keveredett a szexiparba, viszont akkor sem érteném. Nem lennék képes megoldásnak tekinteni a „vállalkozását”. Elfogadni – talán.

Ettől mennyire bezárultak a gondolataim. Felül kellene rajta emelkedni, hiszen ez egy másik történet. Másról szól. Érintettségem nem valódi. Gazsi sugalmazta, de... Nem kellene magam mentetgetni. Vagy kellene? Mások tettéért is?

1988. október 3., hétfő

Szél és eső tombolt az éjjel, most már csak a szél dühöng. Indulnék-maradnék állapotban vagyok. Az utóbbi bír kevesebb ésszerűséggel, mert földadást jelent. Nem érzek magamban húzóerőt. A tegnapi szél erejét megtapasztalva, félek, ez sem kevesebb, csak talán nem annyira folytonos, meg port kavaró.

Mindenfajta szellemi emelkedettségnek hiányát, kosznak bőségét-zavarát érzem. Lelombozódtam. Miért is teperek? Mi végre?

Tegnap áthajtottam Lüleburgazon, s módfelett meglepett, a patkányok, egerek mily nyugodtan sétálgatnak az autótutat és a várost elválasztó egy kilométer széles gyepfolyosón. Otthonosabban mozognak, mint az emberek. Saját várost alapítottak?

A sátor dőléséből ítélve kedvező szelem lesz, hátamra fúj. Ilyen még nem volt.

¹⁶ Helmuth von Glasenapp (1987): *Az öt világvallás*. Budapest, Gondolat Kiadó

Ma harmadszor esem. Időnként a levegőbe emel az egyébként dobhártyám fájdtító szél. Alákap a nejlonnal fedett tartalék keréknek, ráncigálja a hátamon lévő málhazsákot, oldalba taszít... Ilyen erősségűt még sohasem éltem át. Nem vagyok ura a biciklinek, játékszer vagyok. A véletlen szeszélyének kiszolgáltatottan kell lakott vidékre érnem, hogy enni tudjak. Ha rajtam kívül senki sem közlekedne, esélyem lenne ötvenszázalékos, hogy a jelenlegi körülmények között élve megúszom az Isztambulig tartó utat. Így talán egy százalék. 99%-kal a szél tarol, mindent visz.

Mindegy. Folytatom. Újra fölállok. Megyek. Vagy inkább repülök.

Kenyérgondjaim ma nem lesznek. Túl vagyok egy étkezésen. Çorlu¹⁷ koszos, padtalan kis terecskéjén ülök és ráz a hideg a széltől. Bámulom a bolt bejáratát, ahol egy dollárért vettem négy kenyeret, abból egyet rögtön föl is emésztettem. Alig néhány lelket látni. Behúzódtak az otthonaikba?

Micsoda városok vannak erre! Mintha épp' háború után lennének, oly lerongyolódottak a házak. Nem így az autók. És háztartási szemét mindenfelé. A könnyebbeket kergeti, futtatja a szél.

Igyekszem a tengert elérni.

Ötödször álltam meg ugyanazzal a problémával, a pedál agya kotyogásra fellazult újra és újra – pár száz méter után. Kaptam egy kisebb esőt is az imént, de a szél ez egyszer hasznosnak bizonyult, mert gyorsan elűzte a fellegeket.

Mellettem egy Fordot szerelnek éppen, vagy kerekét cserélik. Mindenesetre négyen is dolgoznak rajta. Kerék-cseréhez ennyi ember feltehetően nem kell. (Én már csak tudom!) Ismét utolért az ősz. Vajon mikor előzőm le újra, hogy nem dideregve, inkább verejtékezve jutok előre. A holnapot Isztambulra szánom, több nem telik rá. De előbb a tenger! Lelki szemem előtt feszül a végtelen víztükör.

Azt mondom, ilyen nincs! A szél most már nem elég, hogy szembe fúj és sík terepen is majd megszakadok a legnagyobb áttétellel, úgy dobál, mintha pihekönnyű volnék, pedig a kerékpárral együtt lehetünk vagy másfél mázsa. Épp hegyoldalban heverek a sokadik ledobálás után, és a pedálom javítom, mert ismét kotyog, pedig Çorlu óta meglehetősen sokszor szereltem. Legutóbbi megálltamkor azonnal megjelent három segítőkész török, mintha egész nap rám vártak volna. Finoman elhárítottam a felkínált munkájukat. Úgy érzem, a természet mindent elkövet ellenem, amit csak bír, és talán legyőz. Vagy már le is győzött?

Rohadt állapot. Már látom a tengert, de nem tudok letérni hozzá. Épületek öveznek mindenfelől. Áthatolhatatlan falat képeznek a tenger és közém.

Kőasztalnál írok, mint az istenek vagy az óriások. És kőlócán ülök. (Már csak a kőleves és egy kő-temény hiányzik.) Egy kilométerrel visszább egy molett nőtől, ki hatalmas zsákban élelmiszert cipelt, és szintén jól megtermett szatyorbán szőlőt, eligazítást kértem, hogy segítene abban, hol találok vizet, erre magával invitált a lakásukhoz, honnan egyik lánya előszaladt és átvette a zsákját, majd három liter vízhez juttatott a vizesmarmonkannájukból. Később azt kérdezte, hogy kenyerem van-e, és az igen után megkínált a fehér kecskecsöcsű szőlőből. Most bánom az elfogadott vizet, hiszen valahonnan cipelhetik, magam pedig itt forrásra találtam, tehát megtölthetném a kulacsom. Sőt, annyi vizet veszek, amennyit akarok. Végül is jólesett szívélyessége ezen az átokvert napon, mikor a kerékpár újra és újra kotyogóssá vált, a szél dobált és többet estem, mint eddigi életem során. A fellegek egyre vonulnak, amiből ismét eső ígérkezik. Szóval nehéz nap. Pokolian nehéz. Innen egy bakaraszt sem úznek odébb – egyelőre. Rám fér a pihenés, a testem és a kerékpár szervizelése.

A tenger fölött – mintegy ötven-száz méterre – vertem tanyát. A szirt széléről nézem a Márvány-tenger habzó hullámain, keresem azt a partfalba vájt ösvényt, amelyen leereszkedhetek. Ahol a víz, a föld és az ég összeér, leáldozni készül a nap, vörösre festve a fölém tornyozódó fellegeket. Nem kívánczom innen el. Nem kívánczom. Éghető dolgokat keresgélek egy kis esti fényhez (kő)leves főzéséhez.

¹⁷ Çorlu Tekirdağ tartományhoz tartozó, kétszázézer lélekszám fölötti, dinamikus fejlődő város, amely az 1990-es években megháromszorozta lakóinak számát. Legfőbb gazdasági tevékenységét a textilipar jelenti.

2010. június 5., szombat

Reggeli után eperszedéssel kezdem a napot, meg végzem a gyomtalanítást. Csalántól ég a tenyerem, a karom. Kesztyűt is húzhatnak, de abban meg az eperszemek iránt lennék érzéketlen. Ahol érettek vannak, azt szabadítom fel, a többit egyelőre hagyom.

Fiammal előszedtük a kerékpárt, és elteperünk a Szőlők aljái¹⁸, majd onnan a kishartyáni temető parkolójáig, aztán haza. Ennyivel kezdjük a visszaszokást, a nyeregpuhítást. Gyors kör a késő délutánban, utána nyársalás az udvaron. Este nehéz gyomorral gondozgatom az előző nap született Kritikusrajzot¹⁹. Ez lesz belőle:

„Szagtalan leheletében volt valami riasztóan tömény, amely elől nem lehetett kitérni, ha egyszer szembejött az utcán. Ráadásul mindig akadt egy negatív története, amit senki sem tudott megúszni. Ennek meghallgatása nála a szabadulás minimumszintjét jelentette. A maximumot, hogy kísérőnek szegődött és beszélt és beszélt és beszélt. Loncsos haját néha a füle mögé simította, megállásra készítetett, s feltárt valami frenetikus csalást, botrányos összefonódást, lesújtó állapotot. Aki ezt letargiába esés nélkül megúszta, annak az idegeit kötélre cserélték születésekor, vagy semmit sem értett abból, amibe beavatták. Ilyenkor csak egy megváltó ismerős, egy hivatali csapóajtó, egy közlekedési járat segíthetett. Az meg többnyire későn jött, mert – ha sajátos értelmezésben is – mindig a fennálló valósággal szembesített. Azzal, amit még rémálmában sem kívánt látni az ember, ettől függetlenül szüntelen látott, csak – a külső dolgokkal kapcsolatos immunitása révén – nem vett róla tudomást. Elegendő volt egy szemhunyasnyi pillanat, tőle – a la nature – megkapta az ember azt a világot, amelyben élt. Egy jól strukturált félmondat elegendőnek bizonyult, s már be is köszöntött a lelki krakk.

Rettegtek tőle, pedig a szó hatalmán kívül semmivel sem rendelkezett. Sőt, ahogyan az öregedés jelei egyre feltűnőbbé váltak az arcán, ruházata is kopottá, elhanyagolttá vált. Senki sem tudta, miből él, tartja fenn magát, lakását, hiszen dolgozni sem látta senki. Annál inkább bejárni a várost, ott lenni, ahol valami történik – szervezetten vagy szervezetlenül –, és fényképezőgéppel dokumentálni a látottakat, a láthatatlant meg kikövetkeztetni. Így aztán semmi sem maradt titok. Még az sem, ami egy kósza tudatalatti gondolatként fogant. És akivel szóba elegyedett, az hiába burkolódzott csöndpáncélba, öltött fapófát, rejtette el a zsebében vagy a háta mögött a kezeit, elegendő volt egyet biccentenie, s máris kiderült róla valami, amiben volt valami. Ez a valami aztán a roppant kellemetlen közbeszéd tárgya lett. Hogy ez bekövetkezhessen, ahhoz zseniális képességekkel rendelkezett.

Állandó konfliktusban élt. Folyton hadakozott, igazságszolgáltatást akart. Nem magának, hanem az elesetteknek, a hatalom megnyomorítottjainak, a jobb sorsra érdemeseknek. Céltáblájává vált minden vélt vagy valós döntéshozói helyzetbe került személy, s ha kiesett a pikszisből, azonnal védelmére kelt. Valahogy így volt beidegelve-drótozva az isteni gondviselés által. Mert hogy birtokolt valamiféle isteni gondviselést, az tuti, hiszen egyszer sem agyabugyálták el, hagyták helyben, tángálták ki belőle a lelket. Elnézték és talán még meg is bocsátották neki, hogy újra és újra kipellengérezzi az Embert, a Hatalmast, a Kiválasztottat. Ennyi bosszúságot minden jómodor elviselt. Főképp azon feltételezés alapján, hogy ha ily magabiztosan jár a szája, akkor egy Elégnagykutya támogatását élvezi. És nincs olyan nagykutya, akinél nincs nagyobb, s aki ne rettegne attól, hogy a vele szembenálló mögött egy hozzá képest éppen ilyen Elégnagykutya áll. Meg amúgy is: bolond lyukból bolond szél... Ha meg a szél nem is annyira bolond? Előbb tudja, hogy hol és miről beszélnek, mint a résztvevők.

Amikor elutazott, hamarosan hiányozni kezdett. Mintha bedugultak volna a hírcsatornák, az általános bizalmatlanságban senki sem tudott semmiről, vakok hazardjátékává vált a közélet. Nem rosszindulatból, hanem a kommunikáció hiánya miatt. Mindenki ment, amerre látott, és cselekedett, amit akart. Egyéni elképzelések, koncepciók kontrollálatlan tömege ilyenkor szakadék széle felé sodorta a várost. Végül is a tériszony végleges eluralkodása előtt mindig hazaérkezett, s rövidre zárta a távollétében történeteket, amiről – hogy s hogy nem – pontos információkkal bírt. Hogy a szemét felejtette-e itthon, s az folyamatosan tájékoztatta, vagy különleges képességekkel ruházták fel az égiek? – nem lehetett tudni.

Velejég ismerte az élnetetlen világot, meg azt is, hogy honnan bűzlik. Fenyegetődött is, hogy örökre elmegy, és örültek is, hogy örökre elmegy – de nem okozott örömet. Minek is tette volna? A közérdek közérdek. A közérdeket szolgálni kell. Utód meg nem akadt. Kritikus pályán, kritikus helyzetben – ki az az öngyilkos, akinek

¹⁸ Sőshartyán és Nógrádmegyer közé eső, ma már többé-kevésbé gondozatlan terület, melynek déli fekvésű domboldalán szőlőtőkék és gyümölcsfák sorolnak a gazdák keskeny parcelláin.

¹⁹ Megjelent a kolozsvári Szabadság Tetőn című hétvégi irodalmi mellékletében 2010. július 23-án.

ez kell? Így hát nem kapkodtak a helyéért. Kegyéért már annál inkább – mert élnek kitetten élni, mégiscsak fárasztó. Ráragad az emberre a »pletykosz«, oszt nehéz levakarni. Sőt, a vakarástól mintha vastagodna. Könnyen megjegyzik, hogy »nem ég le a kápéról«. Jobb a béke, még ha nem is részesül megszenteltetésben.

Megvetette a közpénzekből dáridózókat, de nem sajnálta a torkától a potya piát, sem a fogadásokra kített mennyit. S ha kellett, előtte napokig koplalt, hogy ne a zsiragyúak zabálják még azt is föl. Elég nekik az a sok pénz, amit innen-onnan összemutyiznak, s nem az adóbevallásuknál, hanem a magántulajdon-növekedésüknél jelentkezik. A látszatra figyelt: kegyet gyakorolt, hogy ivott, evett. Nehogy azt gondolják, lekenyerezhető! Nem korrumpálódna egy tál rizsért. Az elkötelezettség több mint hivatás. Erkölcsileg a mindenkori hatalom fölött áll. A dolgok kimondása az ő küldetése. Lesz-e valaha is nála lélekben megdicsőültebb? Akinek szagtalán leheletében éppen így van valami riasztó és tömény?

Mindenről beszélt, és mindent kibeszélt. Az »igazság« volt a lételeme. Benne boldogan élt, de meg nem halt, hogy mások is boldogan élhessenek.”

1988. október 4., kedd

Összerogyott sátorban fekszem egy orom tetején, honnan a csupa zöldalga tengerre látni. A szél a tegnapiánál talán enyhébben dudorász, de kapaszkodik a kitörött pálcikájú sátramba. Most már két toldást követően használható láb van a birtokomban. Míképpen lehetett ezzel az Alpokban tanyázni? Az ottani szelet állta? Az ittenit nem.

Az este levest akartam főzni, aztán elmaradt a gyufa nem lelése miatt. Talán reggelre pótolom. Időnként jól jön egy kis meleg kaja.

Mélyen aludtam az éjszaka. Elernyesztett a tegnapi nap. Emlékszem tavalyról, a tengerparton mindig szélcsenddel indult a nap, aztán fokozatosan megerősödött. Itt széllel indul. Fog-e ez is erősödni? Igaz, éjszaka volt vagy két óra, mikor szünetelt. (Nálam kevesebbet aludt.) Isztambulig el kell küzdenem magam, s majd Ázsiában meglátom, változik-e valami, amit erősen remélek.

Kukának vélem magam. Gyomromon és egyéb fizikai bajaimon kívül semmi sem foglalkoztat. Létem a túlélésről szól. Csak erről.

Az imént, míg reggeliztem, azon tűnődtem, miféle értelemmel telítődik egy útszakasz, mikor az ember egy oromról a szél zúgását és a tenger morajlását hallgatva, Európa pereméről addigi küzdelmére visszatekint. A válasz – mint minden válasz – a sok válaszlehetőség egyike lehet. Számomra azonban mást teremt az alapgondolat: Lehetséges-e, hogy a cselekvés, a hely- és helyzetváltogatás megszüli a maga gondolati tartalmát? Igazolható-e egy fizikai mozgás nem fizikális hatása? A psziché fejlődése?²⁰

Végül is ez a szabadság sem szabadság, mert a természetnek és viszonyainak kiszolgáltatottja az egyed. Napjának nagyobbik felét az a küzdelem jelenti, melyet az elemekkel vív, olykor az életéért. Ezért van, hogy a jellem időről időre szinte levetközti látható tulajdonságait, s valami ősbibb, eszközeiben bujább formában lép föl. Harcias-sága már-már az isteneknek áldozatot mutatni szándékozó barbár lényé, ki, mint Ábrahám, a fiát viszi föl a hegyre, hogy vérével tetszelegjen az „Úrnak”. Én, egyedülálló lévén, magam dobhatom az oltára elé, hogy enyhítődjék az útban rejlő nehézség, mi bővíben jutott. Számos, de összeszámolni már képtelen lennék.

Persze panaszra igazán nincs okom, mert emberi részről ennyi emberséget sem tapasztaltam még soha. Kéretlen is segítőkészség fogad, mintha nem lennék idegen. Viszonzást nem váró vendégszeretetben részesülök. (Nem írni bűn, nem menni vétek, s leginkább mások ellen, kik várják, hogy életjelt adjak magamról. Így hát levest főzök és sátrát bontok.)

Túljutottam egy liter húsgombóclevesen, mit fügefán főztem. Micsoda nyársalást ejthettem volna meg veled egyetemben! Édes illatok szálltak föl az égő fából, és az mind átjárta volna a szalonnát! Kész gyönyörforrás lehetett volna minden egyes falat. Csak hol vesznek itt szalonnát?

Megjavítom a sátrát, és kipróbálom az eredményt. Ez is fontos. Valahol lakozik az ember, ha már világon van.

²⁰ Amennyiben létem későbbi stációit nézem, sorsom alapoztam ezzel az „esztelen” kalanddal. Ha lelki fejlődést nem is, változást mindenképpen eredményezett. Mozgásba hozott. Viselt dolgom átértékelésére készítetted. Mutatott valamit magamból magamnak.

Nem kell visszaadnom a szakmunkás-bizonyítványt – ismét sikeresen áll a sátor. Jó meleg van idebent, nem is nagyon akarózik az előmászás. Időnként köröz fölöttem egy helikopter. Megfigyelésük tárgya lettem? Vagy csak lenéznek rám? Egy narancssárga sátorfoltra az orom közepén. Mindenem van, amire szükségem lehet. Talán egy bicikliszerviz helyes dolog lenne, és utána az írás. Nem sok ilyen alkalmam volt még, mint ez itt.

Újabb sérülést szenvedett el a hátsó abroncs, mit sikerült fogó segítségével helyrehozni, nem kellett kiküllöz-nöm. Volt egy kisebb nyolcasom is, melyen enyhítettem, de már tökéletes körré nem tudom varázsolni a kereket.

Szerelés közben meggyőződésemmé vált, hogy enyhült a szél, és az a gyanúm támadt, hogy holnapra visszatér a jó idő. És arról egyre inkább meg is győzőm magam, ennek így kell lennie. Nem történhet másképp. A vénaszonyok nyarának el kell jönnie! Tehát naplopás mellett döntöttem, vagyis merengésen, és talán egy beszámoló megírását is fölveszem a programjaim közé.

Jók voltak az észrevételeim, tovább enyhült a szél, és a felhők is fölszakadozóban. A sátorban ellenben elsza-badult a pokol, annyi légy jutott be valahogyan, hogy napestig fogdoshatnám őket. Méz és papír segítségével próbálok először légyfogót csinálni. Kiakasztom a keresztartóra, hátha beleragadnak.

Nem az igazi a találmányom, nem ragadnak bele a dögök, bár vonzóznak találják. Viszont több tucat kincs hever előttem, egy rákkar és egy teljesen ép, kiszáradt rák, valamint a legkülönbözőbb formájú, építési technikával készült kagyló, melyeknek a színharmóniája is pompázatos. Akad köztük narancssárga, lila, kék, barna, fehér, szürke, kicsi, nagy, ovális, kanál alakú, kör, kúpos, tarjagos, egészen torz alak, csíkos keresztbe, hosszába, foltos, gömbölyded, mint egy Vénusz-popsi... Legendákat gyárthatnék róluk, valamennyi egyéniség és magáért beszél, ha rájuk kérdezek. Eredetük képzetével játszom. Nem kellene, hogy magammal vigyem, hiszen van elég holmim e nélkül is, de keresem a helyüket a cuccaim között.

A tenger sekély, csak lejutni bonyolult hozzá, meg visszatérni. Módfelett csábító az ajánlata, a fürdés. Élni kéne vele. Tisztát válthatnék. Meg még én is érzem a testem szagát. Mások orráról ne is beszéljek!

Fura vidék. Jó száz métert – pucérra vetkőzötten – begyalogoltam a tengerbe, de folyamatosan csak fél láb-szárig ért a víz, így megelégedtem végül a vízbe kuporgó mosdással, miközben apró szürke halacsok cikáztak körül. Ha egy kicsit továbbmegyek, kiérek az öböl árnyékából, láthatóvá válok a lakóházak ablakából. Ki tudja, mennyire vennék jó néven a fedetlenségem. A só azért megmarta sebeim – régi szokása szerint. Ettől váladékozni kezdett a jobb kezem bütykén lévő. Levelet írok az elkövetkezőkben először Gusztinak, aztán Józsinak²¹. Már tudom, ez a legfontosabb.

Megírtam a leveleket, és még tart a világosság, igaz, nem sokáig. Azt hiszem, a Gusztié túl kimért, a Józsié túl elragadtatottá sikerült. Látszik rajtuk, hogy nem a levélírás a megszokott dolga a kezemnek. Furcsán imbolyog-nak a betűk. Érzéketlenek az ujjaim. Naplóírás közben ez fel sem tűnt. Talán ott nem akartam szépre, olvashatóra formálni a szavaim?

A szél majdnem teljesen elcsitult. Benne vagyok az októberben, és ezt érzem a levegőn. Olvasni kéne a Bibliából.²²

Hamvas Béla is föltette önmagának azt a kérdést: Mi lenne az az egy könyv, amit mindenképpen magával vinne, ha többre nem nyílna lehetősége? A Bibliát jelölte meg. Utam során olvastam utoljára a Bibliát – mintha regényt vagy egy tudományos művet olvastam volna – lineárisan. Mellettem volt, de nem győzött meg arról,

²¹ Kelemen József (1960, Pásztó) költő, képzőművész, tanár. Somoskőújfalu él. Állandó tagja volt a szobabérlők házi szobámban esténként ösz-szeverődő társaságnak, valamint annak a kis csoportosulásnak, amely egy asztaltársaság ötletével kereste fel 1988 novemberében, hazaérkezése-met követően Brunda Gusztávot, a megyei tanács közművelődési osztályának akkori vezetőjét, hogy segítsen a csoport megszervezésében. Végül Guszti javaslatára váltunk Balassi Bálint Asztaltársasággá.

²² Kelemen József feleségétől, Ambrus Andreától kaptam az elindulásom előtti napon, hogy Isten velem legyen, lehessen. Azt ígértem, rendszeresen olvasom.

mindenképpen mellettem kell lennie. Tele Isten nevével hitelesített gyilkosságok történetével. Engem irritálna, amennyiben ennyi gáztetthez válnék hivatkozási alappá. Ha mást nem is, a bűn fogalmát erősen devalválja ez a „szent szöveg”.

Bűn csak az a tett lenne, amelyet nem tudunk hathatós ideológiával megtámogatni?

2010. június 6., vasárnap

Elhúzom a reggeli kelést, s amikor családom elindul a misére, akkor kelek ki az ágyból. Tortát sütök, majd reggelizek. Mire visszaérnek, már a számítógép előtt ülök. Egy órával később félbevágom a lapot, majd kakaós krémet főzök közé. Felesémem és apósom vadas nyuszipörköltet készít krumplipogácsával. Egykor ebédelünk. Túleszem magam. Visszaülök a gép elé. Fiam unszol, mikor megyünk bringázni. Még tíz perc – mondom, de harminc lesz belőle. Lányom átveszi a helyem. Elteperünk a kishartyáni temetőig, aztán vissza, egészen a Szőlőkalja Megyer felé eső földútjáig, majd fordulunk és ismét Kishartyán. Fiam próbálgatja a nyeregben ülés nélküli elindulást. Másodikra már megy. Emelek másfél centit az ülésén. Az alsó pedálállásban már majdnem nyújtott a lába. A legközelebbi körnél majd ismét emelek, hogy végre hozzá legyen méretezve az ülés magassága. Ötven percig voltunk távol és tizenöt-húsz kilométert tepertünk. Otthon egyet szusszan. Ötre mennek a plébániára, a pap által szervezett nyársalásra. Még a gépnél ülök, amikor János betoppan. „Jó a buli, a végéig maradnak.” Az osztálytársával megbeszéltek egy esti internetes kapcsolatot, azt jött haza lemondani. Összekapom magam. Keverek egy sör, ecet, víz koktélt a meztelen csigáknak, aztán elmegyek leszedni az epret. Talán egy fél kilónyit sikerül. Majdnem ugyanennyi berohadtat eldobálok. Helyenként most kezd virágozni, máshol fű lepi. Mire végzek, fűtökben lógnak a csigák a maradék hagymaszárakon, a szúnyogok meg csapatostul rontanak rám. Egy-egy ütéssel három-négy is szétkenődik a bőrömon. Vértoltok borítanak. Bemenekülök.

1988. október 5., szerda

Az éjjel egy órácska örömöm támadt – elállt a szél. Most újra rázza a sátrat. Előre félek a mai naptól. Mi vár rám már megint?

Volt egy nagyon furcsa álmom: citeraszerű kínai pengetős hangszerezen játszottam, és kínai népdalt énekeltem, mit előtte se tudtam, most se tudnék. Még felidézni se. Aztán egy magyart. Majd repülő szőnyegre pattantam, mit néhány elcsodálkozó kihúzott alólam, így a plafonra menekültem, honnan létráról próbáltak leszedni, de akkor elővettem az Aladdin-mécsesem, és megdörzsöltem, mire az épület megrepedt, szabad utam lett az elrepüléshez.

Jó álom. Szinte scifi, és happy enddel végződik.

Reggelizek, és elindulok Isztambulba.

Gyönyörű tüneményt, a napot sikerült lefotóznom, amint vörös óriásként emelkedik a tenger fölé egy orom és a fellegek közé szorítva. Ezért érdemes volt kidugni a fejem a sátorból.

Nem gondoltam volna tegnap, hogy a problémáim jellegét éppen a hely bősége adja. Az történt ugyanis, hogy a vizesflakonom kivételével mindent hátra helyezhetnék, annyi helyem keletkezett a tegnapi rendezkedés során.²³

Az idő kedvezőnek látszik, alig van szél, elült, csak erősen borult az ég, és bizony már jobban örülnék a napsütésnek. Eddig nem sokszor kényeztetett, melengetett.

Azt hiszem, végre úgy húztam meg a kerékpáragyat, hogy egy ideig nem lesz kotyogása a pedálnak.

Megdöbentően segítőkészek az emberek. Reggel óta olyan negyven kilométerre közelítettem meg Isztambul, de végig lakott területen haladtam ez ideig. Itt megállva azonnal volt segítségét felajánló ember, igaz, nem éltem vele, mert boldogulás problémám volt. Előzőleg is megálltam, hol az ülést tettem feszesebbé, ami ismét mélynek tűnik [lehet, hogy a lábam nyúlik?], és a hátsóba fújtattam, mi laposnak tetszett. Ugyan az út egyenetlensége jobban ráz, ha kemény a kerék, de kisebb a tapadás, így gyorsabban gurulok. Csak a fenekem bánja a pattogást, amennyiben még nem kérgesedett meg eléggé.

²³ Ekkorra megettem egy málhazsáknai kaját (konzervet, szalámit), csak így keletkezhett helyem.

Újra lehűlt a levegő és beborult, de nincs vészes erősségű szél, viszont a kerékpár gyorsult [talán jobb erőben vagyok].

Az imént, egy kilométerrel visszább, már Isztambul felségterületén járva, kikötőt fotóztam, megmostam a kezem a tengerben, és elvégeztem egy végső simítást a pedálon, valamint emeltem az ülésen [elindulásom óta négy centit].

Hogy most mégis partnak fölfelé tartó úton írok, annak oka, hogy leakadt a láncom, illetve éppoly olajos vagyok, mint előtte voltam.

A tengerből kiemeltem újabb két kagylót. Az egyik lila és szabálytalan alakú, a másik barnás és szinte egy ómegát rajzol. Szépek.

Hogy az utolsó falat kenyere is megettem, ami éhségérzetem nem csillapította, jut eszembe, erről a kenyerről írni kell, melynek a tetején, mint a görögnek, apró magvacskák vannak és ezen fölül valamilyen fűszerfésleség fekete szemecskéi, melytől egzotikus illatok kerengenek az ember orrában fogyasztása közben, illetve az alján, mint megannyi csecsbimbó, kör alakú kidudorodások. Szóval ennek vettem én az imént véget, és először bankot keresek, ahol váltok valamennyi török pénzt.

Jó ideje Isztambulban haladok előre, de a térképemen szereplő részig sehogysem akarok elérni. Mintha egy Isztambul előtti, jelöletlen, térképezetlen Isztambul is létezne.

Egy idő után becsatlakoztam az akárhány sávos (megszámolni sem tudtam) bedugult isztambuli autópályára. Az összes jármű közül a kerékpárom volt a leggyorsabb, mert sávról sávra járva, ha nem is könnyedén, de szlalomozva haladtam előre. Senki sem vette rossz néven, hogy én megyek, miközben áll a sor, vagy egy-két métert mozdul előre. Legföljebb mosolyogva integettek egyet.

Vajon máshol mit szólnának a közlekedési morálomhoz? Meg itt is, ha rendőr látna? Ha meglódul a kocsisor, a közepén rekedek.

Nem túl küzdelmes, de jó nappal a hátam mögött ülök most az estben Isztambul főutcája mentén, egy vaskos bajsza alatt mosolygó, fehér ruhát viselő utcai árus mellett, ki vigyázott cuccaimra, míg kenyér után néztem, s kitől vacsorapótlóként két óriás habcsókot vettem. A kenyér forró volt és egy lecsúszott könnyedén, annyira etette magát. Ez most csak fűszert tartalmazott és kisebbnek tűnt, mint az előzők, de ismét a tarisznyámban három kenyér. Vettem egy liter kefir, ez itt a legkisebb csomagolás. Hazai ízeket véltem fölfedezni benne. Valódi és finom aromát, így aztán bosszantott, amikor a műanyag vödör kiürült. A vödröt nem dobom el, megtartom, jó lesz horgászni vagy bármire.

Füstös és koszos városnak tűnt előttem Isztambul délutáni tekeréseim során, míg bankot, majd postát kerestem. Mivel csak tíz dollárt tettem lírává, nem nagyon akaródzott egyik banknak sem a beváltása, ezért aztán küldözgettek egyiktől a másikig. Miután kaptam érte majdnem tizenhétzet, rá kellett döbennem, hogy mennyire zenés felárral vásároltam eddig: egy dollár több mint nyolc kenyeret ér, de feketén eladva talán tízet is.

Ankaráig maradt – a levelek, illetve tizenöt képeslap megírása után is – annyi, hogy kenyérré elég.

A posta meglelése után viszont szakállas este lett, mire apró betűimmel telekaristoltam a lapokat. A biciklim mindenestől kint hagytam az utcán, senki se nyúlt hozzá. Úgy látszik, a bolgároknak nincs igaza. Egyébként is szerintem mindenütt az emberek nagyobb hányada tisztességes, és tolvaj bizonnal felénk is akad annyi, amennyi errefelé.²⁴

Most pedig térképböngészés után átjutok Ázsiába. De előtte, ha van annyi apróm, veszek még két habcsókot. Megédesítem a napom végét. Hogy pontosítsam a helyzetem, megkérdeztem az eladó srácot, hogy hol vagyunk. A térkép láttán azonnal két járókelő hozzám fordult, hogy beszél-e angolul. Segíteni akartak a tájékozódásban. A posta előtt ugyanez lejátszódott, csak az egyszer turisták kérdezték, hogy bicikkel jöttem idáig, vagyis

²⁴ Miképpen forgalmas helyen nagyobb valószínűséggel nem siet senki sem a rosszul lévő segítségére, ugyanígy az őrizetlenül hagyott holmihoz se nyúlnak, miközben a zsebtolvajlásnak kifejezetten ez a közeg kedvez. Furcsa ellentmondás ez.

velocipéden. Kíváncsiak voltak, hogy honnan, hová, miért. Nem sokat érthettek abból, amit összehablatyoltam. Néha célszerű lenne az angol nyelv tudása, mert ez így napjában többször is égés, még akkor is, ha nem igénylem mások társaságát, legalább kulturáltan el bírnám hárítani a közeledőket.

Ki hitte volna, hogy én ma ázsiai talajt taposok, mikor egy órája megállított a rendőr a Boszporusz híd elején és közölte, hogy nem mehetek át, mert a felettesei tiltják a kerékpáron közlekedést. CB-n próbált többször is az érdekemben szólni, de a válasz minden esetben nemleges volt. Míg várok, készítettem néhány felvételt a város európai oldalának éjszakai fényeiről. Végül egy lerobban autót vontató platós Toyotát kért meg, hogy szállítson át a tiltott zónán. Így egy fizetőponton ismét ingyen, ezúttal platón utazva keltem át. Hárman – sofőr, rendőr meg én – alig tudtuk felemelni a csomaggal terhelt kerékpárom. Remek emberek a törökök, most már azt gondolom egyre erősebben.

Az imént a benzinkútnál kértem vizet, így valószínű a vacsora utáni vacsora ott, hol sátrat bontok. Ez pedig Izmit²⁵ előtt lesz, ha nem építették ezt az oldalt is végig házakkal.

Számomra meleg, csillagos éjszaka van. A helybeliek viszont hidegnek vélik. A rendőr például megmutatta, hogy rajta még meleg alsó is van. Rajtam rövidnadrág. Másban képtelenség teperni. Ez a levegő a hazai augusztusé.

Kerékpározáshoz farmernadrág – ezt vittem magammal. Ráadásul mindig olyanokat vásároltam, hogy ne kelljen övet hordanom, feszüljön. Már Törökország előtt is, ha hosszú szárút húztam, oly mértékben szorította a combom, hogy rövid időn belül a vérkeringés hiányának a jeleit éreztem. Ugyanakkor hiába fáztam, akkor sem húzhattam mást, mint rövidnadrágot. Csak így bírtam tartósan teperni.

²⁵ Izmit (korábbi nevén Nikomédia, ma Kocaeli) Kocaeli tartomány székhelye, közel háromezer lakosú kis-ázsiai város. Thököly Imre és Zrínyi Ilona sírja a XX. század elejéig az itteni örmény temetőben állt.

KÁRPÁTI TAMÁS RELIEFEKET RAJZOL

Nem viccnek szánom a címadó kijelentést, hanem lényegét megragadó nyelvi fordulatnak. A relief olyan plasztika, amely egy nézetre készül, falon vagy valamilyen építetett tagozaton helyezik el, a különböző mélységekben kifaragott vagy mintázott formák mögött az anyag mindig megtartja hordozóanyag-szerűségét, soha nem lényegül át a művészi forma részévé. Kárpáti rajzainak hordozóanyaga a papír, amelyből úgy ködlenek elő a formák, illetve úgy tűnnek el, úgy simulnak vissza a papírba némely formarészek, ahogyan azt a reliefeken látjuk. Csak azért nem mondom, hogy rajzai síkreliefek, mert ennek a szakkifejezésnek általában más a jelentése – olyan domborművet jelölnek vele, amelyen a plasztikus kiemelkedések egy síkban vannak és aránylag lapos az egész mű (lapos domborműnek is nevezik). Első ránézésre a legtöbben úgy fogalmazzák, hogy a semmiből jönnek elő, és a semmibe tűnnek el Kárpáti rajzai. De ez nem csak helytelen megfogalmazás – hiszen a semmiből csak Isten tud teremteni, és ami valami, az soha nem semmisül meg igazán, csupán átalakul valami mássá! –, hanem téves következtetésekre is okot adó megközelítés. Mert ami emberi módon a semmiből lesz, annak az értéke is annyi. Tehát esztétikailag eleve lenullázódik – illetve elő-előtűnik, megjelenik valamilyen efemer, gyorsan mulandó átmeneti élmény, aminek lehet ára, de valódi értéke aligha. És ez csupán a semmiből kibújt formákra vonatkozó előítélet eredménye. A gyors megmértetés és könnyűnek találás első sorban a művek normatív jellegét, a példaszerűséget kezdi ki, ami Kárpátinál a téma, vagyis nagyon lényeges eleme művészetének.

És lényeges tény az is, hogy Kárpáti Tamás elsősorban festőművész, mert képeinek atmoszférája fontosabb, mint a rajzlati elem, mint a vonalakkal artikulált tér. Hangulatokat fest, melyek finom érzékiséggel fölsejtelő figuráknak, általában emberi alakoknak szolgálnak közegül. Tudjuk, sejtjük, ha nagyon akarjuk, szavakba foglalhatjuk, hogy kik léteznek a különös atmoszférájú festői terekben – inkább sikokon! –, és még a szereplőkkel történő eseményeket is nagyjából elképzelhetjük, tehát nem rejtvényeket alkot, mégis mindig legalább annyi bizonytalanság van műveiben, mint bizonyosság. Kárpáti látványvilága a ránézés pillanatában megérteti velünk, hogy szavakba foglalható tartalmak helyett az összkép hatásával törődünk. Vagyis olyan műélvezetet nyújt, amikor inkább csak nézünk, kevésbé bolyongunk a fogalmi térben. A képzőművészek persze régóta igyekeznek tisztán vizuális élményt nyújtó alkotásokkal előállni, ami soha nem sikerülhet tökéletesen, mert a néző (miként maga a művész is) gondolkodó lény, így a kép láttán mindig eszünkbe jutnak fogalmak. Ha olyan festészetet vagy rajzművészetet szemlélünk, mint Kárpáti Tamásé, akkor átélhetjük a fogalmisággal azonos erejű – olykor talán még erősebb – vizuális „megértést”, mert valamiféle megértés az is, amikor a képet úgy nézzük, hogy közben nem gondolkodunk fogalmakon. Különös esete ez a megértésnek? Természetesen. Ember által kimódolt esete, éppen ezért művészinak mondjuk az ilyen befogadást-megértést.

Hagyományos felfogás szerint az a jó mű, amelynek anyaga nem látszik (mint anyag), hanem a tematikus formák testeként jelenik meg – például a kő vagy az olajfesték emberi testként. A reliefek esetében ez nem így van, ott a hordozó alapanyag mindenkor a maga anyagi mivolta szerint része a kompozíciónak. E sajátosság még valami többlettel, érdekességgel vagy érdekeltséggel telíti az ilyen művet. Érdekeltségnek is mondható az ember viszonya az anyaghoz, többféle szempontból is, melyek kitárgyalására ez a dolgozat nem vállalkozhat. Kárpáti rajzain látjuk a szereplőket alkotó vonalakat, és mert a formák átködlenek az alapanyagba, ezért hasonló fontosságú, hasonló értékű kompozíciós elemként látjuk a papírt is, mely hordozza a rajzot. A hordozóanyag a formátlan térben maga is formátlan létezőként van jelen – avagy alig formázott alapanyagként, méretre vágott papírlapként áll előttünk, melynek formahatárait nem illik tudatosítani. A formátlan és a formázott térnek (anyag) valamilyen aránya-viszonya minden képzőművészeti alkotásra jellemző, de nem annyira nyilvánvaló, mint a domborművek esetében. Kárpáti Tamás művészetében ez a viszony legalább oly szembeötlő, mint az, hogy éppen Krisztust vagy Máriát, egy vagy több alakot látunk a képein. És mivel a modern művészet egyik fő törekvése az önmagára való reflektálás, így jogosan mondható, hogy Kárpáti nagyon modern alkotó, rajzai és festményei nagyon modern képek. A fentiekből következik, bár külön is érdemes hangsúlyozni, hogy Kárpáti nem elbeszélő, nem narratív képeket alkot, hanem dolgot, tény és normát állít elénk. Normát a témaválasztásával,

tényt a formavilágával, dolgot a hordozóanyaggal. A keresztény hitvilág fontos szimbólumait: Krisztust vagy apostolt, Máriát vagy Magdolnát, a tövissel koronázást vagy a Jó pásztor szimbólumot választja, s az elhagyásos alkotói módszer nagyon adekvát ehhez a témakörhöz. Láthatónak és láthatatlannak, testnek és léleknek egysége az ember, aki földi élete során köteles úgy gazdálkodni az anyagi javakkal, hogy azok örökkévaló életét, üdvösségét szolgálják. Vagyis a keresztény tanítás szerint az ember és az anyag viszonya rendkívül speciális. Nem anyagellenes, és nem is rabszolgája az anyagnak, nem zárja magát az anyagi világba, hanem transzcendentális céljának elérésére igyekszik fölhasználni azt – így képes anyagtalán szellemi horizonton tájékozódni. Persze az anyagtalán szellemi valóságot nem érzékeli az ember, mint a fényt vagy a hangot, de nem is csupán elgondolja, hanem a létezők lényegének megértése útján fölemelkedik a tisztán szellemi valóságához. Pontosabban ez a fölemelkedés mint értelmi tevékenység úgy megy végbe, hogy a formával bíró dologi világ mögött vagy fölött felismeri a formátlan teret, melyben a dolgok léteznek, s így a dolgok világából a tények világán át emelkedve juthat el a normák tisztán szellemi világába. Kárpáti alkotói módszere nagyon jól megfelel a keresztény gondolkodásnak. A félig formázott figurák, a sejtethő, de elbeszélhetetlen történések, a vonalnak, foltnak és papírnak elválaszthatatlan egysége: igazán a teremtett ember összetettségére hasonlító kompozíció.

Az itt látható Kárpáti-rajzok alapján azt is gondolhatjuk, hogy a művész alakjaiban valamiféle általánost igyekszik megjeleníteni, ezért nem egyéníti, nem konkretizálja a sejtetésnél nagyobb mértékben formáit. Csakhogy e rajzolt figurák nem mutatnak sokakra jellemző vonásokat, hanem nagyon is egyedi megjelenésükkel ejtik zavarba a szemlélőt. Hagyományosan a szereplők egyszerre voltak egyének és típusok, azaz: valóságosságok. Kárpátinál olyan valóságosságok, akik éppen hiányos, azaz: tökéletlen mivoltukban egyének. Szó sincs tehát típusalkotásról, hiszen az ellenkező folyamat eredményét láthatjuk: a művészien elszegényített, leegyszerűsített, formátlanul hagyott, hiányosan megrajzolt, de ilyen abbreviatúrás állapotukban is teljes mértékben individuális szereplők állnak élénk e lapokon. Talán jogosan emlegetik Kárpáti Tamás festészetével kapcsolatban Gulácsy nevét, rajzai azonban nem álmok, víziók, szürrealis látomások, tehát nem a bizarr városi abszurd kategóriájába tartoznak, miként nem is hagyományosan valóságos szentképek, hanem tökéletlenségükben tökéletes művészi teremtmények, re sui generis rajzolt reliefek.

Talán egyszer majd színes oldalakon tud megjelenni a Tempevölgy, és akkor bemutathatjuk Kárpáti festészetét is, mert érdemes lenne színvilágát megismerni, ahogyan a színt mint hordozóanyagot kezeli, és abból varázsolja elő figuráit, szóval nagyon érdekes lenne egybe látni életművének néhány jellemző darabját. Ha csak az itt közölt rajzait nézzük, s nem tudunk semmit az alkotóról, akkor is finom ízléssel és bensőséges érzélemvilággal rendelkező művészt képzelhetünk magunk elé. Réges-régen hallottam egy bölcs öreg írótól, hogy az intelligencia fokmérője a szavaink előtti vagy utáni csend, ha tudja az ember, hogy mikor kell megszólalni, és mikor kell elhallgatni. A szó és a csend, illetve a formázott és a formátlan egymásnak megfeleltethető fogalompárok, így Kárpáti művészete mintha direkt illusztrációja lenne öreg író barátom bölcs gondolatának. A szavakba vagy rajzlati elemekbe formázott jelenlét és a csend vagy a formátlan művészeti tér (melybe természetesen beletartozik a képsík!) nem ellentétei egymásnak, sokkal inkább komplementerek, miként az elbeszélhető és az elbeszélhetetlen, a hit és a tudás, az anyag és a szellem is e nézőpontból komplementer létezőknek tekinthetők. Így érthető az is, hogy Kárpáti művészete majdnem tiszta vizuális élmény, mégis bonyolult filozófia, tények és nem dolgok összessége (à la Wittgenstein). Ez az immanens filozofálgatás, mely a tiszta vizuális élményre törekvő modern művészetnek szintén lényeges vonása, ugyancsak amellettt szól, hogy ízig-vérig korszerű művésszel, ízig-vérig elmélyült alkotóval találkozhatunk e lapokon.

SZLOVÁK MOTÍVUMOK MIKSZÁTH ÉLETMŰVÉBEN

Ha Mikszáth esetében a régi irodalomra vonatkozó kritériumokat alkalmazzuk, nyugodtan besorolhatnánk őt a szlovák írók közé is. Hisz a mai Szlovákia területén született, művei tanúsága alapján értett és beszélt szlovákul, gyakran foglalkozik szülőföldje lakóival és vidékeivel, csak éppen nem latinul, hanem magyarul teszi ezt, és nem a középkorban, hanem a 19. század végén élt.

Mikszáth persze magyar író, annak vallotta magát, és ezt többször ki is fejezte írásaiban. De talán soha senki – még a szlovák szerzők közül sem – nem foglalkozott a szlováksággal olyan sokat, olyan szeretettel és olyan sokszíniúen, mint ő, és nem alkotott róla mélyebb és rokonszenvesebb képet. A Tót atyafiak hozták meg neki az írói áttörést, nekik köszönhette sorsa egyenesbe fordulását, magánélete rendeződését, a szakmai és a közönségsikert. Valóban atyja fiainak érezte őket, a szó bibliai, archaikus értelmében, amely a vérségi, testvéri közösséget fejezi ki.

A Felföldet Mikszáth fedezte fel végleg a magyar irodalom számára. A szlovákok fontos szereplői, nemegyszer szimpatikus főalakjai műveinek, akik a magyar szövegben szlovákul szólalnak meg. A szlovák kifejezések a történet hangulatát húzzák alá – például a Jánosik-legendakörhöz kapcsolódó „od buka do buka” szókapcsolat fokozza a téma egzotikumát. Mikszáth szerkesztői megpróbálták eltüntetni ezeket a megnyilvánulásokat, nehogy zavaróan hassanak a szlovákul nem tudó olvasókra. A későbbi kiadásokból ki is kerültek, akárcsak a mai szlovák fordításból a latin kifejezések. A nyelvek mikszáthi variálása, keverése, a bábeli zűrzavar a világ összetettségét és különbözőségét ábrázolja, és arra is példát mutat, hogy meg lehet találni benne az együttműködést, a kompromisszumot. Ez is Mikszáth rendkívüli aktualitásának bizonyítéka.

Az egyes szereplők nemzetiségét azonban nem minden esetben lehet egyértelműen meghatározni. Gyakori az etnikai identitás-nélküliség, a kettős nyelvi identitás, nem mindig világos, a párbeszéd vagy benső monológok milyen nyelven játszódnak le. A politikai nemzettudat azonban többnyire dominánsan magyar. A szlovák etnikai identitás általában tipikus nevekben (Matykó, Bohuska), szlovák replikákban vagy a tört magyarságú beszédben nyilvánul meg. A szlovákokhoz magyar nemzeti szimbólumok kötődnek, több szövegrészben is előfordul a magyar nemzeti színekbe öltözött szlovák leányalak, afféle népi Patrona Hungariae, piros szalagokkal, fehér ingvállban és zöld szoknyában, amely szintén az egységes politikainemzet-idea megjelenítését szolgálja.

Pontosan a szlovák önmeghatározás intencióiban, amelyet az irodalmárok Hollýtól és Kollártól kezdődően műveikben kanonizáltak, Mikszáthnál is megjelenik a lenyűgöző szlovákiai táj, zord hegyek, romantikus várromok, festői völgyek képe. A szlovákok kis falukban, apró városokban élnek, jellemző a pásztoranya, az akol romantizáló mondaköre is. A szlovák városokat a nép beszédfordulataival jellemzi nagyon finom humorral, amely a város tényleges jelentősége és annak stilizálása közötti diszproporcióból ered. Így lesz Beszterce egyenlő Londonnal és Selmecbánya különlegesebb, mint Párizs. Az egyes helyiséges leírása inkább hangulati elem, amely a történet atmoszféráját teremti meg, realitása nem a valóság-hűségben, hanem az élőbeszédiségben és a részletek hangsúlyozásában rejlik.

A szlovákokat Mikszáth többnyire szép, magas növésű férfikként – „mint a gyetvai szálfa” – és kék szemű, lenhajú lányokként – „igazi zerge” – ábrázolja. A testi tulajdonságok általában harmóniában vannak a lelkekkel, a vörös hajú nő boszorkány, a furcsa alak furcsa – de nem eredendően rossz – természetet takar. A pszichikai jellemzők szintén összhangot mutatnak a szlovák önképpel, főleg, amikor Mikszáth a szlovákokat, mint népet írja le. Általában dominál a csendes, melankolikus, énekeket kedvelő, hegyekben élő nép képe. Szoros közösségben élnek a természettel, amely igazságosan hat életükre. Békeszeretőek, nincs bennük forradalmi hajlam – ez a kép megegyezik a herderi-hegeli tradíciókra épülő békés, rurális szláv társadalom képével. A sztereotip sajátosságok az egyes szereplők szintjén sokkal kevésbé jellemzőek. Mikszáth gyakran tematizálja a szlovák történelmet is. Ez is annak bizonyítéka, hogy Mikszáth bizonyos mértékben meg tudta őrizni függetlenségét az uralkodó nemzeti sovinizmustól, amelynek egyik fő területe a nemzeti történelem kizárólagossága. Tud a szláv hagyományokról, említi a szláv hercegeket, akik Nyitrát építették, Szvatoplukot és a fehér ló mondáját. Ezt azonban nem lekezelően

vagy lenézően teszi, Szvatopluk történetét a Beszterce ostromában a karrierista Klivényi használja ki magyarkodásának demonstrálására. És pont az ő alakja talán a legellenszenvesebb az egész regényben. A különös házasságban Mikszáth említi a békés befogadás és házasodás elméletét is az itt lakó szlovák – Mikszáthnál szlovákok – és a honfoglaló magyarok között. A független nemzeti törekvések elítélő ábrázolását kivéve Mikszáth csaknem mindenütt, ha rejtve is, de kifejezi szlovákbarátságát. Ez megnyilvánul a sztereotip szlovák mesterségek megváltói funkciójában, a törekeny dolgok, edények, üvegek oldalán való lét metaforikus, messiási aspektusában is.

A kor, amelynek Mikszáth fia volt, a Monarchia dualizmusa, kisebbségpolitikája, a *natio Hungarica* politikai eszménye sok olyan probléma, téveszme forrása, amely ma is megnehezíti a magyar és a szlovák nemzet együttélését, együttműködését. Mikszáth mai befogadását is befolyásolják ezek a súlyponteltolódások, korfüggvények és történelmi sztereotípiák. Felületes olvasóként könnyen az a benyomásunk támadhat – akár magyarként, akár szlovákként – hogy Mikszáth, bár szereti, de magyarsága magasából lenézi atyja szlovák fiait. Ez a nézőpont valóban összhangban van Mikszáth politikai szerepvállalásával és irányelveivel, a Szabadelvű Párt permanens képviselőjeként természetesen támogatta pártja magyarizáló törekvéseit. Semmiféle megértést sem tanúsított a szlovákok nemzeti mozgalma iránt. Őket mindvégig a Daudet-i Dél szellemében, mint a magyar nemzet részét, tájegységi csoportját érzékeltte, és bármennyire is szeretete őket, semmiféle módon nem tolerálta nemzeti formálódásukat, saját politikumra, külön országra való törekvésüket. Meggyőződése, hogy a szlovákok hüek Magyarországhoz, és minden decentralizáló törekvés az orosz rubel munkája. Ebben az elítélő hozzáállásban 1848 orosz traumája is benne van. Műveinek dinamikáját, belső feszültségét, többrétűségét csak fokozza a szlovák nép ábrázolásának kétpólusúsága: szeretetteljes megfigyelő és kommentátor, aki a bűnt elítéli, de a bűnöst soha – és politikai ellenfél, aki bizonyos dolgokban nem ismer tréfát.

De emberileg, íróként tisztában volt azzal, hogy ez az irány nem vezet sehova. Gyakran idézett mondat A kemény koponyák című elbeszéléséből („ismertem az apádat, Szlimicsek Mihály, épen ilyen nagy számár volt ő is, de tótul volt ilyen nagy számár.”), amelyet általában annak illusztrálására szoktak felhozni, hogy elsőként Mikszáth kötötte össze a szlovákság képét a butasággal. Ezáltal egy makacs nemzeti sztereotípiát megteremtője és népszerűsége révén elterjesztője is lett – nemcsak a magyar irodalomban, hanem a magyarság tudatában egyáltalán. Ez azonban nem fedti a valóságot. Egyrészt a „buta tót” sztereotip képe megtalálható korábbi művekben is – szlovák részen például Ján Čaplovič műveiben, vagy Ján Chalupka Bendegúzában, ahol magyarul hangzik el egy szlovák szájából. Mikszáth tehát nem alkotta meg, de ismerte és talán hozzájárult ahhoz, hogy megszilárduljon a köztudatban. Pedig ez a sztereotip kép az idézett helyen is pontosan az ellenkező értelemben jelenik meg – ha a magyar nyelv nem eszköze a nép művelésének, ha Szlimicsek éppen olyan buta magyarul, mint szlovákul, akkor a magyarizáció eszméje – amely a magyar kultúrfölényre, államalapító és fenntartó tehetségre és valamifajta Monarchián belüli kolonializmusra épült – nagy számárság és nincs létjogosultsága. Mert vannak, akik egyszerűen buták, legyenek magyarok vagy szlovákok.

Mikszáth műveiben gyakran találkozhatunk effajta kettős kódolással. Ami első olvasatra a szlovákok leicsinyülésének, a magyarok tömjénezésének tűnik, az az adott szöveg kontextusában fontos szerepet játszik és ellenkező értelmet kap. Jól példázza ezt a Jarinkóról szóló monda szerepe a Beszterce ostromában, amely a szlovákokat egyszerű, alázatos tótcskákként mutatja be – összhangban a Ján Kollár által is preferált galamblelkű nemzet képével – akik nem láznak a sors, Jarinkó ellen, türelmesen és odaadóan fogadják, amit az élet hoz. Ez a kép látszólag sztereotip és megalázó is, de a kompozíció felépítésében fontos szerepet játszik. Mikszáth így éles kontrasztban láttatja a parazita, züllött Behenczyeket, akiknek jellemzését Jarinkó mítosza vezeti be. A dzsentruracskák ábrázolása az egyszerű szlovákok képe tükrében fokozza az ellentét feszültségét, és az antagonizmus pozitív pólusa egyértelműen a szlovákok oldalán van.

Gyakran Mikszáth szemére vetik, hogy túl naivan, egyszerűen látja és láttatja a szlovákok világát, egy gyermek szemével nézi őket, rácsodálkozva, magáról megfélemlítve, telve megértéssel és lenézéssel. A gyermeki perspektíva az ő esetében adott, mert a szlovákok között nőtt fel, de tőlük távol élt, amikor írni kezdett róluk. Önmagához, a gyermek ártatlanságához tért vissza, amikor írásaiban felvidéki tájakon járt. Ugyanakkor Mikszáth sokkal intelligensebb és sokkal kiábrándultabb volt annál, hogy a nosztalgia ennyire eluralkodjon rajta. Mikszáth világa olyan világ, amelyet alkotója szeretett. A szeretet pedig képes szépnek, jónak látni azt is, ami nem az. Aki szeretett már, az tudja, mennyire felemeli és átformálja azt is, aki szeret, azt is, aki szeretve van. És ki tudja, talán valóban

lehet a szlovákok és a magyarok közös világa harmonikus, vidám, humorral és megbékéléssel teli. Talán az látta jól, aki pont a különbözőségükben szerette atyafiait.

Felhasznált irodalom:

- MIKSZÁTH Kálmán: *Beszterce ostroma*, Pozsony: Madách, 1974, 440 o.
- MIKSZÁTH, Kálmán: *Különös házasság*, Budapest: Szépirodalmi könyvkiadó, 1953, 404 o.
- MIKSZÁTH, Kálmán: *Szent Péter esernyője*. Bratislava: Madách, 1972, 240 o.
- MIKSZÁTH, Kálmán: *Tavaszi rügyek*. Budapest: Móra, 1972, 240 o.
- Mikszáth Kálmán levelezése, mek.niif.hu/00900/00946/html/04.htm
- ČAPLOVIČ, Ján: *Položartovné a polovážne dôkazy o tom, že Slováci sú uhorskí Angličania*, [zlatyfond.sme.sk/dielo/861/Caplovic_Slovaci-v-Uhorsku/1_pov.Slowaken in Ungarn](http://zlatyfond.sme.sk/dielo/861/Caplovic_Slovaci-v-Uhorsku/1_pov.Slowaken%20in%20Ungarn), IN: *Hesperus*, 1818, č. 49, *O Slovensku a Slovákoch*. Bratislava: Tatran. 1975
- CHALUPKA, Ján: *Bendegúz, Gyula Kolompoš a Pišta Kurtaforint. Donquijotiáda podľa najnovšej módy*, Bratislava: SVKL, 1959
- FÁBRI, Anna: *Vár, város, adoma. A Felvidék képe Jókai Mór, Mikszáth Kálmán és Krúdy Gyula műveiben.* (http://www.krudy.hu/Szakirod/FabriAnna/FAMu95_23.html)
- KISS GY. Csaba: *Regionális magyar identitás a XIX. század végén – Felső-Magyarország, Felföld, Felvidék Mikszáth műveiben*, IN: *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia*, Eds.: Štefan Šutaj, László Szarka, Prešov: Universum, 2007, s. 73 – 80
- WLACHOVSKÝ, Karol: *Interetnikus kapcsolatok XXI. (A modern szlovák irodalom vázlatja)*. tulipan.vjk.ppke.hu/modul/mcs021_Wlachowsky.doc

(Az esszé a Komenský Egyetem Grant mladých ösztöndíjának keretében jött létre. Az ösztöndíj száma UK/235/2011.)

BALATONI TÖRTÉNETEK

Ignác Rózsa néhány elbeszélése

Ignác Rózsa életműve több mint negyvenkötetnyi regény, elbeszélés, útleírás, emlékezés, krónika, mese, monda és egyéb feldolgozásból áll. Helyszínei az Égei-tengertől Afrikán át Hawaiiig, Argentínáig húzódnak, köztük természetesen a legtöbb műve Erdélyben – szülőföldjén –, valamint a trianoni határok közé szorított Magyarországon játszódik. Ez utóbbiak között fedeztem fel néhány novellát, illetve már-már kisregény méretű elbeszélést, amelyeknek helyszíne a Balaton és környéke.

Egy író életében nagyon fontos a megírandó mű helyszínének megválasztása. Olyan területet kell választania, amelyet jól ismer, legalább is otthonosan mozog rajta, ezért legkézenfekvőbb a szülőföld, vagy a mindenkori lakóhely, nyaralóhely, már sokszor bejárt kirándulóhely, munkahely stb. Természetesen Ignác Rózsának is volt köze a Balatonhoz, ezért is vállalkozott arra, hogy néhány művét ide telepítse.

A színésznőből lett írónőnek 1937-ben jelent meg első regénye, az *Anyanyelve magyar*, ezzel szinte berobbant az irodalmi köztudatba, oly sikeresen választott témát – az elszakított Erdély magára maradt, nyelvében leigázott magyarságát –, hogy a témát is és az írást is folytatnia kellett. Érezte, ezt várják tőle, nem esett nehezére, hisz nagy volt benne a hajlandóság. És jöttek sorban a regények, a *Rézpénz*, a *Született Moldovában*, a *Családi mondanakör*, a *Róza leányasszony*, ez utóbbi 1942-es megjelenése után Ignác Rózsát Ferenc József-díjjal jutalmazták. A díj anyagi elismeréssel is járt (akkor kétezer pengő), az összeg pedig balatoni telekké, majd nyaralóvá változott. A tó déli partján, Boglár és Fonyód között, Jankovich-telepen vásárolt magának egy tóparti telket, amire második férje, Kocsis Lajos épített egy télen is lakható nyaralót. Ettől kezdve itt töltötték a nyarakat férjével és Ádám fiával, nyugodt körülmények közt írhatta éppen soron következő munkáját, de alkalmas volt e hely Erdélyből jött rokonok vendégfogadására is. Erről tanúskodik egyik Németh Antalhoz írt levele, amelyről az évszám lemaradt, csak az „V. 5.” vagyis május 5-e azonosítható, meg a levél tetején olvasható „Balatonboglar” helynév:

„Kedves Igazgató Úr! ...itt a vidéki száműzetésben, ahol a család gyerekeire vigyázok, ... mit tanácsol, ne fogjak-e hozzá egy vígjátékhoz?” – kérdezi a Nemzeti Színház igazgatójától. A kérdés csak első pillantásra tűnik furcsának vagy komikusnak, ugyanis Ignác Rózsa még első regénye megjelenése előtt írt színdarabot, ami társadalmi problémákkal tűzdelt vígjáték volt, címe *Ezer hold pipacs*, ezt a *Vígszínház* 1937 márciusában be is mutatta. A bemutatót siker és ováció követte, aztán elég hamar levették a műsorról. A levél hiányzó pontos dátuma miatt nem tudni, melyik évben ajánlott az író vígjátékot a *Nemzetinek*, amiből nem lett semmi. 1944-ben aztán valóban írt egy színdarabot *A fiú* címmel, de ez inkább tragédia lett, el is küldte a *Nemzetinek*, de nem került sorra a *Kamaraszínházban* a *Fatornyok* című Zilahy-darab szünni nem akaró sikere miatt.

Vissza a Balatonhoz. Az első, Balaton mellett játszódó novella 1946-ban íródott, címe *Buksi*, de csak 1957-ben jelent meg a *Tegnapelőtt* című elbeszéléskötetben. A viszonylag késői megjelenés oka az lehet, hogy Ignác Rózsát 1948-tól szilenciumra ítélték – persze hallgatólagosan –, mert tevékenységét hazafias volta miatt károsnak ítélte a Rákosi-éra. Az internacionalista szemlélet elsöpörte a nemzettudatot, a határon túli magyarok sorsát, aki onnan jött és velük foglalkozott, nem kellett. Ignác Rózsa is közéjük tartozott, közel tíz évig nem jelenhetett meg tőle írásmű.

A *Buksi* komolytalannak tűnő címe ellenére egy tragikus szerelmi történet, amely számos társadalmi és individuális problémával terhelt. Cselekménye a háború idején játszódik a Balaton déli partján, közvetlenül a víz mellé épült nyaralóban. A történet a Kerekes családról szól, egy olyan polgári családtípusról, ahol az apa egyetemen tanító értelmiségi, felesége háztartásbeli konyhatündér, aki a fiait neveli. Tibor, a nagyobbik fiú, jövődi nyárspolgár, hozzávaló menyasszonnyal bebiztosítva, a kisebbik fiú *Buksi* – valódi nevét nem is tudjuk meg –, aki másképp szeretne élni, mint szülei, de a környezet és a társadalmi nyomás nem engedi.

A novella kórképként festi elénk a hagyományos családmodell megkopottságát, azt a folyamatot, ahogy a családtagok kiszöknek a fészekből, kikacsingatnak, új utakat próbálnak, aki meg bennmarad, az nem tud megújulni, megsavanyodik, avittá, begyöpösödötté válik. Kerekes professzor a gyerekek kiskora óta külön él a családjától,

a szeretőjéhez költözött, csak látogatni jár haza, fiai nem különösebben érdeklik, ám épp a történet folyamán gondolja úgy, hogy visszatér feleségéhez, mert a különélést és Vera nevű barátnőjét is megunta. Felesége, akit mindenki csak „Nyuszi”-nak hív, egyedül neveli fiait, kisajátította őket az évek folyamán, egész életét az ő gondoskodásukkal tölti, nincs más ambíciója. Férje újbóli közeledését is megadással tűri, ahogy az elmenetelét is tudomásul vette annak idején.

A fiúk szeretik szüleiket, megszokták a különélésüket, nem láznak a családi helyzet ellen, a nagyobbik útja nyílegyenesen halad az értelmiségi lét, a közelgő családalapítás felé, ám a kisebbik – Buksi – életébe beleszól a szerelem.

Kerekesék szomszédjába Kincses Bora színésznő költözik, aki épp abbahagyta filmes pályafutását, pihenni szeretne. Közben felfigyel a mellette nyaraló Kerekes családra, de barátkozni nem akarna velük. Buksi azonban akcióba lép. Hosszú ideje ismeri fényképekről a színésznőt, gyűjtötte fotóit, most úgy érzi, elérkezett élete nagy pillanata, előbb megpillantja a meztelenül fürdő Borát, majd átmegy hozzá segíteni a kertben, az autóját javítja, fürdésre invitálja, végzetesen belészeret. A tizenkét évvel idősebb Bora először „gyerekbetegségként” kezeli Buksi fellángolását, de hamarosan maga is szerelmes lesz a fiúba. A család fellázad ellene, ekkor már menekül a kapcsolatból, bár ígéretet tesz a fiúnak, hogy három nap múlva visszatér hozzá. A hazafelé tartó úton azonban szembesül élete másik nagy problémájával, az öregedéssel, pontosabban azzal, hogy már csak anyaszerepet ajánlanak neki. Nincs megoldás számára sem a szerelemben, se a hivatásában. Harmincegy évesen már csak az öngyilkosság marad számára.

A novella sok mindentől szól, a család szétesése csak az egyik probléma, a nyárspolgári életforma a másik, ez sem jobb a válásnál, a látszathál. De itt van az egyén problémája is: Kincses Bora és Buksi szerelme a családtagok és ismerősök ítéletének van kitéve, mindenki beleszól, aki sértve, fenyegetve érzi magát általa. Egy ilyen szokatlan felállás, mint idősebb nő, fiatal fiú, meg sem élhető, ki sem próbálható, meddig tart, mert a családi-társadalmi nyomás nem engedi.

Tóparti ismerősök címmel jelent meg 1961-ben a Szépirodalmi Kiadónál egy gyűjteményes kötet, benne három kisregény és hét novella, a művek fele a Balaton partján vagy közelében játszódik. Elsőként az 1957-ben keletkezett Özvegy nyár című kisregény, amelyik az 1945-ös Balatont mutatja be.

Ignác Rózsa ebben a kisregényben vonultatja fel a balatoni nyaralás mikrovilágát. A déli parton vagyunk közelebbi helymegjelölés nélkül, de mivel többször is feltűnteti, hogy velük szemben van a Badacsonyi koporsója, lehet tudni, hogy a Boglár melletti Jankovich-telep ihlette a sokszereplős kisregényt.

Flóra férje, Imecs László tanár, nem jött vissza a frontról, az asszony értesítést sem kapott róla, így urát halottnak tekinti. Két gyerekével leutazik a háború befejeződése után szerény balatoni nyaralójukba. Flóra otthonossá próbálja tenni a szoba-konyhásnál alig nagyobb házat, mindent megtesz, hogy legalább ennivalójuk legyen. Flóra minden pillanatban érzi, hogy a csonkán maradt család életben maradása a tét. Minden problémát tragédiaként él meg, legsúlyosabb ezek közt fiának, Lacikának enyhe gyermekbénulásos fertőződése, amit az első orvos nem ismer fel, vagy a háborúból visszamaradt és fel nem robbant tojásgránátok a fia zsebében. De komoly feladat számára a szomszédfiú, Blénessy Viktor igaztalan vádjainak visszautasítása, a cipész, az asztalos felkutatása, a szobakiadás élelmiszer fejében, s maga a létbizonytalanság miatti rettegés, hogyan neveli fel gyermekeit egyedül, még akkor is, ha ősztől állást ígértek neki egy iskolában.

A kisregényt súlyos fővonala mellett számos humoros epizód tarkítja, mint a hatgyerekes Gazsi postás állandó futkosása a levelekkel, Rostásné házmester esete Zsibári pályaoörrel, Metszőssy Rita vénkisasszony, a „száritott, szentelt barka”, egyben erénycsósz, Haruskáné panziósnő és leánya, dr. Borzákyné, a Dódi-villa megmosolyogtató tulajdonosai mulatságos keresztmetszetét adják a háború utáni balatoni nyaralás szegényes, fapados formájának.

És a történet végén a szerző elmond nekünk egy legendát a tóról. Hajdan sellők, nimfák, vízi tündérek éltek a nádasban, de jött az ember, kivágta a nádat, a vízi lények elpusztultak, csak az özvegy tókirályné maradt meg, aki leköltözött a tó aljába épített palotába, az állatok lettek alattvalói, akik nem tisztelték, ezért a királyné az ott fürdő emberektől várja, hogy adót fizessenek neki, ha nem akarják, hogy apróbb-nagyobb kellemetlenség érje őket, vagy áldozatul essenek. Ezért valami kedveset és értékeset kell adni a tónak érkezéskor és távozáskor. Lacika és Klári, Flóra gyerekei egy-egy alumínium egypengőssel adóznak a tónak eljövételükkor.

A leghosszabb terjedelmű balatoni kisregény A turné utolsó állomása címet viseli, 1959-ben keletkezett. A sokszereplős, több szerelmi szállal futtatott történet helyszínéül a fiktív Balatonillatos nyaralóhelyet adja meg, a szomszéd települést pedig Balatonkellemes névre kereszteli, ez már jelzi, hogy a híres színésznő és kezdő színész szerelmespár szakításának története vígjátéki fordulatokkal következik be, miközben mindenki önmagát adja és valósítja meg.

A kisregény cselekménye egy hét alatt zajlik le, ebben részesei vagyunk egy hirtelen jött balatoni viharnak, hájtörésnek, egy pesti kiruccanásnak, házibulinak, végül egy műkedvelő zenés-prózás előadásnak, ahol egy véletlenül betévedt rendező felfedezi az eddig sikertelen fiatal színészt, akit most hagyott el sztárszínész szeretője. A mozgalmas, sok váratlan fordulatot felvonultató történetnek központi figurája Temesi Klementina író, fordító, az ő nyaralójában játszódik a legtöbb jelenet, tulajdonképpen ő a főhőse a kisregénynek, de kívül marad az eseményeken, a bölcs értelmiségi szerepét alakítja, mindent tud, megért, elfogad, de nyíltan semmibe se avatkozik bele, és már semmit nem vár az élettől. Nem nehéz felfedezni a figurában Ignác Rózsa alakját, vonzó és önironikus képet festett magáról a szerző egyszerre.

Az 1955-ben keletkezett Gyerekcseré című kisregénynek csak egyetlen jelenete játszódik a tó mellett. Hősei, Bandi és Babi – mindketten pesti lakosok – Balatonszabadiban ismerkednek meg egymással, majd titokban, a szülők beleegyezése nélkül kötnek házasságot alig egy hónap múlva. Szabadiban, egy lakatlan villa mellett találkoznak, Bandi biciklitúrán vesz részt barátaival, Babi pedig barátnőjével otthonról szökik meg, amolyan lázadás-féle céllal. A szokatlan házassági történet nem is elsősorban a két fiatalról szól, hanem a szülők mentalitásáról, de még inkább az ötvenes évek szűkös lakásviszonyairól, a napról napra élés adta furcsa helyzetekről.

Dátum nélküli a görög sorstragédiához, de Németh László archetipikus nőalakjaihoz (Horváthné, Kurátor Zsófi) is hasonlít a Rókáné című novella. Homályban marad az is, mikor játszódik, szinte kortalan a történet. A Balaton északi partján élő Rókáné két fiukkal élnek és gazdálkodnak. Pali, az idősebbik fiú beleszeret a déli parton, velük szemben élő Kónya Ilibe. A fiú naponta jár át hajóval a lányhoz, aki gyereket vár tőle. Az anya önző szeretettel óvja fiát, nem akarja elveszíteni, és pont az önzéssel és az átkot szóró gyűlöletével veszíti el a fiút, aki csónakon próbál átmenni a lányhoz (házasságot akarnak kötni), de a csónak elmerül a tóban, Pali belefullad a vízbe.

Óhatatlanul merül fel e történet kapcsán a már korábban, az Özvegy nyár című kisregényben megemlített legenda, miszerint a tó megbosszulja az ember pusztító tevékenységét. A természetátalakítás emberáldozattal jár, és legtöbbször nem a vétkest nyeli el a víz, hanem az óvatlan, a vigyázatlan lesz áldozattá.

Rókánéről a megátalkodottság szobrát állította fel a szerző. Az asszony nem enyhül meg gyászában sem, ringónak nevezi a lányt, aki miatt – szerinte – meghalt az imádott gyermek. Lassan bontakozik ki a csónakkal vízbe fulladt Pali története, majd szerelmének, Ilinek embert próbáló kemény élete, hűsége, szerelme gyermeke apjához, akit hamar elveszített. A novella szereplői mind a fiatalok boldogságát akarják, megértik vonzalmukat, kivéve az eszelős anyát, Rókánét, aki még a fia sírjához sem engedi a megérett lányt. Lélegzetelállító az a jelenet, amikor a két asszony a temetőben összeverekedik, Pali apja választja szét őket.

A novella megnyugtató módon fejeződik be, az anyát végül az agyvérzés legyűri, újszülött fiúunokája – aki meghalt fiára hasonlít erősen – felülkerekedik gyűlöletén.

1960-ban keletkezett a Tóvidéki történet című novella, amely egy Balatonboglár közelében lévő falut választ helyszínéül. Ifjabb Méhes Mihály és a csesztregi Kormos Piri gyümölcsözőnek induló házassága hogyan siklik ki egyértelműen a munkát kerülő, felesége fölényét elviselni nem képes férfi miatt. A történet egyértelműen a tsz-ek virágkora idején játszódik, a kádári „békeidőkben,” amikor a falusi lakosság nagy része tsz-alkalmazott volt, fizetéssel, nyugdíjjal, háztájjal. Az ifjú Mihály azonban képtelen beilleszkedni a tsz-üzembe, semmilyen munkát nem akar végezni, de azt sem bírja nézni, hogy mellette takaros felesége iker fiúkat szül neki, élmunkás teljesítményt nyújt a munkahelyén, és még otthon is dolgozik a háztartásban. Pestre utazik munkát keresni, s csak hétvégeken jár haza, aztán már akkor se. Amikor felesége felutazik utána Pestre, kiderül, hogy Mihály szabadon él Ráday utcai albérletében. A felfedezés annyira megviseli az asszonyt, hogy lázas betegségbe esik tőle. Férfijének szülei állnak mellé, ők javasolják, hogy váljon el Mihálytól, s keressen másik társat magának.

A Balatonhoz jutás ebben a novellában csak vágyként jelenik meg. A tó környéki állandó lakosok ritkán tudnak fürdeni a tóban, mert ezer más dolguk van. Piri egy kirándulást tervez lovas kocsival a strandra, a kocsit a tsz-től

kéri el, ily módon szeretné rendbe hozni házasságát. A kirándulásból nem lesz semmi, mert Mihály azon a hétvégén nem érkezik haza Pestről.

Van balatoni részlete az 1959-ben megjelent Az utolsó daru című Fekete István állatregényeihez hasonlatos művének is, amelynek helyszíne egyébként az ecsedi láp, és az 1848–49-es szabadságharc leverését követő évtizedben játszódik. „Főhőse” Kerrekurr darumadár, egy pákász elfogja, levágja a szárnyait és elviszi egy 1848-as bujdosó honvédnak a Balaton déli partjára, hogy a szegény gazda ne szomorkodjon egyedül, legyen neki társasága. Kerrekurr becsülettel teljesíti a rábízott feladatot, felvidítja szomorú gazdáját, sőt egyszer az életét is megmenti, mikor piros honvédsapka után kutat két szuronyos zsandár, a sipkát az „emberszabású” daru maga alá gyűri, mintha kis darukat költene ki. A zsandárok hiába forgatják fel a házat, fel kell adniuk elfogatási tervüket: „Jelentem alássan, semmit se találtam! – mondta az egyik a köcsögkalaposnak nagy tisztelettel. S ismét bementek nagy mérgesen a Gazdához a házba. Már esteledett, mikor eltakarodtak végre.”

Kerrekurr két évig marad a bujdosónál a Balaton partján, akkor elengedi őt a Gazda, de írásba foglalta s a daru lábára erősítette egy fémkarikában, hogy a madarat nem szabad bántani senkinek, mert életet mentett. Az utolsó daru nem ifjúsági regény – ahogy gondolták –, szándékában az 1956-os forradalom hőseinek, bujdosóinak akar emléket állítani ezzel az áthallásos állattörténettel.

Nem véletlen, hogy az összes Ignác Rózsa által választott balatoni helyszín a déli parton van. Mivel ott volt a nyaralója, ismerte a helyszíneket, írásaiban is ragaszkodott a déli parthoz. Ugyanígy visszatérő motívum, hogy sokszor szerepeltet műveiben színészeket, otthonosan mozogva ezen a területen, miután fiatal színésznőként Szegeden játszott egy évet a Városi Színházban, majd a legnagyobbakkal lépett fel Pesten, a Nemzeti Színházban. A kifogyhatatlan élményanyag mindig fölbukkan valahol, most itt, a balatoni történetek között is. Az eddig bemutatott művek közül a Buksi és A turné utolsó állomása színészek magánéleti válságával foglalkozott, a színészlágot hozza testközelbe a feltehetően utolsóként írt – és kéziratban maradt – Balatonnál játszódó vígjátéka.

Ne siess villa avagy Puck a Balatonon – ez a címe a 126 oldalnyi gépelt kéziratnak, amely nem tünteti fel a keletkezés évszámát. Az elrongyolt szélű első két oldal, valamint néhány jellegzetes szereplő (tanácselnök, üdülőgondnok, dizóz) alapján a vígjáték keletkezését 1960 és 1965 közé tehetjük. A szindarab cselekménye sok momentumát tekintve hasonlít A turné utolsó állomása című kisregényhez, a szereplők nevét lecserélve, a helyszíneket egyetlen nyaralóba terelve „színpadiasította” a szerző ezt a felhőtlen, a shakespeare-i Szentivánéji álom által ihletett, vallottan is könnyű szórakozásnak szánt történetet.

A vígjáték abszolút főhőse Visontai Mimi, elismert és mindenki által tisztelt kiváló színésznő, aki már visszavonult a játéktól, de „balatonnyárfási” nyaralójában vendégül látja menyét, unokáját, annak szerelmét, valamint színésztársait, akik imádják és szolgálják is időnként vendéglátójukat. A kánikulai nyarakat mindig átszövi valami hirtelen jött esemény, izgalom, mint most is, amikor váratlanul befut Bojár Ida színésznő, aki Mimi utóda a színpadon, példaképe is a nagy házat vivő villatulajdonos, de irigylis a pályatársat, és a nőt is benne. Közben óriási balatoni vihar keletkezik, és befut egy másik színész – Tóth István –, akit Ida hívott a nyaralóba, hogy kibékülés céljából látogassa meg Miminél. Összesen három szerelmespár harcol szerelméért úgy, hogy mással flörtöl, remélve, hogy féltékenyvé teszi és visszahódítja kedvesét. A játék valódi, ezt a játékot figyelni és próbálja irányítani Visontai Mimi, aki már nem szerelmes senkibe, és játszani se akar többé, most mégis mindkét fajta feladat kínálkozik számára.

A Mimi számára kínálkozó lehetőség abból áll, hogy a helybéli tanácselnök felkéri őt, hogy vállaljon szereplést helyben, a helyiek szórakoztatására. Mimi előbb ellenáll a kérésnek, de látva a házában kialakuló szerelmi zűrzavart, elvállalja a Szentivánéji álom megrendezését amatőr körülmények között. A rendezés még a vártnál is nehezebb feladatok elé állítja a magát a munkába belevető színésznőt, többek közt az is, hogy előadás közben a Puckot játszó unokája megszökik a színelőadásról, és házibulin vesz részt. A műkedvelő előadást végül nem tudják befejezni, mert a szereplők saját szerelmi életüket hozzák rendbe, valódi sorsukat alakítják, és nem a színjátékra figyelnek, amiben részt vesznek. Mimi színházi rendezőként kudarcot vall, de mégis ő az, aki családtagjait, barátait visszavezeti a boldog párkapcsolatba. Igazi Prospero szerepe van, a végén egyedül marad, régi udvarlói is elhagyják, és a szereplései is immár véget érnek, rá kell jönnie, hogy megöregedett, és már senkinek nincs rá szüksége. Utolsó színpadi monológját így fejezi be: „Milyen kutya egyedül vagyok! Az nem lehet, hogy ez lett volna életem utolsó szerepe... Bizony, nagyon is lehet...”

Az édesbús vígjátékban Ignác Rózsa persze saját fiatalságától, fénykorától búcsúzik, az ötven feletti színész-nő-író-önironikus mosollyal néz magán végig, amikor saját magát osztja a főszerepet, mert eddigi magabiztossága, energikus életigenlése, vitalitása már nem működik a régi módon. Vissza kell vonulnia, ha nem akar nevetségessé válni, márpedig nem akar.

Ez a vígjáték még nem látott színpadot, megírása után valamikor szerzője ajándékba adta a kéziratot Pándy Lajos színész barátjának, aki máig megőrizte, egy-két színháznál próbálta is elhelyezni, de nem sikerült. A szerző is, meg a műfaj is kiment a divatból, „limonádét” ma már kevés helyen játszanak... Az igaz, hogy a vígjáték átdolgozásra szorul nyelvilleg és szerkezetileg is, ezt még Pándy is elismeri a visszaemlékezéseiben: „Kis dramaturgiai munkával remek szabadtéri előadás válhatna belőle” – írja a kéziratról.

Ezzel végére is értünk a balatoni történeteknek. A több mint negyvenkötetes Ignác Rózsa életművéből szerzője ennyit szentelt a Balatonnak, amelyet láthatólag nagyon szeretett, hisz nyaralót is épített a partjára. A balatoni történetek az alatt a közel húsz év alatt keletkeztek, amikor nyarait – volt, mikor a tél egy részét is – ott töltötte. Aztán, amikor megvált tőle, már nem választotta a tavat művei helyszínéül.

Miért is érdekesek ezek a Balaton által ihletett hosszabb-rövidebb írásművek?

Nem mondhatni, hogy világra szóló remekművekről vagy korszakalkotó irodalmi alkotásokról van szó, mégis, olvasásuk közben érezhető a Balatonnak, mint tájnak a különös varázsa, a tó adta hangulat, valamint néhol a körülményekből, nyelvből is meghatározható korszak, évtized, amikor a történet játszódik. Kedves, bájos mind, van köztük, amelyik szórakoztat, mulattat, a másik elgondolkodtat, netán elképeszt. A helyszínek mellett a figurák megörökítése a legfőbb erényük ezeknek a műveknek. További értéként említhető a miliő- és a figurateremtés képessége. Ignác Rózsa mindig nagyszerű volt az erős karakterek létrehozásában, akik magukon viselik saját természetük hiányosságait, amellet pedig tipikus figurái az adott korszak társadalmának. A nagyszerű pluszteljesítmény abban rejlik, hogy a szerző eleve kritikával – iróniával – képes megjeleníteni alakjukat. A vizsgált elbeszélésekben összesen négy színésznőt (Bora, Gortvay és Bojár Ida, Mimi) és három férfiszínészt (Futaki, Szász Miklós, Tóth István) vonultat fel. De megismerünk házimestert (Rostásné), panziótulajdonost (Haruskáné), csőszet (Bozsika bácsi), postást (Gazsi), cipészt (Gombos), baktort (Zsibári), asztalost (Karádi), mentőcsónakost (Balog bácsi, Dus Levente), halászt (Kajba Józsi), tsz-brigádvezetőt (Lükő Imre), gazdaszt (Máté András), főbérlet (Hudákné), orvost (Székácsi, Fenesy doktorok), háztartásbeli feleségeket (Fentőiné, Lükőné, Nyuszi), valamint számos kamasz fiút és kamaszlányt, kis és nagy gyereket, letűnt világok ma már nem létező alakjait, akik így megőrződnek az utókor számára. Az ábrázolt figurák közeli ismerőseinkké válnak, szánjuk, megmosolyogjuk őket, vagy drukkolunk nekik.

Ignác Rózsa balatoni történetei is azt juttatják eszembe, hogy mennyi felkutatni való van még a Balaton körüli irodalomban, hagyományban. Hány írónak bukkanhat még föl eddig ismeretlen vagy kevésbé ismert írása a tóról, aztán mennyi mindent nem tudunk még az elmúlt századok tó közeli eseményeiről, ami még feltárára vár.

Én most ennyit tudtam hozzátenni.

Ignác Rózsa balatoni témájú kötetei:

Tegnapelőtt. Bp. Magvető, 1957. = Buksi. 211–274. p.

Az utolsó daru. Bp. Móra, 1959. 270 p.

Tóparti ismerősök. Bp. Szépirodalmi, 1961. Benne: *Özvegny nyár; Gyerekcseré; A turné utolsó állomása; Rókané; Tóvidéki történet.* 406 p.

„Ne siess villa” avagy Puck a Balatonon. Gépirat. 126 p.

Felhasznált irodalom

Ignác Rózsa-émlékkönyv. *Az író és a színművész születésének 100., halálának 30. évfordulójára.* Csikszereda, Pro-Print K. 2009. 614 p.

PÁNDY Lajos: *Súgó példány.* Budapest, Mundus Magyar Egyetemi K. 2006. 243 p.

BALASSA Imre interjúja Ignác Rózsaival. *Film Színház Irodalom* 1942/26. sz.

KORTÁRS 1958/1. sz. 156–157. p. Kelemen János: *Könyvekről* (Tegnapelőtt)

Ignác Rózsa levelei Németh Antalhoz. OSZK Kézirattár. Fond 63/1471

FÜREDI HANGOK

Senki nem kérte, hogy valamit dicsérjek, nem is kívánok köszönetet érte, csak éppen líraiságom sugallatában halmozom a szavakat, s ragadtatom el magam: Füred a balatoni partnak igazi édenkertje. Maga Milton, melodi-komikus búskomorságában, ha véletlenül ide téved, itt nyilván megtalálta volna, ami örökre elveszett.

Oh, hercegem, szó sincs róla, másutt is szép ezen a tündéri partvidéken, másutt is lehet fürödni, mulatni, talán boldognak is lenni. Kenesén van egy olyan üdülő, hogy Dioklécián sem álmodhatott szebbet. Földváron gyönyörű ifjú nők, Almádiban van egy miniszter, Siófokon egy tűzoltó-főparancsnok, Lellén Iványi Grünwald régi szeretett barátom, de sehol sincs egy olyan bencés rendi kitűnő ember, mint Gácsér József főkormányzó, akinek Füred minden gondja, vágya, öröme, szerelme! Kora reggeltől késő estig szakértő tekintete elszáll mindenfelé. Mindent megfigyel, mindent ellenőriz, mindent megjavít jószággal és szeretettel, sőt művészettel is, ahol valami hibát sejt. Fekete talárjában a nagy meleg ellenére, mindenütt felbukkan minden percben, mint Füred jótékony szelleme, mint egy szerzetes varázsló, aki ellebeg a virágok között, amelyek mind feléje hajlanak, s mind köszöntik szeretettel. Az egész ember itt van. The right man on the right place, az egész ember szíve-lelke. Egész Füred, ez ő! Fák, lombok, virágágyak, az ő alkotása a jó Isten után. A sok vendég, a fürge fürdőzők a Balatonban, a bús gyöngékedők és pihenők a nyugágyakon, a téren, ez mind az ő gyermeke. Igazi barát, igazi keresztény, azt hallani kell, ahogy beszélnek róla, azt látni kell, ahogy köszöntik hajlongva, hogy szeretik – az izraeliták!

Még tavaly azt írtam, hogy a Gyógy téren, mikor leszállt az est, zenének nevezett hangorkánok és dzsesszdörgegek kezdődtek, és kétfelől is ostromolták a szállodákat s a szanatóriumot. Ez olyan volt ez a lármás zene ezen a Gyógy téren, egy kettős gócpontból ütközve össze a hegedűk, bőgők, szaxofonok, réztányérok és dob-dübörgések elemi erejével, mint az ellenséges légtömegek fergeteges összetalálkozása Izland felől jövet az Azori-szigetek felett, ahogy ezt Massány főmeteorológus úr szokta megjelölni. Egy padon ülve az ilyen nyári estéken, nem egyszer úgy érzem, mintha csakugyan a legzordabb időjárású jelentést hallanám valami kürtön át a levegőben és a legbarbárabb straussrichardi stílusban és kiadásban.

Ez megszűnt az idén! Hála istennek! Most is van zene ugyan, mert hiszen zene nélkül nincs élet, de ez halk, mérsékelt, de sőt vigasztaló és reményteljes abban az értelemben, hogy pont tizenegykor este már múltóban van, és végleg meg is szűnik. A Gyógy téren, a lombos fák alatt, ahol elsuhan a denevér barna árnyékával, Füred gyógyfürdő jellege dominál az andalító, nyári éjszakában. Zene nélkül, vigasság nélkül, micsoda gyönyörű, nyugalmas, boldog éjszakák ezek, csak a tücskök lágy sípjával s a csillagok tiszta és hangtalan harmóniájával az égen mint ezüst kótafejek, melyek hangtalanul zengik a legszebb éneket. Szinte érzi az ember, hogy a függönyök mögött az éjben, fenn a szobákban, szegény beteg szívek fáradt billentyűje gyógyul, a méla hold kíséretével. De számomra is, akinek jó szívem van, noha borúsan a bánatokban, micsoda áldásos éjszakák ezek! Tudok dolgozni a szobámban pár éji lepke társaságában, amint körülrepdesik, ittasan a fénytől, a lámpámat az asztalon. Van olyan köztük, olyan könnyelmű kis szürke mentéjű, opálos szárnyakkal, aki fényimádatában túl közel ér az izzó körtéhez, s félholtan hull le a papírra, kis gyöngye alkatában halálra pörkölve. De ez egy adattal több s több egy tragikus perccel ebben az e heti cikkben, amit írok a Naplónak.

Micsoda nyári égbolt borul erre a balatoni tájra mint egy mennyei tetőzet olyan egységgel, hogy ezt semmi meg nem bontja, s olyan tündöklő és rejtélyes kékséggel benne, hogy amint felé mered a szemem, szinte cseppfolyósan látszik ez a kék. Nem tudom micsoda kék gyönyör ez, ebben a kék végtelenségben, mely tovaterjed és száll és száll úgyszólván túl a horizonton. Ha kinézek az ablakomon, úgy látom Tihanyt a magasban, valami szcenikai hozzátartozással az egekhez, a felhőfátylakhoz az égen, s a vitorlákhoz a vízen. Messze künn Ugron hajózik, mint Ulysses hajdan a mediterrán tündérségben... S hol van még egy ilyen ablak a világon egy ilyen vis-avis-val a magasban s a magányban, s a magyar bánatokban és szomorúságban?

A fürdőház frontján, az üvegajtó két szárnya fölött, még mindig itt van az a régi kedves czuczori sor, egy hajdani boldog kor lantos hangján:

*Lelked szép erejét a sors hullámai edzik,
E tó testednek nyújt vidor életerőt.*

Tavaly még úgy gondoltam (ahogy erről régi jegyzeteim tanúskodnak), hogy ez a vers nem sugárzik alá valami igen magas szellemi színvonalról, s költészeti, valamint hidroterápiai szempontból egyaránt kifogásolható. Nevetséges precizitását inkább valami szent balgaságnak mint bölcsességnek éreztem. Gondoltam, Ady nem írta volna alá. De már az idei nyárra, a dolgok fordultával revideáltam állásponatomat, s ezt a két költői sort anyagi naivitásában valóban üdítőnek és vigasztalónak találtam. Mert csakugyan érzem a „sors hullámaid”, és hálás vagyok a költőnek azért a reményért, hogy a „vidor életerőt” meg fogom találni, ha egy bátor fejessel beugrom a tóba. Azonfelül a szó hatalmát és varázsát is érzem e kettős verssor mélyéről, ahonnan kihajtja egész tündérségét annak a távoli világnak, minden hangját, érzését, illatát annak a távoli világnak, mely örökre elmerült a múltban.

Odabenn, a víz tükrén a napfényben, felmerül egy úriember testalkata, jókora pocakkal az ég alatt, amint hátton úszik a két karjának olyan egyenletes ritmusával, hogy alig kavarja maga körül a vizet. A szájában egy vastag szivar füstölög. Óvatos s lágy karmozdulatai nyilvánvalóan a szivart respektálják, hogy a víz ne érje, és szárazon maradjon. Gondolom, nagyon szenvedélyes dohányzó lehet. Holott nem is az. Csak treníroz, amint hallom. Hátton akar átúszni Tihanyba, s elszívni útközben egy szivart. Erre treníroz. Nagy munka, nagy bravúr, az út négy és fél kilométer, s egy jó vastag havanna is kell hozzá. S nagyszerű tüdő és szív.

– Nehéz lesz! – mondom neki, mikor végül kijön a vízből és liheg.

– Van rá példa a történelemben! – feleli.

– Ezt nem is tudtam – mondom.

– De igen. Wesselényi Miklós megcsinálta 1826-ban, hogy átúszott Tihanyból Füredre egy évő szivarral a szájában. Ezt most én is megpróbálom.

(Pesti Napló, 1938. augusztus 21.)

Falu Tamás

JÓKAI

*Itt élt előttem, itt járt a lépcsőn,
Hol örök vígság hadonász,
Az emeletről innen nézett le
És itt volt álmodó jogász.*

*Az öreg harang akkor is vén volt,
Kongott szívébe lágy zenét,
A piacon fehér sátrak álltak,
És sárga pettyes volt a rét.*

*Az ablakokban muskátlik égtek,
Kiskert volt minden ház előtt.
Ő fején pörge kalapot hordott,
S a házak rozzant háztetőt.*

*Itt már regényt írt sok holdas estén,
Hordták meséit méhikék.
Itt már merengett álomvilágba,
Vonzotta messzi messziség.*

*Csak tudnám, a szíve merre érzett,
És első álma hol fakadt.
Csak tudnám, hogy melyik oldalon ment,
S merre járta az utakat.*

*Csak tudnám, a csillag, melyet nézett,
Most merre, merre kóborol.
Csak tudnám, a szellő hová mállott,
Amelyben úgy állt, mint szobor.*

*Csak tudnám, hogy hol lépdelt a lába
A rég elkopott köveken,
Csak tudnám, a fejét hogy tartotta,
Tán éppúgy látna a szemem.*

*Csak tudnám, álmai merre úsztak,
Melyekből sohsem lesz regény...
A végtelenig lengenek rajtuk,
Mint köd a Senki szigetén.*

1915. április 2.

FÜRED

Fáradtan kanyarog a sétány,
Öreg platánok hús árnyékán
A szív csak lassúdan ketyeg
Pengéjével villogó késnek
Ha a fába itt szívet véznek,
Talán ez a szív is beteg.

A messze, messze, messze múltból
Egy önfeledt kakukk kakukkol,
Nem érteni, mit kiabál,
Beteg szívben beteg kertecske,
Felsajog benne lepréselve
Egy réges-régi Anna-bál.

A fába én nevem nem vésem,
S ne vádolja soha emlékem,
Ne tudja meg se ő, se más:
Beteg szívek közt s félve titkolt
Sóhajok bús parkjában itt volt
Egy fájdalmas szívdobbanás.

1965. szeptember 29.

KÉPESLAP A TEMPE VÖLGYÉBŐL

Kedves Barátom!

Ígéretünkhöz híven küldöm a két felvételem, mely valójában a Piniosz folyót a Tempe-völgy után ábrázolja, mikor a Thesszáliai-síkságra ér, de az én képzeletemben ide is kilibegtek a múzsák és nimfák, mert a Tembi-völgy olyan szűk, csak a völgyek oldalát láttam, a jó felvétel inkább a *képeslap*.

A 8-10 km szakadékos völgy a legfontosabb átkelő Észak-Görögországból Közép-Görögországba. Az Olimposz és az Ossza-hegység között folyik a Piniosz (Péneiosz) a tenger felé. Ezt a keskeny szorost a történelem során a támadó seregek rendre megkerülték pl. Xerxész i. e. 450-ben, majd a rómaiak is.

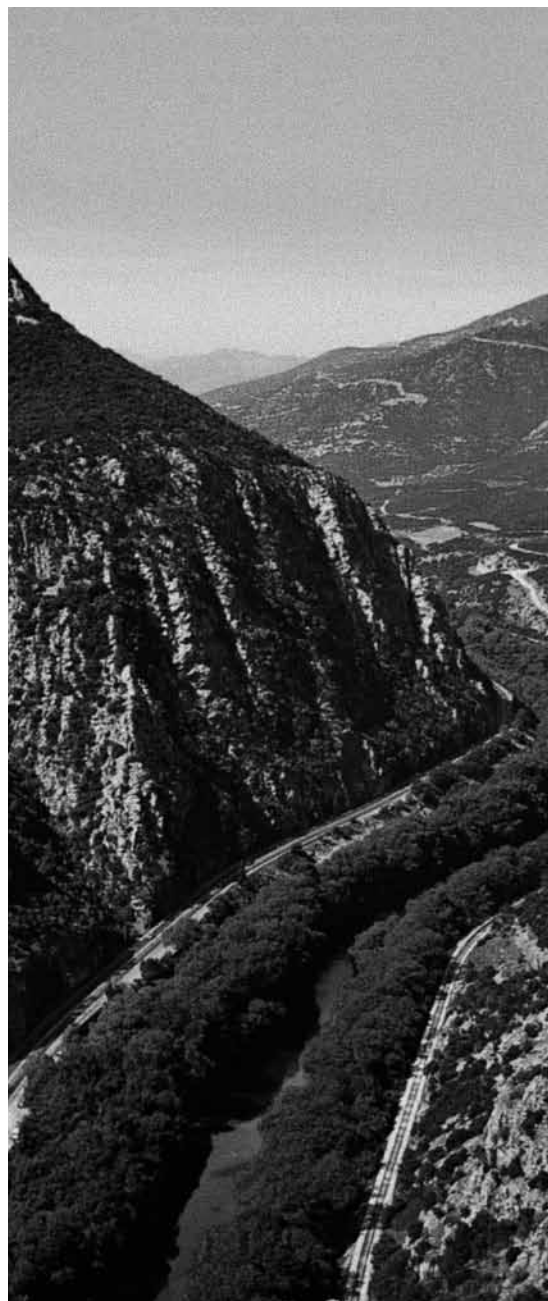
A legendák úgy írják, Poszeidon vágta ketté a hegyet, mérgező istentestvérei vitáján. Megfogta a Piniosz nevű folyóistent, és a veszekedő istenek közé vágta. A mitológia szerint az Ossza-hegységben éltek a kentaurók és a gigászok, a völgyben a nimfák és a múzsák. A völgy Apollón kultuszhelye volt, mert a Pinioszban megfürödve tisztult meg a Püthon megölelése után (az esemény emlékére Delphoiból nyolc-évente – teória – zarándokcsoport keresi fel a völgyet, és a fákról babérlevelet gyűjt).

Az üde zöld szakadékokban szívesen időzött Apollón, itt üldözte szerelmével Daphné nimfát, aki szüzességét őrizve babérfává változott. De Apollón még így is szerette, leveleivel díszítette fürtjeit. Amint Apollón sohasem öszült meg, úgy a babérfa is örökzöld. Gyermeteg lelkemet elbűvölte ez a történet, részletesen és több változatban is olvastam.

A völgyben rengeteg forrás található: Például Apollón forrása – mások szerint nimfák forrása. Aztán az Aphrodité forrása – a völgy közepén –, aki megmosakszik benne, újra szép és fiatal lesz. És az Agia Paraszkevi forrás – a parkolóból függőhíd vezet a barlanghoz, a víz szembetegségeket gyógyít – remélem, a kép felidézi.

Még a völgyet záró Tempi faluról írnám meg, hogy a legenda szerint az itt tenyésztett thesszáliai lovak húzták Poszeidón tenger alatti hintáját, és Pheidiász az athéni Parthenon lovas domborműveit is itteni lovakról mintázta.

Jó ábrándozást kívánok, szeretettel, Márta

PANNON ÉS NOMÁD MESÉK

A Balatont kerülgetik a mesék. A Balaton fölött keringenek a mesék. Mindig így volt ez: talán mert játékos, mese-varázsos kedvvel teremtette az Isten, került mese már régi időkben a Csobáncról, Tátikáról, a Badacsonyról és az idők többi hegyé vált tanújáról, de a visszhangról vagy a pannon tenger kecskekörmeiről is. Furcsa dolog a mese. Kikanyarodik magukból a dolgokból is, magukba szívván az adott hely illatát, színeit, szellemét. De jól tudjuk, vándorolnak is a mesék, mint a nomádok nyájai meg a szél; felbukkanva hol itt, hol ott; akár ezer mérföldet is átívelve-összekötve.

Most is itt vannak a mesék: az itt születők is, a távolról érkezettek is: találkoznak, összekeverednek, mint különféle otthonok sokaságából összeverődő, csicsergő gyerekcsapat. A mese felnőtteknek szól; felnőttek költik őket felnőttekről, s épp azért mesélik a gyerekeknek is, mert felnőttek lesznek belőlük. De azért alakult úgy a világ folyása, hogy a meséket a gyerekkorhoz illőnek gondoljuk, mert a mesékben az emberiségnek az az ifjú, mondhatni gyermeki oldala nyer alkotott formát, amely a világot jól elrendezett, bölcs törvények irányítottjának látja. Olyan világnak, amelyben még együtt érvényes a szép, a jó, meg az igaz. Olyannak, amelyben az ember, ha veszélyekkel teli környezetben is, mégis biztonságban van. Mert őt magát is ugyanazok a törvények irányítják, mint a világot. De nem úgy kell képzelni az emberiségnek ezt az ifjú vagy gyermeki énjét, hogy az később majd felnőtté válik, csalódottá öregszik. Hogy elmúlik, ha „benőtt az ember feje lágya”. Nem, ez a mesés, gyermeki én egyidejű a felnőttel és a megvénülttel; a vén keserű tapasztalata is örök igazság, de nem kevésbé igaz, s nem múlandóbb a mesék igazsága sem.

Most is itt vannak a mesék: az itt születők is, a távolról érkezettek is: találkoznak, összekeverednek, mint sokat tapasztalt fecskemadarak. A pannon táj rejtelmes, harmatos hajnalaiból, düledező présházainak évszázados illataiból, bölcs aszúvá ért színeiből és magyarrá lett mediterrán szelleméből kikanyarodó mesék. A nomádok indázó mintákba mesélt, meggyökerezésről álmódó történeteinek, meg a kultúrtáj kicsit fájdalmasan boldog, szélbe kívánczoló leheletének találkozásáról mondhatnánk, hogy Kelet és Nyugat találkozására. De igazából egyszerűbb ez. A mese az, ahol nincs jelentősége Keletnek és Nyugatnak, örök vándorlásnak és örök otthon levésnek; a mese az, ahol mindez egy és ugyanaz. A mese az, amiben mindig vándorol, és mindig otthon van az ember; a mese az a világ, amelyben a múlandó és az örök sem válik külön, a mese az, amiben a világ teljesen azonos és megbékült önmagával, a mese az, amiben az ember teljesen azonos és megbékült önmagával.

Dzsejrán

Hol volt, hol nem volt, kint a pusztán, a szilaj szelek alatt élt egyszer egy világszép kisleány. Dzsejránnak hívták, egy királykisasszony után. Apjának, Tarkánbájnak csak az volt a bánata, hogy miért nem született fiúgyermeke, akinek majd a nyájait átadhatja. De hát nem volt mit tenni, így volt, így akarták, akik az emberek sorsát intézik. Mikor Dzsejrán már kezdett kinövekedni a kisleánysorból, egyszer nagy csapás érte Tarkánbáj nyáját. Elapadt a jószág teje. Első nap még reménykedtek, ha ma nem volt, lesz majd holnap. De mikor már harmadnap sem adtak egy csepp tejet sem a juhok, sem a tehének, az öreg sámán kinyilvánította, hogy rontás van az állatokon, valaki vagy valami éjszaka meglepi őket. Fogadkoztak mind a nyáj körüli legények, hogy bizony rajtaütnek ők az éjszakai gonoszon, de ahogy leszállt az este, úgy elaludtak mindnyájan, mintha sorban letaglózták volna őket. Nem járt különkülön maga Tarkánbáj sem.

Akkor eléállott Dzsejrán: – Most az egyszer édesapám, haszna lesz abból, hogy leánygyermeke van, mert én ma éjjel megstrázsálom a nyáját. – Mondhatta neki az apja: – Ugyan mit akarsz te, gyöngye leány létedre, hiszen azt sem tudod, mekkora a veszedelem, ha meg is állnád, ha meg is látnád, nem tehetnél ellene semmit – Dzsejrán hajthatatlan volt. Mikor eljött az éjszaka, fejére húzott egy báránybört, hogy ki se látszott alóla, úgy leste, hogy mi történik. Hát, mi történt, mi nem, egyszerre csak azt látja, mert mondanom sem kell, hogy őt ugyan nem varázsolta el az álom, hogy éjfél tájban hatalmas fényesség támad, surrogás hallatszik, s egy olyan gyönyörűséges madár ereszkedik le a felhőből, amelyet emberi szem még nem látott. S hát amilyen gyönyörűséges volt az a madár,

még százszorta szebb volt az éneke. Megdermedt mind a jószág, úgy hallgatták az éneket. Maga Dzsejrán sem mert mozdulni sem. Mikor befejezte a madár az éneket, akkor történt a legkülönösebb dolog. Kék lábain odasétált a pásztorok tüzéhez, belelépkedett, s egy pillanat alatt úgy elhamvadt, mintha ott sem lett volna. Eleredtek Dzsejrán könnyei, sírt, zokogott keservesen, hogy azt a gyönyörűséget ő többé nem láthatja, azokat a gyönyörű hangokat többé nem hallhatja. Hát lássatok csodát, a lángokból kisétált a madár, szebben, gyönyörűségesebben, mint valaha, s megszólalt bűvös hangján: – Amiért megszántál, megjutalmazlak. Mától fogva apád nyájai dúsabbak lesznek, mint valaha, áldás lesz rajtuk mindhalálig. Azzal ahogy jött, el is tűnt. Másnap s attól fogva mindég mind a juhok, mind a tehenek ötször annyit tejeltek, mint annak előtte; de Dzsejránt hiába faggatták, kit s mit látott, mi történt az éjjel, nem árulta el senki fiának.

Hanem a pusztán gyorsan terjednek a hírek, eljutott az a nagy Baján kán fülébe is. Végére akart járni a csodának, egyszerű vadásznak öltözve vendégségbe ment tehát Tarkánbájhoz. S amikor eljött az éjszaka, két apró nyílhegygel kitémasztott a szemét, hogy el ne aludjék, úgy leste meg Dzsejrán csodáját. Mert bizony Dzsejrán nem tudta feledni a madár énekét, minden éjjel fennmaradt, hogy újra s újra meghallgassa, újra s újra gyönyörködjek abban a csodában, ahogy hamvaiból új életre támad. Hanem ezen az éjjelen, amikor a madár belépett a lángok közé, a lesben álló Baján, hogy el ne menekülhessen előle, ivókürtjéből vizet zúdított a tüzre, s mind kioltotta a lángokat. Sikoltó hang hallatszott a tűzből, s a madár örökre eltűnt. – Mit tettél! – kiáltott fel Dzsejrán sírva –, hogy képes ilyen gonoszságra az ember! S azzal beszaladt a jurtába, Baján kán pedig ott maradt lógó orral. Másnap reggel Dzsejrán szomorúan odalépdelt a tűzhöz, amelynek hamuja különös, szögletes alakban terült el a földön. Gondolt egyet, elsöpörte a hamut, s lássatok megint csodát, a hamu alatt egy gyönyörűséges szőnyeg hevert, s rajta ott volt, mintha csak a maga valójában látnád, a főnixmadár képe. Dzsejrán magához ölelte a szőnyeget, s ment volna ismét vissza a jurtába, de akkor Baján kán, aki még mindig ott ólálkodott, egyszer csak mellette termett és megragadta a karját. – A madár dolgát elrontottam, de a mi dolgunk még rendbe teheti. Amint meglátalak, tudtam, hogy te leszel a feleségem. Tudd meg, én vagyok a nagy Baján kán, megkérlek apádtól, s viszlek is a palotámba. – Megijedt Dzsejrán, érezte, hogy emellett a hatalmas ember mellett minden szépségnek pusztulás a sorsa. – Menj haza szépen, nagy Baján kán – mondta szomorúan –, nem leszek én sohasem a feleséged. – Baján kán nem szokott ahhoz, hogy amit megkíván, nem hull az ölébe. – Ha nem jössz szép szóval, viszlek erőszakkal. – De Dzsejrán akkor villámgyorsan beburkolózott a szőnyegébe, s úgy eltűnt, mint a kámfor.

Attól fogva sem Dzsejránnak, sem Baján kánnak nem volt nyugovása. A nagy kán parancsának nem lehetett ellenállni, féltette Dzsejrán az apját, nem akarta, hogy baja essék. Lóra pattant hát, s bevette magát a pusztába. A kán azonban nem hagyta annyiban. Üldözte nappal, üldözte éjjel, lovasai minden tájat bebarangoltak, hogy megtalálják. Dzsejrán nappal vágatott, éjszakára pedig beburkolózott a szőnyegébe, és láthatatlanná vált az emberek számára. Így ment ez három esztendeig. Három év múltán azonban Baján kán egy patak partján megpillantotta Dzsejránt, amint éppen a szőnyegébe burkolózik, s köddé válik. De már tudta, hogy megy ez. Elrejtőzött egy bokor mögé, s várt, hogy eljőjön a reggel. Reggel azután kibontakozott a szőnyeg, rajta a csodaszép madár, s belőle a még szebb Dzsejrán. Körülkémlelt, s mert nem látott senkit, leszaladt a patakhoz, hogy megmosakodjék. Baján kánnak a szava is elállt a lány szépségétől, de kapzsisága erősebb volt még a vágyakozásnál is. Elszakította tekintetét a lány tündér alakjától, odaszaladt a szőnyeghez, felkapta, kirántotta a kardját és diribdarabra szabdalta a szőnyeget. – Nem fogsz többé elbújni előlem! – kiáltotta. Dzsejrán dermedten állt a patakban, a kánnak azonban még ez sem volt elég. Tüzet gyújtott, s behajította a szőnyeg darabkáit: – Tűzből lettél, pusztulj is el a tűzben mindörökre! – Sikoltó hang hallatszott a tűzből, s a szőnyeg utolsó darabjai is elhamvadtak.

De úgy tűnik, a puszta hatalmasságai megelégtettek az emberi gögöt, gonoszságot és ostobaságot. Hatalmas forgószél támadt a semmiből, és felragadta a nagy Baján kánt. Többé senki se látta. Dzsejrán pedig összekaparta a hamut, kendőjébe kötötte, s könnyeit hullatva útnak indult. Hová, hová sem, maga se tudta. Ment, mendegélt a nagy pusztaságban – hogy a lova hová lett, ne kérdezzétek –, s amikor egy-egy száraz fához ért, belemarkolt a hamuba, rászórta a fa gyökerére, s könnyeivel megöntözte. S lássatok megint csodát, az így megszórt-megöntözött fa dús virágba borult, s az emberek úgy mesélték, aki elment egy ilyen fa alatt, a levelek susogásából csodálatos énekeket vélt kihallani, szomorúakat is, vígakat is, amilyen az emberi élet. Híre futott szerte a pusztán, s mindenki úgy nevezte A Lány, Aki Az Elszáradt Fákat Kivirágoztatja. Keresték, hívták mindenfelé, s ő eleget is tett minden kérdésnek, s amerre járt, virágba borultak, s dalra fakadtak a fák. Hét esztendő telt el így, örökös vándorlásban.

Dzsejrán most volt csak igazán szép, de az emberek valahogy sohasem az ő szépségét látták, csak a fákét, amelyeket könnyeivel öntözött. Száz ifjú is feleségül kérte volna, de mire ez eszükbe jutott, felocsúdva a fák csodájától, a lány már messze járt. A hamu pedig, akárhányszor markolt is be a kendőjébe, soha sem akart megfogyatkozni.

Hanem éppen azon a napon, amikor letelt a hetedik esztendő, egy száraz fához érve Dzsejrán hiába nyúlt a kendőjébe, nem maradt abban egy szem hamu sem. Most fakadt csak igazán keserves sírásra. – Hogy fogom én most már az embereket felvidítani, fájdalmukat megszépíteni, az életet megújítani? – Ismerős hangot hallott akkor Dzsejrán. A száraz fából kiröppent a fönixmadár, csattogva felszállt, s mire visszaereszkedett, daliás ifjú herceg állt meg a lány előtt. – Elég életet újítottál meg, elég fájdalmat oszlattál el; itt az ideje, hogy a te életed is megújuljon, a te fájdalmadnak is vége szakadjon, a te könnyeid is felszáradjanak. Ha úgy akarod, most már örökké együttmaradhatunk. – Dzsejrán megfogta a fönixherceg kezét, s bár a régiek úgy tudták, csak egyetlen fönixmadár létezik a világon, itt, a virágba boruló fa tövéből kettő szállt fel a szilaj szelek közé. Így volt, mese volt, aki nem hiszi, járja be a pusztát, hátha meghallja a fönixmadár vagy a fák énekét.

(Keleti népek meséinek motívumai alapján)

(Egy kiállításnyitóra írott mese. A tárlat Balatonalmádiban volt 2011 júniusában, ahol láthatók voltak Boda Balázs és Oláh Kati képei, a háttérben keleti szőnyegek, mellettük egzotikus bútorok.– a szerk.)

EGY ELSIKKASZTOTT RÁDIÓHÍR

Hány hír forog naponta a nagyvilágban? És köztük melyik meddig él? Bizony nagy itt a csecsemőhalandóság, s kevés hírnek adatik meg, hogy megérje az aggastyán kort, netán a halhatatlanságra is pályázzon. Gyakorta az is megtörtént, hogy bizonyos, a hatalom számára kellemetlen híreket próbáltak már a bölcsőben megfojtani, vagy ha valahogy mégis nyilvánosságra jutott, az emlékét is eltakarítani.

Mint a Magyar Távirati Iroda munkatársa 1950-től két évtizeden át vettem részt a hírgyártásban, de olyan területeken dolgoztam, hogy az általam megfogalmazott hírek még itthon sem számítottak szenzációnak. Mindössze két közleményem indult világhódító útra. Ezek sem jártak szerencsével. Ma már csak én őrizgetem emléküket. Öreg tüdővel próbálok lefújni róluk a feledés vaskos porát. Most igyekszem az egyiket, a fontosabbat kiszabadítani.

1956 kora tavaszán egy fájdalmas szerelem elől menekülve elvállaltam, hogy fél éven át helyettesítem a szolnoki szerkesztőség alkotói szabadságot kapott szerkesztőjét. Jól éreztem magam a huzatos városban. Tárcáirója lettem a megyei lapnak, állandó napi műsorom volt a szolnoki rádióban, egyik szerkesztője lettem a Jászkun Kalendariumnak, még a színházi műsorfüzet összeállításába is bevettek. Úgy tűnt, érzelmi ügyeim rendeződnek, lakást kapok és talán szolnoki polgárként töltöm a hátralevő évtizedeket.

Október 23-án egy, a műszaki egyetem híd- és vasútépítő kihelyezett szaka által megrendezett ifjúsági gyűlést kellett hivatalból tudósítanom. Amikor elindultam, sejtelmem se volt, milyen események sodrába kerülök. A mi összejövetelünk hangulatát meghatározta, hogy közben folyamatosan érkeztek a hírek a budapesti eseményekről. A gyűlés befejezése után a jelentősebb személyek közül tizenöt-húszan is átjöttek informálódni az MTI szerkesztőségébe, zsúfolásig megtöltve két hivatali szobánkat. Ekkor már a rádió székházánál kitört tűzharcról beszámolt a géptávíron érkezett tudósítás. A jelenlévők közül valaki javasolta, hogy az 1848-as példa szerint a színházban be kellene jelenteni, mi történik. El is indultunk, de mire megtettük az alig kétszáz méteres utat, már csak hárman maradtunk, három jöttment: Székely Jancsi színész, Gál Zsuzsa, aki a Magyar Ifjúság akkori napilapot jött tudósítani, és csekélységem. Én nem tartottam magamat színpadra illőnek, de ők meg kötötték az ebet a karóhoz, hogy egy delegációnak minimum háromtagúnak kell lennie.

A teátrumban éppen a Marica grófnő operettet játszották. Mi a Szép város Kolozsvár befejező taktusánál lépünk színre és a meghökkent publikum számára Székely Jancsi bejelentette: Amíg önök itt gondtalanul szórakoznak, magyarnak nem nevezhető gyilkosok a rádiónál lövik a népet. Másnap a megyei lap a központi tiltás ellenére első oldalon közölte a pesti eseményekről kapott beszámolót, s mivel a kolumnán még maradt hely, ki tudja miféle meggondolás alapján oda biggyesztették az akkor még varázslatos Hortobágy melletti Nagyiván falujáról írott lírai hangulatú tárcámat.

A forradalmi napokban tudósítottam, ahogy illett. Csupán egy központi kérést tagadtam meg, amikor lelkes visszhangot rendeltek meg Gerő Ernő beszédéhez. Emellett három dolgot írtam a lapban. Aktív csend címen a szolnoki politikai helyzetről bölcselkedtem. Mivel nagyon aggódtam testvérem miatt, vállaltam egy pesti utazást, amely éppen halottak napjára esett. Az Élelmiszeres kocsi Budapesten címmel írott riportom betöltötte a lap első oldalát. Aztán begyűjtöttem négy forradalmi anekdotát. Ez azonban már nem jutott el az olvasókhoz, mert a lapot november 4-ének hajnalán a dicsőséges szovjet hadsereg elkobozta.

Újságcikkeimet, mivel nagyon szubjektívek voltak, illőnek tartottam aláírni. Hogy gondoltam-e arra is, hogy rossz vége lehet a dolognak? Más volt a forradalom az ország különböző pontjain. Más Hegyeshalmon és más Záhonyban. Más Győrben, más Pesten és megint más Szolnokon. MTI-s létemre beválasztottak a lap forradalmi bizottságába. Egyetlen ülésünk idején az irodaház ablaka alatt úgy dübörögtek a szovjet tankok, hogy jószerivel egymásba ért az ágyúcsövük. És közülük egyik sem hazafelé tartott.

Egy hevesebb megjegyzésem után az elnök úr (különben igen jó barátom) felszólított, hogy menjek az ablakhoz, ott láthatom a főváros felé igyekvő harckocsikat.

– Nézd meg, ott mennek a szovjet tankok.

Kitekintvén az ablakon kijelentettem:

– Nem mennek ott.

Értetlenül bámultak rám a kollégák, magyarázatra várva.

– Ha valóban ott mennének, mernék-e így beszélni?

Mindezt pedig nem csak azért mondtam el ily részletesen, mert jólesett emlékezni, hanem azért is, hogy érzékeltessem, mekkora elszigeteltségbe kerültem, amikor az elnyomó hatalom elzavart és megalázott kiskirályai már újra nyeregben érezhették magukat. Bizony elfogyott körülöttem a levegő, és megjósolható volt, hogy nem lesz ennek jó vége. A régi-új garnitúra nem állt velem szóba, és én se nagyon mutogattam magamat. A lapnál dolgozó tisztességes barátaim segítettek ki, hogy ugyanúgy elláthassam a hírügynökölést.

Pestről pedig olyan instrukció érkezett, hogy a továbbiakban nagy A betűvel jelezve adjuk a nyilvánosságra szánt híreket, nagy B betűvel megjelölve pedig a belső információként kezelendő értesüléseket. Az egyik napon Szekulity Peti, aki később valóságsgazú riportjaival az Élet és Irodalom utolsó oldalát teleírta, elmondta, hogy a vasútállomáson két szögesdróttal befont ablakú marhavagonban bezárva embereket vittek, akik miként hajdan a zsidók, majd pedig a hadifoglyok, cédulákat dobáltak ki üzenetekkel. A hír gyorsan elterjedt a városban, s hatására azokban a szolnoki üzemekben, ahol már felvették a munkát, a dolgozók újra sztrájkba léptek.

Ez természetesen A típusú hír sehogy sem lehetett, de úgy gondoltam, nyomásgyakorlás céljából érdemes felküldeni, talán valamelyest ez is elősegítheti, hogy észhez térjenek a bosszúállók. Ennyit vártam csupán, nem többet. Délelőtt tizenegy tájban felment az anyag, én pedig hazaballagtam a már rég lerombolt Keskeny János utcai albérletembe. Volt itt a főbérnökkel együtt használt előszoba két rozszant fotellel és egy asztalkával, melyre az aranyfogú asszonyosság rendszeresen kitett egy kétdecis üvegecskében valami nagyon bizonytalan összetételű pálinkát, és nagyon megsértődött, ha nem fogyott el egy-két nap alatt. Ezt ő afféle lakbér-kiegészítésnek tekintette, jócskán megelőzve ezzel a szállodák minibárjait.

A forradalmi események idején a háziak a kedvemért erre a kisasztalra kitétték a varázsszemes öreg rádiójukat, amelyen – csodák csodája – nem csak a Kossuthot, de a Szabad Európát és London magyar nyelvű adását is fogni lehetett. Zavarosak voltak az idők, ők meg abbahagyták a zavarást. Amikor délben hazaérkeztem, az immár újra foglyul ejtett Kossuthon volt a mi öreg szerszámunk. És döbbenet kaptam fel a fejem, amikor a bemondó imitt-amott elcsukló hangon beolvasta az én nemrég megfogalmazott közleményemet a két bedrótózott, beszögesdrótózott ablakú vagonokról.

Az első reakcióm természetesen az volt, hogy mi lesz ebből? Ez aligha marad következmények nélkül. És ez a szorongás csak erősödött, amikor hamarosan a külföldi adások vezető híre lett: Mi történt Szolnokon, a szolnoki vasútállomáson? Ez a hírré változott információ nem felejtődött el, mert másnap Cabot Lodge szenátor, az amerikai delegáció vezetője az ENSZ Biztonsági Tanácsában úgy, ahogy volt, természetesen lefordítva, felolvasta az egészét. Azt, hogy a ruszkiak a muszka vezetők segédelmével gyűjtögetik a szabadságharcosokat, mindenki tudta. Budapesten jóval a harcok befejeztével is kikapkodták a járókelők, az élelmiszerekért békésen sorban állók közül a fiatalabb férfiakat, ezt tapasztalhatták az emberek. Az az ijesztő hír is egyre inkább terjedt, hogy foglyaikat a határon túlra hurcolják a megszállók.

Ám ez csupán mendemonda volt. Tudjuk, a diplomáciában nem számít erénynek az igazmondás. A szovjet diplomaták pedig mesterfokon gyakorolták a hazudozást, ha érdekük úgy kívánta, letagadták a napot is az égről. Ezért volt rendkívüli jelentősége a hatalom kezében lévő Kossuth rádióban elhangzott beismerésnek. Amikor ezt megértettem, a szorongás helyét valamiféle fatalista konok nyugalom foglalta el. Akarva-akaratlanul, de tettem valamit. Kénytelenek visszahozni a foglyokat. A szovjet vezetők, mint tudjuk, nem voltak szívbarjosak. Könnyen lehet, hogy megutaztatták volna az elhurcoltakat, megfélemlítve a maradókat, és a messzi Szibériában mindig szükség volt az olcsó munkaerőre.

Aztán évtizedek múltán, amikor Jelcin átadta a békülés dossziéját, ebben furcsa dokumentumra leltem. Kiderült, hogy a Kreml urai az ENSZ Biztonsági Tanácsával nagyjából párhuzamosan Andropov nagykövetnek és Szerovnak, a KGB Magyarországon tartózkodó főparancsnokának jelentése alapján tárgyaltak arról, hogy a foglyok vasúton történt kiszállítása nyilvánosságra került. Úgy gondolom, hogy érdemes az Andropov–Szerov 1956. november 14-i jelentését szó szerint idézni: „A mai nap folyamán több ízben is felhívott Kádár és München elvtárs (mindegyik külön-külön) s közölte, hogy a szovjet katonai hatóságok egy vasúti szerelvényen a fegyveres

felkelésben részt vett magyar fiatalokat szállította a Szovjetunióba. Kádár és Münnich ezzel kapcsolatban kijelentették, hogy nem helyeslik az ilyen szovjet eljárást, mert szerintük ez készítette a magyar vasutasokat általános sztrájkra, és rontotta el az egész belpolitikai helyzetet. Ma este a budapesti Kossuth Rádióban tendenciózus közlemény hangzott el magyar fiatalok Szibériába szállításáról. Münnich elvtárs azt kéri, hogy a szovjet csapatok parancsnoksága hivatalos sajtóközleményben jelentse be, hogy Magyarországról senkit nem szállított és nem is fog szállítani a Szovjetunióba. Münnich elvtársnak azt mondtuk, hogy megvizsgáljuk a dolgot és holnapra választ adunk. Ma, november 14-én valóban Csap állomásra irányítottak egy kisebb szerelvényt olyan letartóztatottakkal, akik a vizsgálati anyagban úgy szerepelnek, mint a fegyveres lázadás tevékeny résztvevői és szervezői. A szerelvény áthaladt a határon. A szerelvény útja közben a foglyok két állomáson cédulákat dobáltak ki, amelyeken tudatták, hogy Szibériába viszik őket. Ezeket a cédulákat magyar vasutasok felszedték, és értesítették a dolgról a kormányt. A mi vonalunkon utasítás ment arra, hogy a jövőben a letartóztatottakat zárt gépkocsikon szállítsák, megerősített konvojjal. Holnap a Münnich elvtárral való megbeszélésen Szerov elvtárs azt fogja mondani neki, hogy azért akartuk a letartóztatottak egy kis csoportját a szovjet–magyar határ közelében levő épületben elhelyezni, mert Magyarországon nincs olyan, a foglyok elhelyezésére kellően felkészült börtön, ahol biztosítani lehetne az objektív vizsgálat lefolytatását.

Szuszlov és Arisztov elvtársakat tájékoztattuk a fentiekről.”

Az SZKP KB ülésén meg is hozták bölcs cinikus döntésüket, hogy a rabul ejtetteket a továbbiakban leponyvázott teherautókon kell kiszállítani. Ezt a határozatukat később nyilván a nemzetközi felháborodás hatására s talán Kádárék tanácsa alapján megváltoztatták, megtörtént a visszatelepítés. Lehet, hogy voltak olyan később kivégzettek, akik jobban jártak volna a talán túlélhető Szibériával. Amikor az ingatag hatalom megszilárdulása után eljött a számonkérés ideje, engem csak a cikkeimért marasztaltak el, és különös szerencsével megúsztam egy áthelyezéssel és lefokozással.

A rendszerváltás után fél éven át az Ország-Világ hetilap főszerkesztője voltam. A mások kéziratainak szaglásása helyett azt élveztem, hogy végre kiélhetem grafomániámat. Kerestem az ötvenhatosokat, Obersovszky Gyulát és Rácz Sándort a lakásomon is vendégül láthattam. Sinkovits Imre beszélgetésünk során elmondta, hogy a Vörös Hadsereg második honfoglalása után a Parlament kapujában találkozott Illyés Gyulával, és az író azt mondta: – A mi dolgunk most már a túlélés.

De azt ő sem tudta megmondani, hol és hogyan. Úgy éreztem kötelességem, hogy papírra vessem ötvenhatos emlékeimet. Igaz, Szolnok a forradalom napjaiban csak egy, a felvonuló szovjet hadsereg útjába eső vidéki város volt, de a gyászos emlékű november negyedike után néhány napra az ország fővárosa lett. Az egyik szovjet laktanyába érkezett Kádár és Münnich, és ki sem léptek onnét. A megyei tanács épületét azok a megbízható elvtársak szállták meg, akiknek áttelepítéséről Andropov elvtárs gondoskodott. A csapat összetétele jól mutatta, hogy Andropovék milyen régi-új vezetést képzeltek el. Apró Antal volt a főnök, és Andics Erzsébet férjével, Berei Imrével, és Friss István szerepeltek a csapatban. Fő foglalkozásuk az volt, hogy a megrettent helyi újságírókkal elkészítették a Szabad Nép pártlapot (ők maguk egy sort sem írtak), amelyet aztán a szovjet hadsereg repülőgépei segítségével terjesztettek.

Amikorra elkészült a Kádár koszos inge (Szolnoki tanú) című munkám, Horn Gyula volt az ország ura. Könyvem kinyomtatását egy vidéki nyomda vállalta. A Magyar Távirati Irodához legközelebb eső könyvesboltban 130 példányt vásároltak meg a kíváncsi kollégák, de túrhetően fogyott a könyv Püskiéknél is. A legnagyobb forgalmat pedig egy főút melletti hazafias vendéglőben érték el. A könyvet egyébként Budapesten Obersovszky Gyula mutatta be. Úgy gondoltam, a legnagyobb érdeklődésre Szolnokon számíthatok. Nem csak a könyvesbolt címére küldtem csomagot, de tiszteletpéldányt kapott a polgármesteri hivatal, a lap, a múzeum, a könyvtár és a színház is.

Az én akcióm válasz nélkül maradt. A szolnokiak nem voltak kíváncsiak az emlékeimre. Ők másként emlékeztek. Lehet, hogy kitiltásom Szolnok megyéből még mindig érvényben van? Érthetően megörültem, amikor a Gulyás testvérektől levelet kaptam, hogy '56-ról készülő dokumentumfilmjükben megszólaltatni kívánnak, és ha lehet, ekkor meg ekkor jelenjek meg. Az összejövettelre több behívott érkezett. Gulyásék nyilván nem dúskáltak a pénzben, így szervezték meg a beszélgetéseket. Üdvözöltük egymást Köves Jutkával, akivel korábban nem csak az MTI-ben voltunk kollégák, de később az Országos Mezőgazdasági Kiállításon (népi nevén a Lófesztivál)

ő a rendezvény egyik sajtója volt, én pedig vidéki körutam után Pestre visszatérve az MTI afféle kiküldött tudósítója. A beszélgetés számomra meglehetősen kínosan kezdődött. Első megszólalásként egy hajdani tanársegéd meghatottan mondta el, hogy 1956. október 23-án este a szolnoki színházban a Marica grófnőt nézte, amikor bejöttek a színpadra kedvenc fiai, tanítványai, és bejelentették a forradalmat. Tette pedig ezt oly meggyőződéssel, hogy csak restelkedve igazítottam ki. Bizony az emlékezetünk nagyon ingatag. De hát Székely Jancsit mindenki ismerte a városban, és engem, a mázsás javakorabeli férfiembert sem igen lehetett diáknak nézni.

Ám azért emlékezetes ez a találkozás, mert itt tudhattam meg végre, hogyan is mondódott be az a bizonyos bedrótozott tehervagonos hír. Köves Jutka elmondta, hogy azon a bizonyos napon ő volt a rádió hírszerkesztője. Esze ágában sem volt ellenállni, viszont híjával voltak a pozitív anyagnak. A bemondó éppen indulni készült az üvegfülkéjébe, amikor eléje tettek egy papírlapot. Az írás ezzel a mondattal kezdődött: A szolnoki üzemek, a járműjavító, a vegyi művek, a cukorgyár dolgozói már felvették a munkát. Jutka nem olvasta tovább, hanem odanyomta a papírlapot a bemondónak: – Vidd be ezt is. Olvasd be ezt is. A bemondó pedig csak olvasás közben vette észre a csapdát és imitt-amott dadogva végigolvasta a hírt, talán titkon egyetértve, talán remélve, hogy a végére valahogyan kiegyenesedik a történet, ott lesz a cáfolat. A rejtély tehát megoldódott. Később az irataim között kotorászva találtam egy felbontatlan borítékot. Így késtem le a Gulyás testvérek dokumentumfilmjének bemutatójáról.

Aztán főleg november havában mindig vártam, hogy itt vagy ott ez a film is előkerül. Ám a barikád két oldalról papoló, a Nagy Imre mártír miniszterelnökkel pertuban lévőik erősen hatottak rá, hogyan emlékezzünk. Megjelent például a tudósítás arról, hogy Horn Gyula miniszterelnökként november 4-én részt vett a szabadság lángjának ünnepélyes eloltásában. Talán a Van aki meggyújtja, van aki eloltja publicisztikám hatására született meg a határozat, hogy a továbbiakban nem eloltják, csupán takaréokra teszik a szabadág lángját.

A rádiónál a malőr után elküldték, a manapság oly kedvelt szóval kirúgták Köves Jutkát és a szerencsétlen bemondót is. És érthető módon igyekeztek eltüntetni a nyomokat. Ám úgy gondolom, a Szabad Európa és a BBC magyar adásainak archívumában lehetne találni hiteles dokumentumokat.

Ma már erősen megfogyatkoztak nem csak az '56-os események túlélői is. Lassan az akkori gyermekek veszik át a szót. Én, amikor mód nyílt rá, a hiteles emlékek megőrzéséért megtettem, amit megtehettem, és máig őrizgetem a hiteles dokumentumokat. De elfogadván azt az elvet, hogy szabadságharcosnak csak az mondja magát, aki fegyverrel küzdött, vagy magatartásáért börtönt, internálást kellett elszenvednie. Soha egy lépést sem tettem, hogy a szövetségbe maguk közé vegyenek. Diadalmenetre különben sem számíthatok. Már kerek egy esztendeje nem mozdulok ki hazulról, és nyolcvankét évesen nehezen tudnék egy diadalmenetben járókerettel csatogni.

Mégis nagyon szeretném, ha ez a történet nem csak megőrződne, de elnyerné méltó helyét a joggal történelminek tartott napok krónikájában, hiszen megmutatja a hódítók mérhetetlen cinizmusát éppúgy, mint a reánk nehezedő terheket. A tragikomédiát elmondva sokszor eszembe jutott az is, mit tanácsolt Madách halhatatlan művében Lucifer Ádámnak: Nézd komédiának, legott mulattatni fog.

EMLÉKCSEREPEK TÜSKÉS TIBORRÓL

Konferencián vettem részt az Országos Széchenyi Könyvtárban 2009 novemberében, ahol a német–magyar irodalomtörténeti kapcsolatokat elemeztünk. A terembe lépő Tüskés Gáborhoz, Tüskés Tibor fiához ezzel a kérdéssel fordultam: „, hogy van édesapád, Gábor?“, Barátom fia, Gábor, maga is jeles irodalomtörténész, megdöbbenett a válaszával: „Édesapám meghalt!” Válasza mellbevágott. Ez nem volt véletlen: hiszen Tüskés Tibor barátom – hát elment ő is haza! Ő, „a Tüsi”, aki évtizedek óta életem része volt, akivel a nehéz és komor emlékezetű 1950-es egyetemi éveink óta összetartozunk. Érthető tehát, hogy Gábor tragikus közlése megdöbbenett. Tibort a konferencia előtti napokban hívhatta magához az Isten, a haláláról akkor még sehol nem adtak hírt.

Az első reakcióm a megdöbbenés, a veszteség és a fájdalom érzése volt. Először a Prédikátor könyve kemény szavaival emlékeztem rá: „Minden hiábavalóság, mondja a Prédikátor, csupa hiábavalóság. Minden csak hiábavalóság. Hisz jó néhány ember munkálkodott bölcsen, okosan és sikerrel, azután át kellett engednie szerzeményeit olyanoknak, aki mit sem fáradt érte. Ez is hiábavalóság és nagy baj! Igen, mi haszna van az embernek sok-sok fáradozásából és törekvéséből, amellyel emésztette magát életében?”

Most is igaz-e ez? Hiszen Tibor a műveivel „munkálkodott bölcsen, okosan és sikerrel”. Írásait és könyveit, mindazt, amit alkotott: szívesen ajándékozta az olvasóinak. Nekünk adta, akik ismertük őt, és szeretjük azt a világot, amit írásaival felidézett. A Dunántúlt, a Balatont, a szűkebb haza világát. Ez a világ azért tág, mert részleteiben ismerjük!

Ezen tűnődtem. Már akkor tudtam, hogy el kell búcsúznom Tibortól. Nem is akárhogy!. Valahogy úgy kell tőle elbúcsúznom (gondoltam, befelé sírva), ahogy a fájdalom is kiszakad belőlünk. A nagy veszteséget is igazán az első pillanatban éljük át. Közben mormoltam egy verscímet, ez a Tiboré is – mondtam. Bár tudtam, hogy igazából Adyé, aki benne az elbocsátott Lédát siratta el. Nekem Tibor emlékét, „az útravált barátot” kell elsíratnom. Soha nem bocsátottam el a barátomat – ezért kezdtem ezt az „útravált” sort motyogni, eközben Tiborra gondoltam. Rá emlékeztem így – Adyt plagizálva:

*Valaki útravált belőlünk
S nem veszi észre senki más,
Milyen magános férfi-porta
Lett a szemünk, lett a szívünk,
Szemünknek és szívünknek sorsa...*

Tudtam persze, hogyne tudtam volna, hogy én most „az útravált barátot” siratom. Ezért szeretném rá emlékezve hosszú barátságunk néhány apró emlékét leírni. Pedig most alig férek a tőle kapott könyveimhez. Egy elkerülhetetlen „csapás” egy lakásfelújítás miatt a könyvtáram harmada dobozokban szomorkodik, köztük Tibor kötetei is. Néhányat közülük végül is meglettem. De az emlékeim még elevenebbek! Nekem meg kell írnom Tibor emberségét is, ez így hiteles. Így „az emlékeimből dolgozom”. Mert az embert, a barát emlékezetét nem zárhatja senki raktári dobozokba! Az „emlékezet” sokat használt címét mégis mentegetnem kell, mert az emlékezet meghatározás Kazinczy önéletírása óta foglalt! De ez a cím mégsem felesleges, mert akire emlékezem, maga is jeles író, ismert irodalomszervező. Tüskés Tibor Dunántúli irodalmának, íróinak tudós szakírója és adminisztrátora. Olyan mindenes, aki önként vállalta a feladatát. Egy életen át a Dunántúlt írta meg ezer alakban, mindig hitelesen...

1951 ősze óta ismertük egymást. Akkor kerültem Sopronból a már Eötvös Loránd nevű tudományegyetemre. Tibor 1947-es beiratkozásakor még a Pázmány Péter egyetem polgára, hallgatója. Jó sorsom és a szerencsém mellésodort, ahol vigyázott rám, a gólyára és számos társunkra, a végző hallgatók sorában élő, jól felkészült keresztény hitet valló fiatal tanárjelölt. Tüskés Tibor ránk vigyázott – nem önmagára –, pedig sok kurzuslovag számára maga is gyanús személy lehetett. Neki is vigyáznia kellett, mert akkoriban vigyáznunk azt aztán nagyon is kellett! Vigyázhattunk arra, hogy mit mondunk ki, és ki előtt mondjuk azt. Ma már szinte alig hihető, hogy mi mindenre kellett abban a „nagyon éber” korszakban ügyelnünk!

Egy egyetemi kiránduláson kerültünk közelebb egymáshoz. A velem egy vágású fiatalok csoportja is Tüsi köré gyűlt (ez volt a diákneve!) Bánlaci Laci, Radanovich (a későbbi Rédey) Károly és mások. Akkor még Karcsi is költőnek indult, aztán ő lett a rokon népek későbbi nyelvtudósa! Ma már ő sincs velünk! Hamarosan mindnyájan Eglis István atya előadásait

hallgattuk. Tibor szervezése nyomán magánlakásokba osonva, ahol a koncentrációs tábor is megjárta pap a vértanúság nagyszerűségéről beszélt. De óvott minket a szertelen számárságoktól is.

Az albérletében is jártam néhányszor. Tibor a „proletár Váci utca” egyik bérháza harmadik emeletén egy cselédszobában lakott, közel a Vásárcsarnokhoz. Olyan szobában, ahonnan az alacsony ablakon át a körfolyosóra is egyszerűen kiléphettünk. Tibor tudta, hogy sokan írónak készülünk, ezért a köréje gyűlt költőpalánták írásait is összeszedte. Elvitte Rónay Györgyhez, a mi zsengeinket bírálatra. Az akkor a Vigiliát is szerkesztő költő-tanár írásra biztatott engem. Aztán elváltunk, mert Tibor 1952-ben végzett. Hamarosan arról értesültünk, hogy barátunkat Dombóvárra helyezték. Majd később annak is híre jött, hogy „a Tüsi” Pécssett tanít, ott szervezi a város irodalmi életét. Mindezt egy gimnáziumból tette! Babits pécsi emlékezetét elevenítette fel például akkori diákjaival. Megtalálták Babits csoportképét, és emléktáblát verekedett ki a fiatal tanár Babitsnak. Pedig akkor Babits emlegetése is még félig-meddig bűnek számított. Később egy kis szakköri füzetében megírta (az Irodalmi nevelés a tanórán kívül című tanulmányában), hogyan is elevenítette fel diákjaival a költő pécsi emlékeit.

Tanáruk biztatására diákjai 1955-ben megkeresték Babits akkor még élő néhány osztálytársát. A kisdíák Misiről iskolai csoportkép került elő, más osztálytárstól egy érettségi tabló másolata. A kutatás végén Tüskés tanár úr diákjai kezdeményezték, hogy Babits pécsi éveiről kiállítást kell rendezni. Közben a fiatal tanár is összegyűjtötte a Pécsi Múzea gyűjteményes kötetébe a város irodalmának jeleseit. Amikor pedig mintegy öt éven át a pécsi Jelenkor főszerkesztője volt, a folyóiratszámok különnyomatából összerakta A pécsi irodalom kistükrét is.

Személyisége hamarosan terhezzé vált a hatalom számára. A főszerkesztő nem folytathatta a munkáját. A folyóirattól a városi, majd a megyei könyvtárba számúzték. Ebből a „gályapadból” is írói laboratóriumot formált. Dunántúl címmel költői antológiát szerkesztett. Ilyen vállalkozással inkább haragosok csoportját szervezhette volna maga ellen. Mert ellene fordulhattak volna a kihagyottak, vagy azok a szereplők, akik kevés írással jelentek meg. Tibor felvállalta a Dunántúl szellemi gondozását. Veres Péterrel bejárta a Balatont, és tükröt állított a tó gondjairól. Beszélgetéseiket egy kis füzetitkaság őrzi. A Magyarország

felfedezése sorozatnak megírta a Nagyváros születik könyvét, Pécsről írt szociográfiáját. Amikor először jártam nála Pécssett, a főtér közelében, egy kis régi bérházban, egy a konyhából leválasztott cella volt az írói műhelye. De innen is rálátott Dunántúl minden szellemi gondjára.

Az Így élt sorozatnak Zrínyi Miklósról írt egy hiteles és szép kismonográfiát fiataloknak De engem is ilyen munkára biztatott. Nem Tiboron múlt, hogy nem írtam meg Kinizsi Pálról a Móra kiadónak a kért kötetet. Amikor az 1970-es évek elején a Petőfi Irodalmi Múzeumban dolgoztam, az akkori főigazgató, Illés László javaslatomra egy a helyi irodalom témakörben rendezett konferenciánkra hívta meg Tibort. Olyan remek előadással állt elő, hogy Illés múzeumi munkatársnak akarta Pestre csábítani. Tibor azonban nem jött, mivel neki Pécs és a Dunántúl volt a fontosabb. Egy újabb pécsi látogatásom idején már a kertvárosban, a Bokor utcában laktak. Egy remek faragott „szökröny” volt munkaszobája díszé és tartozéka.

Nagyon szeretem A Nyugati kapu Sopron és Vas megyét bemutató kötetét, ami 1981-ben jelent meg. Ebben a könyvben például egyetlen írói képpel fel tudta vázolni Steinbach bácsi, a fazekas műhelyét, vagy Gicz János festőművész műtermét. Ekkor Sopronban, az Orsolya-nővérek egykori zárdájában lakott heteken át. Később is szívesen tért vissza Sopronba, A Nyugati kapu fontos városába. Weöres Sándorról írt tanulmányait dedikálva kaptam meg 2003 táján Sarkady Sándor kedves közvetítése nyomán egy újabb soproni látogatása után. Ez idő tájban hívta fel a figyelmemet egy levelezőlapra, hogy Rónay Györggyel folytatott levelezését a szombathelyi Életünk közölte. Olvassam csak el, mert Rónay György rólam is írt. Hajdani véleménye alapján akár költő is lehettem volna. De nem így alakult az életem. Mert amikor Ady szavaival hívott volna „az acélhegyű ördög”, akkorra én már Sopron és a teljes Dunántúl irodalomtörténete felé kalandoztam el.

Talán nem igaz szó szerint Tüskés Tiborra a Prédikátor könyve kemény igazsága. Ő hazament, de a művei itt maradtak velünk. Igaz, hogy „valaki útravált belőlünk”, de hasznunk nekünk lett a „sok-sok fáradozásából és törekvéséből, amellyel emésztette magát egész életében”. Tüskés Tibor már odaátról figyel minket. Onnan szerkeszti az égi Jelenkor és Somogy újabb évfolyamait. Baranya megye és Nagykanizsa város díszpolgára a szívünkben él tovább. Derűs személyiségét, kedves mosolyát mintha most is látnám!

„KILÁTÁS A MINDENSÉGRE”

(Petrőczy Éva válogatott és új versei)

Petrőczy Éva egyre érettebb és mind teljesebben kibontakozó lírájának legújabb bizonyítéka ez a mives válogatás. A Kálvin Kiadó jellegénél fogva ugyanilyen mives a református jelképekben gazdag fedőlap, például a szép híves patakra kívánczoló szarvassal... Persze ez sem véletlen, hiszen költőnk szellemiségét, hitét a protestáns kultúrához kötődését jelzi. (A címlapterv Békési Sándornak, a Károli Egyetem Hittudományi Kara prodékánjának, neves grafikusnak a munkája.)

Ahogy ajánlásában Steinbach József püspök írja: „Ezek a versek »tetőablakok«, amelyeken nemcsak tekintünk magunkra, hétköznapijainkból hétköznapijainkra, hanem közben »kényszerülünk« felfelé tekinteni. E verseskötet »tetőablak«, »kilátás a Mindenségre«.” Így igaz, és azt is hozzátehetjük, hogy segít túllépni e mai kocsmán, az értelemig és tovább, tehát József Attila-i értelemben is. Petrőczy Éva számára egyértelmű, hogy mindehhez hite és tudása adja a szellemi, ideológiai háttérrel. Tudjuk persze, hogy ez nem elég az érvényes költészet megteremtéséhez, hiszen hitre jutottak is tudnak mulékony szövegeket írni. A minőségeszmény Németh László-i ereje és a tehetség azonban már garanciát jelent.

A címadó vers az egyik legszebb zsoltárt mottóul választó mű. („Mint a szép híves patakra / Az szarvas kívánczik, / Lelkem úgy óhajt Uramra, / És hozzá fohászkodik.” ...) A tisztaságvágyat, az erős hitet, a reménység hangját szólaltatja meg itt, ráfelelvén a Szenci Molnár Albert fordította szövegre. „Uram, te tetted, / hogy sötét / habjaim fölött // végre hajnalodik.” (A patak éneke) Ez az alapja Petrőczy Éva költészetének, tanári-tudósi-költői tevékenységének. Mélyen átélt vallásosságára, hívőségére épül az a művelődésanyag, ami az övé, a protestáns prédikátorok, a hitvalló ösök útját járva. Ezek az értékek mentik meg a hitbuzgalmi jellegtől, s teszik líráját mély, metafizikus megalapozottságú poézissé.

S ez a műveltséganyag igen tág. Önarcképét például Jan Vermeer modorában írja meg, fölhasználván a hajdani nagy holland festőművész alakját, és kifejezve a „vászonfőkötős béke” vágyát. Aki nem gyöngyöt, aranyat mér mérlegén, hanem „szavak súlyosulnak” kezében. Ugyanakkor azonosulni kíván a „várakozáshoz értő / vermeeri asszonyokkal.” Az önarcképtől csak egy lépés, hogy öniróniától gazdagon megírja szellemesen, vonzón és meghittén a P. É. sírversét. Jól látható, hogy a fent emlegetett szellemiség jól megfér az evilági dolgokkal, a gyerekkori emlékekkel (ahogy pl. felidézi a Leckében mesemondó nagyapját), a hétköznapi élet megannyi elemével, egészen az unokák megjelenítéséig. S közben sosem felejt, hogy „Ő eljött közénk”, ahogyan egyik karácsonyi versében ujjong fel.

Átítatja Petrőczy Éva verseit egy sajátos mesei világ, a maga játékosságával, könnyedségével. Keresi és fölmutatja az idillt, amelynek összetevői közé tartozik a derű és a közvetlen társalgás az olvasóval. Persze a játékosság nem jelent mindig könnyedséget. A Játék pl. így szól: „Harminc éve / egy szabadult fegyenc / zsebében szöktetett / kenyérbélből gyúrt egeret / „Ez aputól a legelső ajándék!” / dajkált egy kislány. // Azóta is /, ma is / a játék / rajongó koldusa.” Egy megszenvedett sorsú ember idéződik föl itt, jelezvén, hogy minden élethelyzetben fölül tudunk emelkedni. Ide kapcsolható a bevezetőben említett tetőablak-párhuzam verse, az Áprilisi ének. Záró sorai: „Sok, ég-simogatta / tetőablak – / nem üveg és fa keretébe / szorított, mulandó látvány – // de kilátás a Mindenségre.” Minden szó a helyén van, formai biztonság jellemzi és túldíszítettség nélküli, puritán szépség. A tavasz ígéretének mindenség-igénye. A pillanat és az örökkévaló összekapcsolása.

Ugyancsak maradandóak azok a pillanatok, melyekben imát mormol Urához, pl. az Áfonyás fohászban. Itt különös nyelvi gazdagság, megkapó képi világ jellemzi. A természet és a Mindenható harmóniája. Benne van a köszönet és a kérés, mint két alapvető imaminőség. „... Teremtő Isten, látom világod, / lássam eztán is, világra-éhes / szememben látás hadd rakjon fészket, / világ szennyétől engedj tisztulnom, / szent gyümölcs által fényre vidulnom.” Hasonlóképpen következik világtévedésből, hogy erős szálakkal kötődik a keresztyénség ünnepköréhez. Több versében idézi meg a karácsonyt, egyéni hangvétellel hangsúlyozza az ünnep fontosságát. Egy szellemes és elgondolkodtató figyelmeztetése: „karácsonyunk el nem lódenülhet.” (Karácsonyok: 1954–2010)

Ezenkívül a formai gazdagság és biztonság is Petrőczy Éva érényei közé tartozik. A szabadabb verselés épp úgy jellemzi, mint a kötött dalváltozat. Ez utóbbira az egyik szép példa a Metafora. „Ha megkondul / a szerb templom harangja, / szivárványszomjamért / ne hagyj magamra.” – így az utolsó sorok. Másutt váratlan és szokatlan párhuzamok jelennek meg, s egyben jelezvén, hogy a tartós emberi kapcsolat minden helyzetben erőt ad. (Szerelmes ének fogcsiszolás közben)

A privát szféra mellett megtaláljuk kötetében a közéleti érdeklődés és a hazaszeretet megkapó megnyilvánulásait is. Nem a hivalkodó és melldöngető magyarkodás jellemzi, hanem az igazi hűségre alapozott érzelmek. Fölidézi az '56-os emlékeket is, és itt is a visszafogottság és a halk emlékezés az érénye. Ezzel függhet össze, hogy ragaszkodik a pannon tájhoz, az ott rejtőzködő szellemi és anyagi értékekhez. A „más tájhoz hiába szoktatom magam” fölismerése és megvallása egyértelmű számára. „Amíg vagyok, / ragyognak bennem / e napfény-spongya házfalak, / ezek a széllal dacoló / sárga párták.” (A Szent György-hegyen) Ebben a tárgykörben külön helyet foglal el Pécshez és környékéhez vonzódása, ami akár kedvelt utcanevekben is megnyilvánul, de a mediterrán miliő és kultúra is rabul ejti. Remek kis zsolozsmákat ír a híres Zsolnay-gyár emlékére, a világhírű kerámiaik megörökítésére. Élettel teli versciklus ez, találó képekkel idézi föl az iparművészet eme jeles kincseit. Például így: „Még így, a gömbjére tapadt, / ősrégi maszattal is / szépséges lámpa: / hívogat és marasztal / az édes ifjú stílus / mára elaggott paradicsomába.” (A Zsolnay-gyár előcsarnokának lámpájára) S persze egyfajta nosztalgia is táplálja az élményt. De megérinti a nagyváradi zsinagóga vagy a tatai Hattyúliget utca is. Mindez természetesen nem zárja ki, hogy más országokhoz és kultúrákhoz vonzódjon, és az érintkezési pontokat keresse. Jó példa erre A lübecki harang (virág) – haláltánc című verse.

S az új, nagy élmény: a nagymama szerepe, az unokák varázsa. A Beszélő című ciklusban a „családi líra” gyöngyszemeit találjuk. A szülők emléke is megjelenik az unoka mellett, s mindezt játékos, nyelvi és stilisztikai szépségben gazdagon, intim miniatűrökben tárja elénk költőnk. Az eltűnt idő nyomába eredve kutatja a múlt emlékeit, pl. amikor anyja kedvenc kölnijét idézi föl, „ott, halálhíred városában”. Meghitt, érzelmekben gazdag emberi kapcsolatok lírai rajzát adja. Ebben a válságos időben üde színfolt az ilyesfajta, már-már idillikus költészet. A hit biztonsága, a család, a kisközösségek, a nemzet összetartó ereje – ilyen fogalmak juthatnak eszünkbe A patak éneke olvasása közben. Méltó befejezés a kötetzáró vers utolsó néhány sora: „Jóillatú mezőkre, / ahonnan édes, apró, régimódi eprek / üzennek: / itt vagyunk, még maradjatok!” (Unokánk új szava)

(A patak éneke, Bp., Kálvin Kiadó, 2011)

HETEDIK – A TEREMTÉS UTÁN

(Széki Patka László: átégett ég)

Vajon a hatvanadik születésnapját meg nem élt Széki Patka László (1948–2008) Isten balján vagy jobbán ül-e? – ezt a kérdést tettem fel több ízben is magamnak a válogatott verseit tartalmazó, Zsolnai György által szerkesztett kötet olvasása közben. Be kell vallanom, nem tudom a választ. Sőt még azt sem – amennyiben keresztényi elképzelések szerint létezik a túlvilág –, egyáltalán mennybemenetelre számított-e, számíthatott-e, hiszen időnként már-már blaszfémianak tűnik az, ahogyan a transzcendenst bevonja a profán létbe, s ezáltal a hétköznapi felmagasztalja. Egy bizonyos, a szakralitás, a szakralizálhatóság erősen foglalkoztatta, az, ahogyan egy törekeny lény törekszik valami/valaki örökhöz viszonyulás által, önmaga számára szerezni némi jogot a halhatatlanságból való részesedéshez. A tökéletességre vágyásban rejlő reménnyel, de folyton megbicsakló jelenvaló léttel, az ember nem csak paradoxonokat költ, hanem léte is paradox. Próbál átégni az égen, az Égbe. Ennek „posztumusz” kísérlete az átégett ég?

A Bibliában olvashatjuk: „Isten megáldotta és megszentelte a hetedik napot, mert azon megpihent egész teremő munkája után.” Talán Zsolnai György is gondolt erre, amikor hét ciklusba rendezte a Széki Patka László nevével fémjelzett hetedik kötetbe a verseket, a művét bevezető, „örökre megpihent” helyett. Különösen a hetedik ciklus felől tekintve érezhetjük ezt a felvetést jogosnak, ahová az elmúlt élet dolgait leltárba vevő, azok között számvetést készítő személy szavai sűrűsödtek. Nem a cselekvő, hanem a tetteit, teremtményeit szemlélő búcsúja hangzik el az itt olvasható sorokon keresztül. Az én-világ elkészülte, lezárulása, halál általi – heideggeri értelemben vett – teljessé levése. De ne szaladjunk ennyire előre. Vegyük sorra a napokat, ciklusokat!

„Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet. [...] elválasztotta a világosságot a sötétségtől” – mondja a Biblia. A kegyelmi állapot verseit Kádár Tibor tusraja vezeti föl, melyen egy angyal lép és tekint le az „árnyékára”. Mögötte a kereszt anyagát magában rejtő, sejtető „növény”. Az árnyék csonkolt végtagú, fejre állított, miképpen a testének gerincébe olvadó keresztje is. Az ég és a föld, a fönt és a lent, a világos és a sötét, az angyali és az árnyvilág elkülönül a horizont hegyvonulatát jelző vonalnál. Ugyanakkor még minden lebeg. Az angyal mintha a semmiből lépne alá az árnyéka ágyékára. Az árny képe viszont lábcsonkjával a horizont fölé emelkedik. Talán a levegőben rajzolódik ki árnyteste? Azért, mert „Isten lelke lebegett”? Mert a sötétség angyala első lépését látjuk Krisztus előképével összevonódva-adódva? Azt a pillanatot, ahol a mélység és a magasság elkülönül? A cikluscímet adó kegyelmi állapot is innen indul el: „lábadózó angyalok / fészekaljnyi csöndben / [...] rajzolják ki / tenyered eltűnt sors- / vonalát” (7.). A „születés betegségéből” lábadoznak itt az angyalok? A fészekaljnyi csönd akár a világtojáshéj felrepedése előtti időt is jelezheti. Már ismerve előre a Krisztus-sorsot: „kivérzel / a bárányló sötétben” (7.), mégis meg kell hozni a világ fennmaradásáért az áldozatot. Az angyalnak is azzal, hogy „árnyalakban / homályos tükreinkre” (8.) leszáll. A Hommage à Rilke című versnél (9.) a visszafordulás, a kezdeti időnkig visszafejtett pillanat ábrázolásával tovább erősödik a Széki Patka László-i első nap képe. Aztán kibomlik a földi tér, az idő, benne a szigetmagány, a túldokumentáltság révén torzult és torzított világ, melyben mégis csak egyféleképpen a történés, mégha föl is vethető: mi lett volna, ha... – luciferi iróniával feszegetve. Marquez Nobel-díjas regénye kapcsán azt írja: „az álarcok kilakoltatják / ábrázatunkat” (13.), a maszkok szüntelen viselésével elvész az egyéniség, a személyiség, s az kezd el működni, amit ideiglenesen öltünk magunkra a feljebbvaló kegyeiért. Az ár nagy: „a mindenség / gyümölcsceiként aszalódunk / gutaütött életfákhoz kötözötten” (13.). Az epigrammákba időtlen bölcsesetek sűrűsödnek. Majd az összekoszolt világra „legyintett egyet az Isten / és embertelen tisztaság lepte el a földet” (16.). S mi lehet a gyarló léten túl? A „megmintázhatatlannak / tartott” (17.). Amihez a költő „szavakat latolgat” (19.). Amit a vers mégiscsak megmintáz, s ezáltal felidéz, „hogy angyal hordozhassa / árnyam” (21.). Ez hát a saját akarat szerinti lét, a tudás fája gyümölcsének megköstölése utáni állapot. A Isten általi teremtés viszont már „rég” befejeztetett. Egy-egy vers erejéig már túl is jutottunk rajta.

Széki Patka László világának második napja nem a vizek szétválasztásával telik, miképpen Istené. A posztmodern sámán cikluscímet mögé szerveződő versek számos nyelvi leleményt sorakoztatnak fel. Szerzőjük időnként

szómágiát űz, hangzásbeli hasonlóságokból építkezik, bölcséleti játékot folytat, kép és szituáció leírásával él, helyzetet vázol, elbogatellizálja a létezőt... Biztatja önmagát: „tovább angyalodhatsz” (33.), de a „retusált emlékezetünk lapjait” (37.) elvakítják az újonnan érkező színek, átírások, -értelmezések, a valóság láthatatlan marad, miképpen az égi vizek. Végül is az Isten-beszéd zenéje „AN-DANTE [...] EL-DÖNTÉ” (38.) kivé, mívé lehetsz.

A Biblia szerint a harmadik napon Isten szétválasztotta a vizet és a földet, és megteremtette a növényeket. A magot adókat, a gyümölcsöt termőket. A Homo Eroticusban „angyal-idegként ajzva” (42.), a megtermékenyítő egyesülés gyönyörében és gyönyörétől vibrálnak a verssorok. Az erotikában elmerülve „kihaltunk angyalok / töredék hangjaiból” (41.), a szent a profánba, a profán a szentbe hatol, „látomásaink / vastag takarója / átizzadt angyaltollra / tapad” (43.), „a kék angyalai elröppennek” (44.), egymással ékszereződnek fel a meztelen testek. Kádár Tibor 46. oldalán lévő rajzán jobbra elől, felhúzott térdekkel egy fedetlen nő ül a földön, két oldalt a talajra támaszkodva. Tőle balra egy hasonló testhelyzetben lévő, kopasz és szakállas férfi, térdére könyökölve maga elé és rá néz. A férfi vonalai tiszták, „szálkásak”, a nő – mintha több póza is egymásra rajzolódott volna – sűrű vonalokból áll, s ettől lágyabbak az idomai. Nem tudjuk, de talán érezzük, az együttlét melyik szakaszában járunk. Ebben a vele átellenes oldalon olvasható homo eroticus 10. is segít: „szeretkezni annyi / mint amikor két külön / magány kilép önmagából / és belép a másikéba / hogy közös lehessen / egy végtelen védtelen / világtalan pillanatig” (47.). Ezt a szakrális egyesülést ellenpontozza a homo eroticus 12., amikor „luxuskurva-éjszakák ágyékából / kihajnalodva [...] / lesütött a tekintet ha nincs aki / megidézze a lelketlen testet / s rögtön utána a testetlenült lelket” (48.). A „testek bőrsivatagán” (49.) a túlfűtöttség a mérvadó, a szél is behatol a testüregébe, szeretkezéskor „angyali ütököt”-nek (51.) lehetünk tanúi, melyben – a növényvilág buja burjánzásához hasonlóan – minden a megtermékenyítésről, „a Nap tüzes fogantatása” alá vonhatóról szól.

A kötet tengelyét jelentő negyedik, Amorgosz ciklusban a címadó görögországi szigethez kapcsolódó élmények, meditációk, visszaemlékezések kapnak teret. Isten a negyedik napon megteremtí az éjszakát és nappalt, s égitesteiket: a Napot és a Holdat, azaz a napokban mérhető időt. Széki Patka László a szigetet természetességében isteni derűre, istenjelenlétre, Isten teremtményére lel, amely lenyűgöző, mégsem képes maradéktalanul egyesülni vele. Csupa transzcendencia és titok, melyben „áthatolhatatlan mindaz ami itt lakozik / mert oly egyszerű és magáértvaló / amennyire másértvalóan magábanvaló / az ember civilizációjába torzult ösztöneivel” (65.). Az Ál-Amorgoszban már az „angyali vándorok” szemetelőkként tűnnek fel. A cikluson végighúzódo kulcsfogalmak: isten, tenger, sziget, csend, álom, idő. Ám mivel Zsolnai György A paradoxonok költője című szerkesztői utószavában ezt a részt mélyre hatóan elemzi, eltekintek a huszonhárom verset magába foglaló ciklus szövegívénék áttekintésétől.

Az ötödik napon megszületnek az állatok, s elkezdik benépesíteni a földet. Az amorgoszi csend, nyugalom megtörik. A Genius Loci ciklus verseit nyüzsgő, cselekvő, helyváltoztató lények népesítik be. Széki Patka László is útra kel. Európát járja be. Bolyongásai során Ravenna önjelölt forgalomirányítója „tekintetével / angyali biztonságot sugárzott” (91.) számára. A San Vitale-bazilika előtti téren, az esti szürkületnél „Isten itt settenkedik” (93.) és „ólalkodik a sátáni csend / mögöttünk” (93.), s uralma alá került, háború sújtotta vidékeken az „iszonyat sebei hegeseznek” (95.). Rómában már biznisszé degradálódik az egyház tevékenysége. Ironizál: „autós- / mise” (96.) kellene a hatékonyabb hitélethez. Aztán a Szent Péter teret berendezik, „a híveket sorban elültetik / s a pápai áldásra kikelnek a lelkek / hogy aztán ki öntözgeti naponta őket / az már a leleményes vatikániak titka” (97.). A reprezentatív hittel ezt követően leszámol, a krisztusi „elv” elúszó álommá válik. A világ változó, még névtábláiban is, s tébolyult kegyetlenkedései emléke miatt „Európa nem tud önmagával megbékélni” (101.). A rendszerváltás előtti Közép-Kelet-Európát is bejárhatjuk Széki Patka László versútínaplója segítségével, szembe-sülve a szocialista és a magyar szétszaggatott valósággal a sepsiszentgyörgyi virágvasárnapon, ahol a Himnusz felzengése kapcsán azt kérdezi: „hogyan kerülhetünk ily messzire / egymástól” (109.). E ciklus végén föltűnnek a „döltbetűs angyalok / az ikontöredékeken” (110.) – jövőtlen múltat tárva elénk.

A hatodik nap a háziállat és az ember megjelenéséé. Azé, akit Isten a saját képére teremtett. A Köznapi vértanúságban „avatatlan prófétaaként” (113.) homályosítjuk el egymás látását, „negatív szent”-ként (115.) jövünk a világra, álmainkban valósulunk meg, s „játékaink újra / megváltják a nincstelen istent” (117.). Az Édenből kiűzöttek között „lehet-e pártatlan és / ártatlan egyszerre aki / csak egyszerű tulajdon- / névként kezeli a Minden- / hatót” (118.)? – teszi fel a kérdést a megváltatlan-, megváltatlanságban. A vezeklésbeli válasza: „a felejtés

gőgje az egy- / ügyűek és nincstelenek kereszt- / jét korhasztja” (119.). A helyzet reménytelen, a környezet istentelen, a szentek önjelöltek és teljhatalmúak, még „a halál meghitt haj- / lékait is elhamvasztották” (122.), hogy nyomtalanul eltűnjön a megtörtént, és az ellenszegülő. „[Ö]rdögi gondolat” ural mindent „kívül”, „belül” (124.), s „az éj sötét / leple alatt újra kimúlik ez a nemzet” (125.). Az ember beváltja végzetét: „a / régmúltban jelened / és jövőd halálos ölelése” (127.) teljesül. Madáchcsal szólva: „A mű kész, az alkotó pihen”-het.

A hetedik nap Isten is megpihen. A Zsolnai György által szerkesztett átégett ég című Széki Patka László-kötet hetedik, utolsó ciklusa, az Észrevétlen forradalom az élettől búcsúzó költő megrendítő sorait szolgáltatja ki. Visszapillant és lezár, úgy öltözik, mintha ünnepre készülne. Nyárban karácsonyra, ahol „satnyuló lombokkal / angyalok kártyáztatnak” (132.). Valami örökre, véglegesre, bármennyire is „késik a mennybemenetel” (133.). A hitvestől való búcsút a hiány, a megvalósulatlanság, a beteljesületlen vágyak nehezíti el. A halál „átok-törés”, megszabadítás attól, aminél „már nem használ alvás közben / a hangos gyónás” (137.). Azt a pillanatot várja, amelyben a saját idő visszaperog, „még / egyszer visszarévedsz / az anyaméhbe mielőtt / megszületne végső időtlened” (138.). A pergetésben szintén a megváltoztathatatlan fordul meg, hogy végül „egy újabb töltény / ugyanazon a lyukon visszaröppen”-jen (139.). Az élet mulandóságával való szembesülések erőteljesek, megrázóak, felkavaróak. Az ember maradék elszálló idejével gazdálkodik, de eljön a záróra: „látom ellobbanni a szerelem tük- / rét Isten lelakatolja a Napot” (146.), az ember az időtlen nemlétebe merül.

Széki Patka László már megpihent a „hetedik nap” előtt, hetedik évtizedéből egy napot se élt meg. Az életművében történő gyönyörködést másokra hagyta. Hogy a versszeretők ünnepévé válhasson az általa teremtett, Isten láthassa, „hogyan ez jó”, Zsolnai György a helyére állt, megszerkesztette a hetediket, az összegző keresztmetszetet. Kész az átégett ég. De hogy Isten jobbján vagy balján pihen-e Széki Patka László, arra a választ a sorai között keressék!

(Széki Patka László: átégett ég, Veszprém, 2011)

BALATONFÜRED, KÖNYVÜNNEP, NYÁR, 2011

Kedves Mihály! Köszönöm a könyveidet, már el is olvastam őket. De mielőtt ezekkel kapcsolatos benyomásaimról írnék, vissza kell kanyarodnom az egyik vendégnek a Tempevölgy-bemutató utáni „nyelvművelő” megjegyzésére. Hogy ti. a „fölmérül” nem lenne jó szó, nem logikus, úgymond. Meg kell hogy védjelek. A nyelv nem mindig „logikus”. De attól még lehet „helyes”. Mint a fenti esetben is. Sőt: Vajda versében egyenesen gyönyörű: „Mult ifjuság tündér taván / hattyúi képed fölmérül”. Eszembe jut még az Esti Kornél énekének, Kosztolányi versének bűvárja is, aki pedig „fölbukik a habból”. Ez sem más (eset), mint az előbbi. (A szó fizikai értelmében bukni is csak lefelé lehet – miközben tudjuk, hogy egy ideje elég sokan buktak-buknak „fölfelé” is.) Ez utóbbi különösen szellemes megnevezés, valóságos szójáték az eredeti értelemmel. A „fölmérül” esetében persze ilyen szójátékról nem beszélhetünk, de a magyar igekötők hallatlan erejéről igen, arról, hogy némelyikük (mint ebben az esetben is) képes fölülni a szó eredeti értelmét (teljesen új jelentésű szót képezve). A Google Értelmező és Szinonima Szótára is csak megerősít ebben a föltevésemben: minden különösebb megszorítás nélkül adja új jelentését a fölmérült szónak („felötlik”, „eszébe jut”).

Ami pedig a könyveket (könyveidet: az általad szerkesztetteket) illeti: Juhász Ferenc József Attilát (Mit akart József Attila?) még a buszon elolvastam (a nagy tömeg miatt félig ülve, félig állva) – vegyes benyomásokkal. (Nem a kiadvány szerkesztését illetően, talán inkább a benne található írások némelyikének képhalmozásból adódó monotoníája, képzuhatagának időnkénti modorossága okán.) Rögtön kiveszem e megjegyzés hatálya alól az annak idején reveláció számba ment (azóta is menő – „menő!”) József Attila sírját (1963), az egyetlen alapkép-letre (a tél „kristály-farkas vicsorgására”) hangszerelt, szigorúan szerkesztett, a vers végén gondolati kilátóig is emelkedő („Halál ellen haláloddal / védem meg hitünket”) Karácsonyi éneket (1964), a mindvégig feszes verset megrendítő képpel záró („...állsz, mint hold-árnyék napban: / kölcsön-nagykabátban, nagy árnyék-kalapban”) József Attila, 1991 című versét, a pietáműfaj konvencióira rácafoló, mert az anya-fiú szerepet megfordító Fordított Pietáját, az önéletrajzi motívumokkal átszőtt és így is hitelesített vallomását, a 2005-ös Kozmosz-gyűjteményt, vagy – végül – a Gyémántmeteor-csontvázrepülőgép szintén centenáriumi versének abszurd látomását: a költő (József Attila) csontvázat cipelő, annak súlya alatt görnyedező költőtárs (Juhász Ferenc) alakjával. Ha jól megszámlolom, ez a hat vers a kötet verseinek döntő többsége. Úgy látszik (s ezt tárgyilagosan meg kell állapítanom), Juhász Ferenc költői nagyságával: verseinek szigorú kompozíciójával, következetes sorképzésével, találó rímeivel, kimérttségében is spontán nyelvzenéjével szemben el kell törpülniük a képi és mondatszerkesztésbeli megoldások túlhabszásával kapcsolatos kifogásoknak (a fenti versek esetében legalábbis). El is hallgatok, az esszé jellegű írásokról most nem beszélek. (Legföljebb a Volán-járatra panaszkodhatom.)

Jókai-gyűjteményed (Utazások Jókaiával Európában) már a Jókai-napi könyvek 9. darabja. Hogy múlik az idő! (S te mennyit dolgozol – most már értem, miért olyan szűkszavúan válaszolsz néha.) Válaszolsz, csak nem nekem. Pontosabban: nekem, de (mint most éppen) Jókaiával. A „nagy mesélő”, az „ibolyaszemű romantikus” nagy tudásról, éles tekintetről és pontos helyzetmegítélésről tanúskodó úti beszámolóival. Igaz ugyan, hogy ezek között délvidéki, felvidéki és erdélyi útirajzoknak is helyet szorítottál (te, a szerkesztő), de arról nem ti tehetek (te s Jókai), hogy mára ezek a területek külföldiakká avansáltak. Talán így még érdekesebb is a kép. Most, hogy a másfél évszázaddal ezelőtti, a szerbség és a magyarság együttélésével kapcsolatos intelmeket pl. („e két nemes népnek csak a művelődésben szabad egymással versenyezni”) az azóta eltelt idő mennyire kijátszotta s legújabb kíváncsalmként ismét: mennyire aktuálissá tette. Milyen érdekes adalékokkal szolgál (Jókaira még rá is licitálva) az utószó (utószód). Pl. a Zola által a magyar történelemről és irodalomról festett meghökkenítő kép: „Az elmúlt 50 évben Magyarországnak sok nagy embere volt. Kossuth volt a hős, Petőfi Pindarosz és Jókai Homérosz.” Valóságos helytörténet a Svábhegy „krónikája”: helytörténet, méghozzá egy igazán illetékes, egy helyi lakos tollából. S milyen találó és szellemes a 20. századi európai tömegnyomorról szóló, de a korabeli újságok „beszédmódját” parodizáló (s ki tudja: talán még Kant felé is vágó) ellenutópiája, Az örök béke! – most, a válság viszonyai között nehéz nem találva érezni magunkat. Ha az előbbi írás még A jövő század regényét is eszünkbe juttathatja, a bécsi

börszéről szóló tudósítás a Fekete gyémántok kritikáját (juttathatja eszünkbe) a tőzsde intézményéről (mind a kritikát, mind a tőzsdét szándékosan hagyom jelző nélkül). Több mint szellemes a kötetzáró vers (Prosit!): az egyes nemzetek étkezési szokásait bemutató „ártatlan” sorok egyszerre csak (szinte észrevétlenül) swifti szatírává lényegülnek: a figyelmes olvasó látja ám, hogy (ezek!) már egymást eszik. Ki tudja, hány év van még a Balkán-háborúig, s az első világháborúig? (Ez utóbbi kérdés, kedves Mihály, csak félig költői – a jegyzetapparátusban egy esetet leszámítva nem találtam az eredeti megjelenésre vagy a megírás időpontjára vonatkozó utalást. Lehet, hogy te sem?)

S végül engedj meg néhány szót (s nem csak a rend kedvéért!) a Mikszáth-válogatásról is (Tizenkét Mikszáth-interjú). Kuriózum e kötet, hiszen, tudtommal legalábbis, eddig még senki nem gyűjtötte csokorba a Mikszáth-interjúkat. Egyenesen a műhelybe világítanak, noha e műfaj, mint írod is, Magyarországon még csak ekkor kezdi gyermekcipőit kitaposni. Újdonsága Mikszáth ellenállásán is megmutatkozik (az írói jubileum évéhez közeledve: már csak lanyhuló ellenállásán). Fogadalmat is tett: nem ad interjút. Aztán mégis, az öninterjút és a halála utáni visszaemlékezést is ideszámítva: éppen egy tucatot (adott). Ezekben az újságírók érdeklődésének korszpecifikus jellemzőin-sémáin túl (vagy azok ellenére) valami eleven is megmutatkozik: az utolsó évek írójának sebzettsége, csigaházba való behúzódása, a védekezés reflexei. A „tuszkulánumba” vonulás kényszere. Még akkor is, ha elméje sziporkázik, anekdotázó hajlama a régi, tájékozódó képessége töretlen, szinte a hajdani. A legnehezebb kérdésekből is fölényesen kivágja magát. De a riadtság már átüt a fölényes hangon. Ezt leginkább a legkevésbé konvencionális írásban, az öninterjúban látom. Egyfelől az elhárítás kedélyes dallama („egyáltalában nem tudom, van-e valami írói mozgalom [...] ennél fogva nincs is róla semmi nézetem”, különben is „elvül mondtam ki magamra nézve nem felelni”). És mégis felel. És tájékozódik is. Sok mindent tudhat „a mozgalomról” (ez már Ady, az Új versek, a Vér és arany időszak, a Holnap antológia éve, a Nyugaté), de válasza a kívülállóé, nincs benne az érintettség hevéből szinte semmi. Ez az öninterjú egy „filozóf” eszmefuttatása. („Új világot, új művészetet akarnak? De hisz mindenki azt akar!” „Rombolják a tekintélyeket? Csak a hamis tekintély török össze. Azért meg nem kár!” „Közben ütnek is a fiúk? De hisz hadd üssenek – unokáink ők, nem fáj az nagyon.” Stb.) Csupán az irodalom nemzeti jellegét félti komolyan, de ezt a féltést is feloldja a megértő szomorúságban. Az utolsó interjú alánya is szomorú. Pedig ez már az országos ünneplés éve. A negyvenéves írói jubileumé. Még tele van tervvel, írja (befejezetlenül maradó) utolsó („közjogi”) regényét, Az amerikai menyecske. Még Amerikának, Európának magyarul (a magyar közjogi státust). De Horpácson már kíméli embereit és lovait. Szeret szótlannul elüldögnélni.

Én is befejezem, kedves, Mihály. Kímélem lovaim, bár – remélem – nekünk még lesz alkalmunk – jövőre is, de addig is – levelet váltani. Viszont már most gratulálok neked és segítőidnek (segédeidnek?) e három balatonfüredi kiadványhoz, mely remélhetőleg nem csak a füredieket gazdagítja. Engem, lám, máris (gazdagított).

2011. június 29.

OLVASMÁNYAIMBÓL

„A fánk-ujju asszony” – és fia

2003-ban olvastam már Sárközi Mátyás két hangra komponált kis remekét, amelyben édesanyja, Márta levelei váltakoznak az ő párhuzamos „emigráns-krónikái”-val, hol londoni képzőművész-palánta, illetve BBC-munkatársi, hol müncheni rádiós élete történéseivel. (Itt ott mosogatófűi és teakimérei közjátékokkal tarkítva, ámde a legcsekélyebb nyafogás, emigránsneurózis nélkül.)E távpárbeszéd minden sora magával ragadott már akkor is, de most, második olvasásra szólított meg úgy, hogy feltétlenül hírt kell adnom róla. A levél- és kommentáríró, az ötvenhatos emigráns fiút és minden ízében elegánsan-játékosan ellenzéki anyját sok-sok kilométer, s az első – müncheni – találkozásig hosszú idő választotta el. Londontól és Münchentől a Zugligetig ívelő szövegek mégis tökéletes párbeszéddé simulnak. Hogy miért, arra Sárközi Márta egyik legnagyobb műfordítói bravúra, Durrell önéletrajzi ihletésű könyve adja meg a választ, már a címében is: Családom és egyéb állatfajták. Igen, ez a merész és gyógyíthatatlan humorú anya-fiú páros képes (volt) arra, amire kis hazánk ittragadt és kiröppent köreiben bizony vajmi kevesen: vidám szívvel elfogadni a hozzájuk közel állók, saját véreik és népes baráti körük olykor inkább a „Nagy Brehm”-be, mintsem az emberek világába illő, faramuci viselkedését. Igaz, azokban az emberpróbáló ötvenes-hatvanas években (sem) lehetett csekély kunszt mifelénk az ép ész, a tartás, az etikus magatartás, az életöröm megőrzése. Úgyhogy ez a légipostai szűrőkésékben pompázó opus tankönyv is, mégpedig a javából. Túlélési tankönyv, magyaroknak.

Hogy milyen ember, milyen kivételes asszonyember volt Sárközi Márta, Molnár Ferenc lánya, Sárközi György, a finomszavú költő özvegye, azt nemzedékemmel, a hetvenes években indult „arctalanokkal” együtt elsősorban Kormos István és kompániája, Lator László, Domokos Mátyás, Fodor András és társaik visszaemlékezéseiből, s egy páratlan, feltámasztó erejű vers-rekviemből, Kormos A fánk-ujju asszonyából tudhattuk-talulhattuk meg:

*„nem volt elég SM soha mindent akartunk fiaid
búzatesteden aratást
ostyának daraboltunk*

*osztottunk fánk-ujjaidon
rángattuk szíved harangkötelet...*

*Térdeltünk életed fölött
voltunk álmod kutyakolonca
halálad fölött térdelünk...*

*ablakod többé nem nyitod
ablakod többé nem csukod
röpködnek első-röptű fecskék
ki-be szobádban s falad körbe futják
szárnyuk karcolja neved levegőbe
SM SM SM SM.”*

De bármilyen gyönyörű, bármilyen érzékletes is ez a vers, Sárközi Mártáról nekem egy másik – meglehetősen, a könyv, s az anya-fiú párhuzamos életrajz számos balatoni epizódjának köszönhetően – jellegzetesen a magyar tengerhez köthető metafora jut az eszembe. Olyan lehetett Ő, mint a tó fenekéről gyerekkorunkban olyan nagy gyönyörűséggel föl-fölhalászott, számtalan, apró, makacsul kapaszkodó, valószínűleg élősdi „fiakagylót” dajkáló, erős-nagy „anyakagylók.” Saját, nem könnyű sorsa mellett ugyanis annyi kortársa nyavalyáit hordozta-cipelte zokszó nélkül, hogy egy diakonissza anyaháznak is elegendő lett volna. Két, itthon maradt, első házasságából származó gyermekének és azok szépszámú sarjainak jólétéről és jól létéről, továbbá számos üldözött családról, elsőként a bebörtönzött Bibó István familiájáról gondoskodott. Pihenésül pedig a korszak számos, megalázottságban és megszorítotttságban, vagy éppen a rendszer viszonylagos kegyeltjeként élő művészenek lelki egyensúlyát tatarozgatta.

Még hozzá nagyon különböző jellemeket, az arkanycsali (és kutyáktól rettegő) Pilinszky Jánostól Borsos Miklósig. Törődéséből, gondoskodásából még az olyan, enyhén szólva nem túl önzetlen, különc figuráknak is jutott, mint apja Amerikában élő, végzetesen hiú színésznő felesége, Darvas Lili, akit az ország Makk Károly Déry-filmje, a Szerelem anyaszerepében fedezhetett fel újra, de már évekkel Sárközi Márta korai halála után. Egy másik Molnár-hitves, Sárközi Mátyás nagyanyja, Vészi Margit (Ady Margitája!) lila ruhakölteményekbe és még lilább szövegelésekbe burkolt figurája pedig a nem kevésbé toleráns (s szerencsére az anyai csípős nyelvűséget is öröklő) fiú szavai nyomán lép elénk. Még hozzá ő is sokdimenziós alakként, kalandos élete képtelen fordulóival, a maga kis Puccini-közjátékával és hasonló kultúrhisztóriai ínycsengéssel. Úgy tűnik, vele – a neuralgikus

gyerekkori emlékek miatt – Márta lánya kevésbé tudott mit kezdeni, mint Matyi unokája. De maradjunk még egy kicsit a „fánk-ujju” (nálam: „anyakagyló”) asszony alakjánál. Ha a valóságos hordákat etető-szórakoztató-ápoló-anyagiakkal és dumapartikkal, szükség esetén kiadós hallgatásokkal istápoló nagyasszonyban valamiféle huszadik századi szentet keresne a kedves olvasó, bizony mondom, téves úton jár.

Sárközi Márta úgy volt jószágos, úgy volt nagylelkű és adakozó, hogy közben nem mondott le az egészséges gomrombaságról, a szaftos odamondogatásokról, sokszor éppen megsegítettjei fejére is cifra dolgokat olvasva. Éppen ezért lehet őt most, jó emberöltővel később is szeretni, a maga szikrázó intelligenciájában, poliglottságában is természetes, élő, hús-vér figurának látni. A könyv egyik, ugyancsak Angliába szakadt hőse, Cs. Szabó László írt az angolok rokonszenves „szobortalp-kirúgási” stílusáról, arról, mennyire nem szeretik, ha akár élünkben, akár holtukban piedesztálra emelik őket. Nos, Márta a mi szobortalp-áhitó kis hazánkban a maga alól való szobortalp-kirúgás valóságos világbajnoka volt.

Varázslatos-csúfondáros lényének érzékeltetésére álljon itt egy kiseded gyűjtemény a Matyi fiához írott levelek „legsárközimártásabb” mondataiból: „Sajnálom, hogy Darvas Lili csak az orrát vágatta le, és nem az egész fejét... [...] Megjelent apádtól az Oldott kéve, sponótszínű kötésben. Boldogítom veled az összes Szélnéket és Mihály bácsikat, mert jó nagy könyv, és rossz regény... Isten bűnömül ne vegye, de a nejeket egyre kevésbé bírom... [...] szenilis szenili gaudet zsúr... [...] Szervusz, Matyikám, te vagy Zilahytól a Mikor a lélek kialszik. Légy szíves, írd, mielőtt kialszol... [...] A héten csupa olyan napom volt, mint nagynéném, Molnár Böske néni híres programja, hogy [délelőtt exhumálás, délután ügető.] ... Én már teljesen a panaszfal és a szociális nővér szerepébe estem.” Stb. A drága Amadeussal szólva: „Akinek ennyi jó kevés...”, sürgősen hallgasson bele ebbe az anyafiú duettbe, amelyből eléggé nem magasztalható módon mindkét oldalon hiányzik az önsajnálát, a panasz, a természetlen köldöknézés, egyszóval azok a nyavalyák, amelyek keserves múltunk és nem könnyű jelenünk anyyi honfiát és honleányát torzította-torzítja nehezen szerethető lénnyé, az irodalmi életben innen és túl.

Sárközi Mátyás: *Levelek Zugligetből, Kortárs, Budapest, 2011, változatlan utánnomás*

„...az apró dolgok fénye”

2010 karácsonya előtt a Reformátusok Lapjában írtam egy hosszabb ismertetést Kosáryné Réz Lola „asszonyszerelem-asszonysors”-tetralógiájáról, kiemelve a Kráter Kiadó szerepét e méltatlanul elfeledett, nagyon termékeny alkotónk reneszánszának megteremtésében. A 2011-es esztendő ünnepi könyvhetén ez a nagyon méltó, s az olvasók részéről is nagy örömmel fogadott vállalkozás folytatódott. Ezúttal ugyan nem egy négykötetes, a magyar történelmet asszonyok életén keresztül láttató regényfolyammal, csak két kisebb terjedelmű, de nem kevésbé jelentős regénnyel, amelyek egyben a Kosáryné Réz Lola Regénytára címmel induló könyvsorozat nyitányának is tekinthetők. Mégpedig nagyon jól kiválasztott, egymással szervesen összefüggő könyvekkel, amelyeket első megjelenési éveik 1930 (Porszem a napsugárban) és 1941 (Különös ismertetőjele nincs) valamelyest elválaszthatnának ugyan, mégis úgy összetartoznak, mint egy szárnyasoltár szárnyai.

Ami leginkább közös e két műben, az voltaképpen Kosáryné Réz Lola egész életművét jellemzi; ez pedig nem egyéb, mint – Sylvia Plath Végszavak című költeményének félsorát idézve: „...az apró dolgok fénye.” Ez a fény lehet egy damaszt asztalkendőé, „három csészikéé”, azaz hárommérőnyi darált kávéé, amelyből igazán jóízű „fekete leves” főzhető, de a tilosban púposra szedett málnáskannaké, vagy éppen az agyonvikszelt padlóé is. Igen, pontosan erről van szó. Azokról az egész napon, egész életen át tartó tevésekről, szükségese, illetve életszépítő, életízítő szertartásokról, amelyek nélkül szürke, kietlen lenne a világ. A két háború közötti, polgári Magyarországon e feladatnak a felsőbb- és a középosztály köreiben két pillére is volt, az asszonyok anyák és segítők, akik lehettek szigorúan szakosodott, mindig ünneplős komornák-szobalányok és látástól vakulásig robotoló mindenese. A Porszem a napsugárban hősnője Annus, aki kegyelemkenyéren élő szegény rokomból lesz először tanítónő (a korszak tönkrement úrlányainak mentsvárfoglalkozása!), majd egy indulatos, de jólelkű szolgabíró, Mihály felesége. Ahogyan a finom és találó szavakkal megfogalmazott kiadói ajánlásában olvashatjuk: „Hogyan indul neki egy fiatal lány a szerelemnek? Hogyan múlnak az apró bolondságok? Hogyan jön a házasság? Hogyan jön a megszokás? Miért jut mindenkinek csak kis boldogság? Vagy ha már nagyon sok jut ki: akkor is csak sok kis boldogságdarab az osztályrész. S nem a teljes, meghasítatlan Egész. S miért lehet ezekben a kis boldogságokban és kis boldogtalanságokban úgy,

olyan halálosan, oly reménytelenül, annyira szürkén elmorzsolódní?” Meglehet, akad majd, aki tiszteletlenséggel vádol, mégis kereken kimondom: a Porszem a napsugárban sok szempontból Németh László Égető Eszterének közeli rokona. Hogy csak egyet említsek a közös motívumok sokaságából: Annus erősen titkolt szerelme gyermekei kezelőorvosa, a későbbi neves professzor iránt ugyanannak a fellobbanásnak az édestestvére, amelyet Eszterben fiai karizmatikus erejű tanára kelt. Egyik sem flört, egyik sem mellékutca, csak egyetlen vágyakozás egy érzés után, amely egy asszonyt ki tud szakítani a hétköznapiok malmából. Ennek a szerelmi álomnak kedves-tragikomikus befejezése az a jelenet, amikor a tekintélyes egyetemi tanár az idősödő Annusnál és Miskánál kávézik, s egy köménymagoskiflirepetával fejezi-fejezheti ki csupán a háziasszony iránti szemérmes hódolatát. Annyi zajos-kacatos-harsány jelenkori női regény közepette valóságos megtisztulás egy ilyen lassabb sodrású, de az olvasó figyelmét száz apró részlettel lenyűgöző történetet olvasni.

A tizenegy évvel később, 1941-ben megjelent Különös ismertetőjele nincs egy mindenasszony, Juszti története, aki férjének börtönvelei alatt motorjává-szívévé válik munkaadói, a három kisasszonylányt és egy fiút nevelgető Szabó méltóságos úrék – egy miniszteri tanácsos és családja – életének. S bár Jusztit Szabóéknál szerelmével senki nem zaklatja, a regény számos pillanatában megjelenik előttünk Kosztolányi Édes Annája, keményebb, bölcsebb, övédelemre képesebb kiadásban. Ha Kosáryné Jusztijáról olvasunk, eszünkbe juthat még egy varázslatos régi magyar film, a Bakaruhában, s annak ugyancsak büszke cselédlány-hősnője, Vilma, Bara Margit felejthetetlen alakításában. A regény sokat mondó, de voltaképpen rettenetes címe a Horthy-korszak cselédkönyveinek állandó jelzőként használt, megalázó, mert az egyéniséget agyontipró mondata, amely azt sugallta: ha cseléd vagy, ne is számíts arra, hogy egyéniségként fognak kezelni. Óhatatlanul felvetődhet bennünk, mai olvasóinkban a kérdés: hát nem ugyanezt teszik velünk, bárhol és bármit dolgozókkal a munkáltatók, amikor „beírnak minket mindenféle könyvbe”, beletörnek különböző rovatokba, „Excell-cellákba” telergetve munkánkat, személyiségünket? A regénybeli Jusztinak azonban szerencséje van, okossága, határozottsága megmenti a család egyetlen fiának életét, amikor nagy merészen és önhatalmúlag orvost hív hozzá.

Ettől kezdve nem csupán a legmelegebb szívű Szabó lány, Sárka, hanem a zaklatott idegzetű egyszem fiú, a szülők és a két, jóval merevebb lánytestvér is kezdi őt

emberszámba venni, s különös ismertetőjeleit, eszét, nyitott szívét, jóságát és ösztönös intelligenciáját észrevenni. Amikor a ház asszonya tanácstalanul szembesül Dini tisztességes, de zavaros reakcióival, Juszti ad önéreztetést leckét kenyéradójának: „Szabónéból kitört az aggodalom. – De hát mit csináljak? – Tessék szépen szólni hozzá. Mindig! A szép szó a legjobb orvosság, mondta szegény édesanyám. Mindenkinek. Betegnek, egészségesnek, fiatalnak, öregnek. Úrnak és... Nyelt egyet, de azért befejezte a mondatot az asszonya szemébe nézve, bátran: – és cselédnek is.” A regény másik, hasonló csúcspontja az, amikor Juszti gazdája tilalma ellenére elmegy arra a hajnali misére, amelyet garázda és tébolyult apja lelki üdvéért mondhat. Nyíltan közli: az év egyetlen napján neki is joga van a személyes gyászhoz, az emlékezéshez. A regényét csúfondáros „antikizáló szövegbeállítás” indító, nagyon művelt íróknak ennél a jelenetnél bizonyára eszébe villant az ókori Rómában évről évre megtartott „rabszolgák napja”, az egyetlen nap, amikor a tárgyként kezelt emberek embernek érezhették magukat.

A Különös ismertetőjele nincs minden esőhősnője végül elnyeri jutalmát, a börtönből hazamenekíti, el nem követett bűnéből tisztázza emberölésért elítélt férjét, s saját gyermekeit nagy türelemmel és szeretettel irányítja a tudás, a tanultság, mint a szegény emberek egyetlen oltalma, felemelkedési lehetősége felé. Huszonegyedik századi tapasztalatokkal Juszti világának ez az eleme bizony a „nem tudjunk, sírjunk avagy nevéssünk rajta” kategóriába kerül, hiszen manapság a tudás, a vállalás, a hivatástudat megcsúfolásának oly sok példájával találkozunk. A regény értékén azonban ez mit sem ront. Bizonyosak lehetünk benne, hogy a hamis egzotikumoktól megcsömörlött olvasóközönség mindkét kiváló könyvet szeretettel fogadja, illetve fogadja vissza, oda, ahol helye van: a magyar irodalomba. Adjon a sors más, ugyancsak méltatlanul elfeledett íróinknak is olyan, megérdemelt rendes feltámadást, amilyen – a Kráter Kiadó jóvoltából – Kosáryné Réz Loláé.

*Kosáryné Réz Lola:
Porszem a napsugárban/
Különös ismertetőjele nincs,
Kráter Kiadó, Pomáz, 2011*

Kárpáti Tamás számunkban közölt műveinek adatai:
Rajz, 2011, szén, papír, 210x297 mm
A 97. oldalon lévő kép 1991-es

TEMPEVÖLGY

KULTÚRA, MŰVÉSZET, TUDOMÁNY

Kiadja:

a Balatonfüred Városért Közalapítvány

Felelős kiadó:

Gubicza Ferenc, az alapítvány elnöke
Balatonfüred, Szent István tér 1.

Szerkesztőség:

Balatonfüred, Szent István tér 1.
telefon: (87) 581-237
e-mail: tempevolgy@balatonfured.com
Internetes megjelenés: www.balatonfured.hu

Készült:

400 példányban
A Prospektus Nyomda műhelyében, Veszprém, Tartu u. 6.

Támogatók:

Balatonfüred Város Önkormányzata

Főszerkesztő:

Praznovszky Mihály
prazno@invitel.hu

Szerkesztők:

Filep Sándor (Balatonalmádi)
Hudi József (Pápa)
Szálinger Balázs (Budapest)

Olvasószerkesztő:

Erdőháti Károly

Szerkesztőbizottság:

Balogh Miklós (Budapest), Budai Katalin (Budapest)
Rácz Péter (Balatonfüred), Kovács András (Balatonfüred)

Szerkesztőbizottsági titkár:

Cserép László (Balatonfüred)

Lapterv és tördelés:

Nautilus Multimédia

Megjelenik évente négyszer

Egy szám ára: 600 Ft

Megvásárolható:

Balatonfüreden a városi könyvtárban,
a Vaszary-villában,
Veszprémben a Belvárosi Üzletházban,
Budapesten a Petőfi Irodalmi Múzeumban,
valamint megrendelhető az alapítványnál postai úton, postaköltséggel

163/985/1/2008

HU ISSN 1789-9265